

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

Булгакова Юлія Миколаївна

УДК 343.91-054.73(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ
КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ
ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ /Ю. М. Булгакова/

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор **В. С. Батиргарєєва**

АНОТАЦІЯ

Булгакова Ю.М. Кримінологічна характеристика та запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». – Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України, Харків; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро 2023.

Дисертація є кримінологічним дослідженням кримінальних правопорушень, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні, за результатами якого здійснено аналіз нового явища соціальної дійсності – вчинення кримінальних правопорушень внутрішньо переміщеними особами; надано кримінологічну характеристику кримінальним правопорушенням, що вчиняють внутрішньо переміщені особи, проаналізовано особистість внутрішньо переміщених осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, встановлено детермінанти, що їх зумовлюють, та запропоновано заходи запобігання їм.

З'ясовано, що внутрішнє переміщення осіб в Україні, що спостерігається в державі з 2014 р., є вимушеною внутрішньою міграцією (з отриманням або без отримання особами встановленого законодавством відповідного статусу), яка характеризується залишенням особами їх місця проживання з 2014 р. через збройну агресію та подальшу окупацію частини Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим, з правом вибору місця та часу переміщення. За характером прояву волі суб'єкта міграції у контексті міграційної політики тієї чи іншої держави виокремлюють добровільну, вимушену та примусову міграції.

Встановлено, що головними особливостями сучасних процесів внутрішнього переміщення до зовнішньої російської військової агресії, яка відбулась 24 лютого 2022 р., є: 1) наявність у складі внутрішньо переміщених

осіб разом із законослухняними особами також і правопорушників; 2) переважне переміщення до міст обласного значення та столиці; 3) починаючи із 2017 р. – повернення певної кількості внутрішньо переміщених осіб на окуповану територію та їх відмова від статусу внутрішньо переміщеної особи; 4) насиченість злочинного сегменту такими посяганнями: діяння, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади; посягання на територіальну цілісність і недоторканність України; терористичні кримінальні правопорушення; кримінальні правопорушення проти людяності; військові кримінальні правопорушення; подача завідомо недостовірних відомостей для отримання статусу внутрішньо переміщеної особи та ін.

Досліджено стан та перспективи наукового розроблення проблеми кримінальної протиправності з боку внутрішньо переміщених осіб в Україні та встановлено, що сучасний стан дослідження такої тематики перебуває на оглядовому рівні (чи рівні постановки проблеми до наукових роздумів і досліджень). Всебічний кримінологічний аналіз цього питання є актуальним та перспективним для подальших наукових розвідок, особливо для дослідження таких соціальних процесів після повномасштабного російського вторгнення.

Установлено, що пік злочинної активності внутрішньо переміщених осіб до відкритої зовнішньої військової агресії припав на 2017 р., однак починаючи з 2018 р. мала місце тенденція до зменшення кількості кримінальних правопорушень, що вчинялися внутрішньо переміщеними особами. Це пояснюється такими «природними» обставинами, як-от: повернення внутрішньо переміщених осіб на окуповану територію; виїзд на постійне місце проживання за кордон; соціалізація на мирній території України та ін.

З'ясовано, що більшість суспільно небезпечних проявів з боку внутрішньо переміщених осіб складала кримінальні правопорушення проти

власності, авторитету органів державної влади та органів місцевого самоврядування та у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів та ін.; найчастіше такі незаконні прояви мали місце в неокупованих частинах Донецької та Луганської областей, м. Києві, Київській та Дніпропетровській областях.

Здійснено аналіз результатів опитування експертів, на підставі чого визначено рівень латентності найбільш поширених кримінальних правопорушень проти власності, а саме: рівень латентності шахрайства сягає приблизно 30 %, кишенькових крадіжок – 24 %, крадіжок із проникненням в житло або інше приміщення – 3,5 %. При цьому найменш латентними є грабежі та розбої (менше 2 %). Що стосується рівня латентності кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, то він становить щонайменше 6 %.

Надано поняття внутрішньо переміщеної особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення. Такою розуміється особа, яка після внутрішнього переміщення та офіційної реєстрації як внутрішньо переміщеної особи на мирній території України вчинила кримінальне правопорушення. Крім того, складено узагальнений портрет останньої: громадянин України чоловічої статі віком 26-35 років, із середньою освітою, безробітний, неодружений, найчастіше діє з корисливим мотивом, вчиняє злочин вперше та самотійно.

У детермінаційному механізмі походження та існування кримінальних правопорушень, що вчинялися внутрішньо переміщеними особами, доцільно виокремлювати два рівні – первинний та вторинний. До первинного рівня належать ті детермінанти, що є наслідками соціально-політичного протистояння у суспільстві, до вторинного – детермінанти, які за своєю сутністю є спільними не лише для внутрішньо переміщених осіб, а й для інших категорій осіб. При цьому провідну роль у природі детермінації кримінальних правопорушень, що вчинялися внутрішньо переміщеними особами, відіграла нова (до 24 лютого 2022 р.) соціально-політична

реальність, що стала наслідком тривалої збройної агресії та зміни вектору розвитку економіки країни.

Установлено, що за особливостями кримінальної активності внутрішньо переміщених осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, можна поділити на такі групи: а) ті, що вчиняють кримінальні правопорушення з причини внутрішнього переміщення; б) ті, що вчиняють кримінальні правопорушення з одночасним порушенням норм законодавства, що регламентує права та обов'язки внутрішньо переміщених осіб в Україні; в) ті, що звикли до злочинного способу життя та вже мали судимості до моменту внутрішнього переміщення; г) ті, що вперше вчиняють кримінальні правопорушення з причин, що не пов'язані з процесом внутрішнього переміщення та законодавством, що регламентує права та обов'язки внутрішньо переміщених осіб.

Надано поняття «запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами в Україні». Під ним розуміється система багаторівневих заходів, спрямованих на нейтралізацію потенційного та реального негативного впливу внутрішньо переміщених осіб на кримінальну ситуацію в державі, головними завданнями якої є вплив на поведінку внутрішньо переміщених осіб з метою її корегування та спонукання діяти в рамках норм права, захист інтересів інших осіб від злочинних посягань на суспільні відносини, які захищаються чинним законодавством, визначення перспективних напрямів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчинялися внутрішньо переміщеними особами, розробка ідейної складової, що буде покладатися в основу розробки заходів запобігання останнім.

Запропоновано авторську класифікацію заходів загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами (соціально-економічні, правові, інформаційні, культурні та психологічні) із наданням характеристики відповідних виділених груп таких заходів.

Загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами, має складну теоретико-політичну основу. Так, у 2018 р. було затверджено План заходів з реалізації Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року. В подальшому, Кабінет Міністрів України у 2021 р. затвердив розпорядженням Стратегію інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року. Проте, після повномасштабного вторгнення, у 2023 р. Кабінетом Міністрів України було схвалено вже Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затверджено операційний план заходів з її реалізації у 2023-2025 роках. Комплексна реалізація заходів, що детально вказана у зазначених документах, була та є направлена на загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні.

Встановлено, що спеціально-кримінологічні заходи запобігання необхідні для контингенту внутрішньо переміщених осіб, які: 1) раніше не вчиняли кримінальні правопорушення, проте таки вчинили їх у конкретній життєвій ситуації через наслідки внутрішнього переміщення; 2) схильні до девіантної поведінки; 3) здійснюють внутрішнє переміщення із кримінальною направленістю такого переміщення. За результатами емпіричного дослідження визначено головні спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють внутрішньо переміщені особи.

Ключові слова: міграція, внутрішньо переміщена особа, інтеграція внутрішньо переміщених осіб, злочин, злочинність, кримінальне правопорушення, віктимність, латентність, запобігання кримінальним правопорушенням.

SUMMARY

Bulhakova Yuliia. Criminological characteristics and prevention of criminal offenses committed by internally displaced persons in Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 12.00.08 – «Criminal law and criminology; criminal law». – Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kharkiv; Dnipropetrovs'k State University of Internal Affairs, Dnipro, 2023.

The dissertation is a criminological study of the crime of internally displaced persons in Ukraine. It is based on the results of an analysis of a new phenomenon of criminal reality – the commission of crimes by internally displaced persons; the criminological characteristics of the crime of internally displaced persons, the identity of internally displaced persons who commit crimes. Also, the determinants that cause these crimes are established, and measures to prevent them are proposed.

It was found that the internal movement of persons in Ukraine, observed in the country since 2014, is forced internal migration (with or without obtaining the status established by law), which is characterized by leaving place of residence due to the military conflict in eastern part of Ukraine and the occupation of the Autonomous Republic of Crimea with the right to choose the place and time of movement. According to the nature of the will of the migration subject in the context of the migration policy of a state, voluntary, forced and forced migration are distinguished.

It is established that the main features of modern processes of internal displacement are: 1) the presence of internally displaced persons together with law-abiding persons as well as offenders; 2) predominant movement to cities of regional significance and the capital; 3) starting from 2017 - the return of a certain number of internally displaced persons to the occupied territory and their renunciation of the status of internally displaced person; 4) saturation of the

criminal segment with the following encroachments: acts aimed at forcible change or overthrow of the constitutional order or seizure of state power; encroachment on the territorial integrity and inviolability of Ukraine; terrorist crimes; crimes against humanity; war crimes; submission of knowingly unreliable information to obtain the status of an internally displaced person, etc.

The state and prospects of scientific development of the problem of internally displaced persons in Ukraine are studied and it is established that the current state of research of such crime is at the review level (or the level of problem statement for scientific reflection and research). A comprehensive criminological analysis of this issue is relevant and promising for further scientific research.

It was found that the peak of criminal activity of internally displaced persons occurred in 2017, but since 2018 there is a tendency to reduce the number of crimes committed by internally displaced persons, due to such "natural" circumstances as: return of internally displaced persons to occupied territory; departure to a permanent place of residence abroad; socialization in the peaceful territory of Ukraine, etc.

It was found that the core of the crime of internally displaced persons are crimes against property, the authority of public authorities and local governments and crimes in the field of illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors, etc.; most often crimes are committed by internally displaced persons in the unoccupied parts of Donetsk and Luhansk region, Kyiv, Kyiv and Dnipropetrovsk region.

The results of the expert survey were analyzed, based on which the level of latency of the most common crimes against property was determined, namely: the level of latency of fraud reaches approximately 30 %, pickpocketing – 24%, burglary – 3.5%. At the same time, robberies and burglaries are the least latent (less than 2%). As for the level of latency of crimes against life and health of a person, it is at least about 6 %.

The concept of "internally displaced person who commits a crime" is given,

which means a person who, after internal displacement and official registration as an internally displaced person in the peaceful territory of Ukraine, committed a crime. In addition, a generalized portrait of the latter was compiled: a male citizen of Ukraine aged 26-35, with secondary education, unemployed, single, often acting with a selfish motive, committing a crime for the first time and independently.

In the determination mechanism of the origin and existence of the crime of internally displaced persons, it is expedient to distinguish two levels - primary and secondary. The primary level includes those determinants that are the consequences of socio-political confrontation in society, the secondary - determinants that are essentially common not only for internally displaced persons, but also for other categories of persons. At the same time, the leading role in the nature of the determination of crimes committed by internally displaced persons was played by the new socio-political reality, which is a consequence of long-term armed aggression and changes in the vector of economic development.

It is established that according to the peculiarities of criminal activity of internally displaced persons who commit crimes, they can be divided into the following groups: a) those who commit crimes due to internal displacement; b) those who commit crimes with simultaneous violation of the legislation governing the rights and obligations of internally displaced persons in Ukraine; c) those who are accustomed to a criminal way of life and have already had a criminal record by the time of internal displacement; d) those who commit crimes for the first time for reasons not related to the process of internal displacement and the legislation governing the rights and obligations of internally displaced persons.

The concept of «prevention of crimes committed by internally displaced persons in Ukraine» is given, which means a system of multilevel measures aimed at neutralizing the potential and real negative impact of internally displaced persons on the criminal situation in the country, its main tasks are to influence the behavior of internally displaced persons in order to correct it and encourage them to act within the law, protect the interests of others from criminal encroachments on public relations, which are protected by current legislation, identify promising

areas for preventing crime of internally displaced persons, development of ideological component, which will form the basis for the development of measures to prevent the crime of internally displaced persons.

The author's classification of measures of general social prevention of crimes of internally displaced persons (socio-economic, legal, informational, cultural and psychological) with the characteristic of the corresponding selected groups of such measures is offered.

General social crime prevention of internally displaced persons has a complex theoretical and political basis. In 2018, the Action Plan for the implementation of the Strategy for the Integration of Internally Displaced Persons and the implementation of long-term solutions for internal displacement until 2020 was approved. Subsequently, in 2021, the Cabinet of Ministers of Ukraine approved the Strategy for the Integration of Internally Displaced Persons and the Implementation of Medium-Term Decisions on Internal Displacement for the period until 2024. However, after the full-scale invasion, in 2023 the Cabinet of Ministers of Ukraine approved the State Policy Strategy on Internal Displacement for the period until 2025 and approved the operational plan of measures for its implementation in 2023-2025. The complex implementation of measures, which is detailed in the specified documents, is aimed at general social measures to prevent criminal offenses committed by internally displaced persons in Ukraine.

It is established that special criminological prevention measures are necessary for the contingent of internally displaced persons who: 1) have not previously committed crimes, but still committed them in a specific life situation due to the consequences of internal displacement; 2) prone to deviant behavior; 3) carry out internal movement with a criminal orientation of such movement.

Based on the results of the empirical study, the main special criminological measures to prevent crimes committed by internally displaced persons have been identified.

Key words: migration, internally displaced person, integration of internally displaced persons, crime, crime, victimhood, latency, crime prevention.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковані основні
наукові результати дисертації:*

1. Тарасенко Ю.М. Щодо впливу внутрішньо переміщених осіб на стан злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків: Право, 2016. Вип. 31. С. 265–273.
2. Тарасенко Ю.М. Ставлення українського соціуму в містах концентрації внутрішньо переміщених осіб (переселенців) до проблеми злочинності внутрішньо переміщених осіб (переселенців) в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 1. Ч. 1. С. 161–167.
3. Тарасенко Ю.М. Кількісні та якісні показники злочинності внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юрид. науки. 2018. № 3. Т.2. С. 127–131.
4. Тарасенко Ю.М. Злочинність внутрішньо переміщених осіб в Україні як нове явище кримінальної дійсності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2018. Вип. 50. Т. 2. С. 91–95.
5. Тарасенко Ю.М. Кримінологічні риси внутрішньо переміщеної особи, яка вчиняє злочини. *Право і суспільство*. 2018. № 4. Ч. 2. С. 210–215.
6. Тарасенко Ю.М. Стан злочинності серед внутрішньо переміщених осіб в Україні (за матеріалами анкетування співробітників Національної поліції). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018. № 1. С. 188–203. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/161681>.
7. Тарасенко Ю.М. Особливості детермінації злочинів внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Правові новели*. 2018. Вип. 5. С. 130–135.
8. Тарасенко Ю.М. Заходи запобігання злочинам, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами в Україні. *Вчені записки Таврійського*

нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського. Серія: Юрид. науки. 2018. Вип. 5. Т. 29. С. 102–106.

9. Тарасенко Ю.М. Стан злочинності серед внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. Вип. 3. С. 120–128.

10. Тарасенко Ю.М. Зарубіжний досвід запобігання злочинам, що вчиняються вимушеними переселенцями. *Вчені записки Таврійського нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського*. Серія: Юрид. науки. Вип. 29. № 5. 2018. С. 102–106.

11. Bulhakova Yuliia. Internally displacement as a type of migration: Ukrainian criminological aspect. *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 3 (Vol. 1). P. 35–40.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Тарасенко Ю.М. Взаємозв'язок між процесом внутрішнього переміщення осіб та зростанням кількості вчинених злочинів в Україні. *Перспективні напрями розвитку сучасної юридичної науки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 29-30 січ. 2016 р.)*. Кривий Ріг: ДВНЗ «Криворіз. нац. ун-т», 2016. С. 148–152.

2. Тарасенко Ю.М. Щодо актуальності кримінологічного дослідження явища внутрішнього переміщення осіб в Україні. *Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування: матеріали наук. сем. (м. Дніпро, 9 груд. 2016 р.)*. Дніпро: ДДУВС ; Ліра ЛТД, 2017. С. 108–110.

3. Тарасенко Ю.М. Кримінологічний аспект внутрішнього переміщення. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2018 р.). Дніпро: ДДУВС, 2018. С. 453–455.

4. Тарасенко Ю.М. Внутрішнє переміщення осіб як вид міграції: вітчизняні та світові тенденції. *Сучасний вимір держави і права: матеріали*

Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 18-19 трав. 2018 р.). Львів: Західноукр. орг-я «Центр правничих ініціатив», 2018. С. 24–28.

5. Тарасенко Ю.М. Стан та перспективи розробки проблеми злочинності внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Треті Таврійські юридичні читання: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 18-19 трав. 2018 р.). Київ: Таврійський нац. ун-т ім. В. І. Вернадського, 2018. С. 93–96.

6. Тарасенко Ю.М. Особливості внутрішнього переміщення як фонового явища злочинності. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 18 трав. 2018 р.). У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса: Гельветика, 2018. С. 268–271.

7. Тарасенко Ю.М. До питання про кримінологічну характеристику злочинності внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 13-14 лип. 2018 р.). Київ: Центр правових наук. досліджень, 2018. С. 72–74.

8. Тарасенко Ю.М. Соціально-демографічні та кримінально-правові ознаки внутрішньо переміщеної особи, яка вчиняє злочин. *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 20-21 лип. 2018 р.). Харків: ГО «Асоц. аспірантів-юристів», 2018. С. 81–83.

9. Тарасенко Ю.М. Класифікація внутрішньо переміщених осіб, які вчиняють злочини. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Запоріжжя, 27-28 лип. 2018 р.). Запоріжжя: Запоріз. міськ. громад. орг-я «Істина», 2018. С. 94–96.

10. Тарасенко Ю.М. Географія злочинності внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку: матеріали Міжнар.*

наук.-практ. конф. (м. Харків, 3-4 серп. 2018 р.). Харків: Східноукр. наук. юрид. орг-я. 2018. С. 100–102.

11. Тарасенко Ю.М. Соціально-політичне протистояння у суспільстві – визначальна детермінанта злочинності внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24-25 серп. 2018 р.). Запоріжжя: Класич. приват. ун-т, 2018. С. 94–96.

З М І С Т

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	17
ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1. ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УКРАЇНІ ЯК НОВЕ ЯВИЩЕ СОЦІАЛЬНОЇ ДІЙСНОСТІ	31
1.1. Внутрішнє переміщення осіб як вид міграції: вітчизняні та світові тенденції	31
1.2. Стан та перспективи наукового розроблення проблеми кримінальних правопорушень, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні	52
Висновки до розділу 1	63
РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ В УКРАЇНІ	67
2.1. Кількісні та якісні показники кримінальних правопорушень, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні	67
2.2. Латентність кримінальних правопорушень, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні	80
Висновки до розділу 2	84
РОЗДІЛ 3. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ТА ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ЇХ КРИМІНАЛЬНО КАРАНОЇ ПОВЕДІНКИ	86
3.1. Поняття, кримінологічні риси та класифікація внутрішньо переміщених осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення	86

3.2. Природа та особливості детермінації кримінальних правопорушень, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні	108
Висновки до розділу 3	130

РОЗДІЛ 4. ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ В УКРАЇНІ .....

4.1. Поняття та основні завдання системи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні.....	132
4.2. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні	138
4.3. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні	154
Висновки до розділу 4	161

ВИСНОВКИ	164
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	170
ДОДАТКИ	189

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРК – Автономна Республіка Крим;

АТО – антитерористична операція;

БАПОР – Близькосхідне агентство ООН з підтримки палестинських біженців і організації робіт;

ВПО – внутрішньо переміщені особи;

ГПУ – Генеральна прокуратура України;

ЗМІ – засоби масової інформації;

Керівні принципи ООН – Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення осіб, прийняті Комісією ООН з прав людини у 1998 р.;

КК України – Кримінальний кодекс України;

КМУ – Кабінет Міністрів України;

ОДВ – органи державної влади;

ОМС – органи місцевого самоврядування;

ООН – Організація Об'єднаних Націй;

ООС – операції об'єднаних сил;

ОРДЛО – окремі райони Донецької та Луганської областей;

План реалізації – План заходів з реалізації Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року, затверджений розпорядженням КМУ від 21.11.2018 р.);

РФ – Російська Федерація;

СБУ – Служба безпеки України;

Стратегія деокупації та реінтеграції АРК – Стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, затверджена Указом Президента України від 24.03.2021 р.;

Стратегія інтеграції ВПО – Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року, затверджена розпорядженням КМУ від 15.11.2017 р.);

УВКБ ООН – Управління Верховного комісара у справах біженців ООН;

УПСЗН – Управління праці та соціального захисту населення.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. датою початку тимчасової окупації частини території незалежної суверенної України вважається 20 лютого 2014 р. Через військову агресію проти нашої держави з боку російської федерації (далі – рф) та окупацію виникло масове явище вимушеного внутрішнього переміщення людей з окупованої Автономної Республіки Крим (далі – АРК) та окремих районів Донецької і Луганської областей (далі – ОРДЛО).

У жовтні 2014 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», відповідно до ч. 1 ст. 1 якого внутрішньо переміщеною особою в Україні є «громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру». Поряд із внутрішньо переміщеними особами у подальшому в Україні так само став використовуватися термін «переселенці». До останніх неофіційно почали відносити осіб, які вимушено перемістилися на мирну територію України, проте з певних причин не отримали статусу «внутрішньо переміщена особа». За даними Міністерства соціальної політики України, до повномасштабної російської військової агресії, що почалася 24 лютого 2022 р., найбільша чисельність внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) була зафіксована у 2016 р.

Вимушене внутрішнє переміщення є одним із видів міграції населення, що тягне за собою певні негативні наслідки. В умовах складної соціально-

економічної та воєнно-політичної ситуації у нашій державі, що триває багато років, ВПО часом важко адаптуються до ситуації, що виникла в їхньому житті після переміщення. Внаслідок бюрократії та відсутності істотної системної допомоги таким особам із боку держави, починаючи з 2014 р., більшість переселенців залишалася віч-на-віч зі своїми проблемами. Негативні наслідки були виражені, зокрема, розривом сталих соціальних зв'язків ВПО з родичами та близькими людьми; втратою роботи та житла; відсутністю фінансових заощаджень та інших матеріальних цінностей; стресом через адаптацію до подій, що відбулися в їхньому житті внаслідок окупації «малої батьківщини», конкуренцією з місцевим населенням приймаючих громад (за робочі місця, житло, право дітей відвідувати дитсадки, школи тощо); зловживанням із боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування; недобросовісністю роботодавців тощо.

Водночас особливістю внутрішнього переміщення є те, що, хоча воно і має вимушений характер, проте особа, яка його здійснює, має право вибору часу та напрямку такого переміщення. І до цього часу до регіонів України, в яких фіксується найбільша кількість ВПО, впевнено входять неокуповані території Донецької та Луганської областей, м. Київ, Харківська і Дніпропетровська області. Отже, процес вимушеного внутрішнього переміщення на мирну територію тривав і продовжує тривати до і після 24 лютого 2022 р.

Слід зазначити, що масштабна внутрішня міграція людей не могла не вплинути на стан злочинності в Україні. Із плином часу ВПО почали здійснювати свій «внесок» у кількісні та якісні показники злочинності, вчиняючи кримінальні правопорушення на підконтрольній Україні території. Водночас потрапляння у загальній масі ВПО правопорушників на зазначену територію нашої країни так само пояснюється суворістю «законів» та «кримінального переслідування» з боку окупаційної влади. Більше того, у 2017 р. в Єдиному реєстрі досудових розслідувань Генеральної прокуратури України з'являється показник особи, яка вчинила кримінальне

правопорушення, зі статусом ВПО.

Беручи до уваги все вищевикладене, можна з упевненістю констатувати те, що в Україні існує потреба у детальному аналізі вчинення кримінальних правопорушень ВПО, зокрема їхніх кількісних та якісних показників (рівня, структури, динаміки, характеру, географії та латентності) для розуміння масштабів цієї проблеми, аналізу їхніх детермінант та формування системи заходів запобігання таким правопорушенням. Причому виникає необхідність у пізнанні цієї проблематики у певній ретроспективній площині, тобто до моменту початку відкритої збройної агресії з боку рф 24 лютого 2022 р. Такий підхід здатний забезпечити своєрідний зріз соціально-правової дійсності в Україні за участю ВПО з тим, щоб взяти за основу кримінологічні вихідні дані про кримінальні правопорушення з боку ВПО для їх подальшого порівняння зі злочинністю цієї категорії населення після 24 лютого 2022 р.

Аналізуючи проблему вчинення кримінальних правопорушень ВПО, слід відмітити, що вітчизняними вченими започатковано, проте детально не досліджено проблему злочинності серед ВПО. У 2016 р. на криміногенній складовій внутрішнього переміщення загострила увагу В.С. Батиргарєєва у наукових статтях «Завдання вітчизняної кримінології в умовах загострення криміногенної ситуації в Україні» та «Криміногенна ситуація в Україні та її вплив на розвиток вітчизняної кримінологічної науки». Водночас до досліджень проблем ВПО так само активно долучилися вітчизняні та зарубіжні вчені-правознавці, управлінці, економісти, психологи, соціологи, історики, політологи, демографи. Наприклад, це такі вчені, як: О.С. Зінченко, М.І. Малиха, Н.І. Тищенко, І.Г. Козинець, Л.В. Шестак, У.Я. Садова, Р.Р. Рісна, В.І. Надрага, Є.В. Микитенко, І.Т. Шевченко, Я.М. Кашуба, Ю.С. Рогозян, Н.І. Андрусишин, К.О. Крахмальова, Л.М. Хижняк, А.І. Андрущенко, О.А. Більовський, З.В. Кузнецова, Л.В. Єлісеєва, М.В. Менджул, Ю.М. Жданович, С.М. Жовнір, О.Т. Риндзак, Є.О. Широкова, Т.В. Жванія, О.А. Фесенко, Н.М. Сас, Н.М. Деньга та ін.

Оскільки внутрішнє переміщення за своєю суттю є одним із різновидів

міграції, то заслуговує на увагу й здобуток Т.Є. Огнєва, який у 2017 р. захистив кандидатську дисертацію «Незаконна міграція: кримінально-правові та кримінологічні аспекти». Так само слід указати на кандидатську дисертацію А. П. Мозоля «Кримінологічні проблеми нелегальної міграції в Україні» (2002), наукові статті А. О. Йосипів «Кримінологічна характеристика злочинів, що вчиняються мігрантами-маргіналами» (2013) та Ю.Ю. Соломко «Окремі проблеми попередження злочинності мігрантів» (2014). Крім того, стосовно проблем ВПО низка вчених-правознавців мають монографії, наукові статті, захищені дисертаційні роботи у галузях конституційного, адміністративного, цивільного, трудового, міжнародного права.

Незважаючи на це, в українській кримінологічній науці все ще не склалося цілісного бачення розв'язання проблеми вчинення кримінальних правопорушень ВПО в Україні. Таким чином, окреслена проблема потребує комплексного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно із науково-дослідною роботою НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України, узгоджується зі Стратегією інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 909-р; Стратегією інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2021 р. № 1364-р; Стратегією державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 312-р, та операційним планом заходів з її реалізації у 2023-2025 роках, затвердженим тим самим розпорядженням; Концепцією Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних

регіонах України, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2016 р. № 892-р; Державною цільовою програмою відновлення та розбудови миру в східних регіонах України, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. № 1071.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є розробка системи напрямів і заходів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються ВПО в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно було розв'язати такі основні завдання:

- розглянути внутрішнє переміщення осіб як вид міграції через призму вітчизняних та світових тенденцій;
- описати стан та перспективи наукового розроблення проблеми вчинення кримінальних правопорушень ВПО в Україні;
- виокремити кримінологічні особливості кримінальних правопорушень, що вчиняли ВПО в Україні до моменту повномасштабного вторгнення;
- визначити рівень, структуру та динаміку кримінальних правопорушень, що вчиняли ВПО в Україні до відкритої російсько-української війни;
- встановити рівень латентності та географію кримінальних правопорушень, що вчиняли ВПО в Україні до 24 лютого 2022 р.;
- надати поняття та визначити особливості кримінологічних рис внутрішньо переміщеної особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення;
- здійснити класифікацію ВПО, які вчиняють кримінальні правопорушення;
- визначити ставлення українського соціуму та світового суспільства до проблеми вчинення кримінальних правопорушень ВПО в Україні;
- розкрити природу та особливості детермінації кримінальних правопорушень, що вчиняють ВПО в Україні;
- детально проаналізувати факт соціально-політичного протистояння у

суспільстві як визначальної детермінанти вчинення кримінальних правопорушень ВПО в Україні;

– надати поняття та визначити основні завдання системи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють ВПО в Україні;

– окреслити основні напрями загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють ВПО в Україні;

– визначити спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють ВПО в Україні;

– установити основні шляхи взаємодії та координації діяльності правоохоронних органів із державними органами та недержавними структурами щодо запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють ВПО в Україні.

Об'єктом дослідження виступає явище вимушеного внутрішнього переміщення як вид міграції та злочинність, що пов'язана з цим процесом.

Предметом дослідження є кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень, що вчиняли ВПО в Україні до повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р.

Методи дослідження. З огляду на поставлену мету та окреслені завдання обрано методи дослідження. Методологічним підґрунтям дослідження кримінальних правопорушень, що вчиняють ВПО, є закони діалектики та філософські категорії теорії пізнання, що дало можливість розглянути злочинність ВПО в розвитку, взаємозв'язку і взаємовпливі з іншими негативними явищами дійсності та розробити відповідні рекомендації щодо недопущення подальшого поширення такого явища (розділи 1-4). У дисертації застосовується низка наукових методів пізнання. Використовуючи метод моделювання, статистичні (класифікація, вибіркоче спостереження, графічний метод тощо) й конкретно-соціологічні (вивчення офіційних документів та процесуальних актів, спостереження, опитування у формі анкетування та інтерв'ювання, експертні оцінки, контент-аналіз тощо) методи дослідження, вдалося сформулювати належну емпіричну базу й

обрахувати кількісні та якісні показники, котрими сьогодні характеризується правопорушувальність ВПО (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 4.1, 4.2). За допомогою системно-структурного методу вдалося комплексно представити детермінацію розглядуваного виду кримінальних правопорушень, а також розкрити особливості організації запобігання їм, визначити основні напрями удосконалення й оптимізації цієї діяльності та обґрунтувати загальні висновки за підрозділами дисертації та дисертацією в цілому (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 4.1, 4.2, 4.3, висновки). Історичний метод допоміг під час аналізу історії внутрішніх переміщень населення на українських землях та у світі в цілому (підрозділ 1.1). За допомогою логіко-нормативного методу здійснено аналіз функцій, завдань і повноважень суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють ВПО (підрозділи 4.1, 4.2, 4.3). Логіко-семантичний метод (підрозділи 1.1, 2.1, 4.1, 4.2, 4.3) сприяв уточненню змісту таких понять, як «внутрішньо переміщена особа», «переселенець», «незаконна міграція», «запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють ВПО в Україні», «загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють ВПО в Україні», «спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються ВПО в Україні» та ін.

Нормативно-правову базу дисертаційної роботи складають Конституція України, Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення 1998 р., Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, чинні закони та підзаконні нормативно-правові акти України у сфері регулювання правового статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Теоретична основа дисертації представлена спеціальною літературою із кримінології, кримінального права, психології, історії, економіки, політології, соціології, теорії управління, що дозволяє розширити уявлення про проблему вчинення кримінальних правопорушень ВПО та шляхи її вирішення.

Емпіричну базу дисертації становлять результати вивчення та узагальнення матеріалів 222 архівних кримінальних проваджень, розглянутих судами України різних областей протягом 2015–2023 рр. щодо ВПО, які вчинили кримінальні правопорушення; анкетування 800 респондентів із Національної поліції України, анкетування 500 прокурорів органів прокуратури України, експертне опитування 50 психологів органів Департаменту пробації Міністерства юстиції України, статистична звітність Міністерства соціальної політики України, Офісу Генерального прокурора (до 2 січня 2020 р. – статистична звітність Генеральної прокуратури України) та інші матеріали, що стосуються проблематики дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні кримінологічним дослідженням кримінальних правопорушень, учинених ВПО до повномасштабного російського збройного вторгнення. Найбільш значущими результатами проведеного дослідження слід вважати нижченаведені положення, висновки і рекомендації:

уперше:

– встановлено, що ядро кримінальних правопорушень ВПО до повномасштабного вторгнення складало ті, об'єктом посягання яких були суспільні відносини у сфері власності; суспільні відносини у сфері авторитету органів державної влади та органів місцевого самоврядування та суспільні відносини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів та ін. Їх найчастіше вчиняли ВПО у неокупованих частинах Донецької та Луганської областей, м. Києві, Київській та Дніпропетровській областях;

– визначено поняття «внутрішньо переміщена особа, яка вчиняє злочин», під якою розуміється особа, яка після внутрішнього переміщення та офіційної реєстрації як ВПО на мирній території України вчинила злочин, та складено узагальнений портрет останньої – це громадянин України чоловічої статі віком 26-35 років, із середньою освітою, безробітний, неодружений, найчастіше діє з корисливим мотивом наодинці;

– зазначено, що за особливостями кримінальної активності ВПО, які вчиняють кримінальні правопорушення, можна поділити на такі групи: а) ті, які вчиняють кримінальні правопорушення із причини внутрішнього переміщення; б) ті, які вчиняють кримінальні правопорушення з одночасним порушенням норм законодавства, що регламентує права та обов'язки ВПО в Україні; в) ті, які звикли до злочинного способу життя та вже мали судимості до моменту внутрішнього переміщення; г) ті, які вперше вчиняють кримінальні правопорушення з причин, що не пов'язані з процесом внутрішнього переміщення та законодавством, що регламентує права та обов'язки ВПО;

– надано авторську класифікацію заходів (соціально-економічних, правових, інформаційних, культурних та психологічних) загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють ВПО, із наданням характеристики відповідних виділених груп таких заходів;

удосконалено:

– уявлення про те, що за характером прояву волі суб'єкта міграції слід виокремлювати добровільну, вимушену та примусову міграції;

– думку, що у мотиваційному комплексі правопорушників, які опиняються в іншому соціально-територіальному середовищі, превалюють потреби матеріального характеру та інтереси споживацької спрямованості, що підсилюються глибоким переживанням через втрату близьких та родичів, залишене або зруйноване житло, бойові дії тощо;

– позицію, що у детермінаційному механізмі походження та існування кримінальних правопорушень, що вчиняють ВПО, доцільно виокремлювати два рівні – первинний та вторинний. До первинного рівня належать ті детермінанти, що є наслідками соціально-політичного протистояння у суспільстві, до вторинного – детермінанти, що за своєю сутністю є спільними не лише для ВПО, а й для інших категорій осіб. При цьому провідну роль у природі детермінації кримінальних правопорушень, що вчиняють ВПО, відіграла нова соціально-політична реальність, що є наслідком тривалої

збройної агресії та зміни вектору розвитку економіки країни;

– систему основних завдань запобігання кримінальним правопорушенням ВПО, що охоплює такі завдання: 1) вплив на поведінку ВПО з метою її коригування та спонукання діяти в межах норм права; 2) захист інтересів інших осіб від злочинних посягань на суспільні відносини, що захищені чинним законодавством; 3) визначення перспективних напрямів запобігання кримінальним правопорушенням ВПО; 4) розробка ідейної складової, що буде покладатися в основу розробки заходів запобігання кримінальним правопорушенням ВПО;

дістало подальшого розвитку:

– позиція, що внутрішнє переміщення осіб є сучасним викликом глобального характеру, а природа такого переміщення вирізняється цілеспрямованістю, оскільки міграція населення у цьому випадку здійснюється з певною і чітко визначеною метою;

– понятійний апарат, котрим характеризується явище внутрішнього переміщення осіб усередині країни;

– положення про те, що визначення стану та ступеня розроблення проблеми правопорушуваності з боку ВПО, як і будь-якого виду злочинних проявів, доцільно здійснювати за таким алгоритмом: 1) формування понятійного апарату; 2) запозичення певних напрацювань із інших дисциплін, враховуючи міждисциплінарний характер пізнання явища внутрішнього переміщення; 3) урахування результатів попередніх вітчизняних та зарубіжних досліджень; 4) виділення проблемних аспектів, пізнання складної природи яких зумовлює необхідність подальшого наукового пошуку; 5) формулювання й перевірка будь-яких теоретичних висновків належною емпіричною базою;

– ідеї, втілені в актуальній Стратегії інтеграції ВПО на нових місцях та Плані її реалізації, шляхом надання рекомендацій щодо конкретизації відповідних заходів, у тому числі через вираження їх у кількісних показниках (кількості осіб (сімей), які потребують поліпшення житлових умов, та,

відповідно, кількості житла, котре може бути надано; кількості осіб, які потребують робочих місць, та кількості робочих місць, що заплановано створити; кількості осіб, які потребують перекваліфікації, та кількості місць у системі освіти для таких осіб), а також стосовно публічного звітування щодо реалізації Стратегії із зазначенням кількісних показників; публічного зворотного зв'язку від ВПО щодо якості та прозорості реалізації вищезазначених Стратегії та Плану;

– вчення про спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням з урахуванням наявності в особи статусу ВПО.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки і пропозиції, викладені в дисертації, можуть знайти використання у: науково-дослідній діяльності, практичній діяльності, навчальному процесі. У *правотворчій* площині досягнуті здобутки можуть стати у пригоді при удосконаленні заходів запобігання вчиненню кримінальних правопорушень ВПО, що матиме своє відбиття у нормах законодавства. У *правозастосовній* діяльності отримані результати можуть застосовуватися при розробці методики викриття і розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняють ВПО. У *науково-дослідній* сфері отримані результати стануть поштовхом для подальших наукових досліджень за типовою до цієї дисертації тематикою. У *навчальному процесі* окремі положення дисертації можуть використовуватися як під час підготовки відповідного матеріалу до підручників і навчально-практичних посібників із курсу «Кримінологія», так і у науковій роботі студентів та аспірантів.

Апробація результатів дисертації. Основні висновки дисертації доповідалися на таких міжнародних та всеукраїнських науково-практичних заходах: «Перспективні напрями розвитку сучасної юридичної науки» (м. Кривий Ріг, 2016 р.), «Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування» (м. Дніпро, 2016 р.), «Актуальні питання протидії кримінальним правопорушенням у сучасних умовах:

вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Харків, 2018 р.), «Сучасний вимір держави і права» (м. Львів, 2018 р.), «Треті Таврійські юридичні читання» (м. Київ, 2018 р.), «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (м. Одеса, 2018 р.), «Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування» (м. Київ, 2018 р.), «Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні» (м. Харків, 2018 р.), «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (м. Запоріжжя, 2018 р.), «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку» (м. Харків, 2018 р.), «Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах» (м. Запоріжжя, 2018 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено в двадцяти двох наукових працях, із яких дев'ять – наукові статті у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, дві – статті у періодичних наукових видань інших держав за профілем дисертації, одинадцять – тези доповідей на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з основної частини (вступу, чотирьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків), списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 199 сторінок, із яких 151 сторінка основного тексту. Список використаних джерел налічує 161 найменування та займає 19 сторінок, додатки викладено на 11-и сторінках.

РОЗДІЛ 1

ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УКРАЇНІ ЯК НОВЕ ЯВИЩЕ СОЦІАЛЬНОЇ ДІЙСНОСТІ

1.1. Внутрішнє переміщення осіб як вид міграції: вітчизняні та світові тенденції

Розвинені держави сучасності неможливо уявити без переміщень населення як у межах їх територій (внутрішня міграція), так і поза ними, із перетином державного кордону (зовнішня міграція).

У науці є поширеним уявлення про міграцію як про переміщення чи перерозподіл елементів певного виду у часі та просторі. Залежно від сфери поширення її розглядають як: 1) переселення народів у межах країни або з однієї країни в іншу; 2) пересування тваринних організмів з однієї місцевості в іншу у зв'язку зі змінами умов життя або з проходженням циклу розвитку; 3) переміщення, перерозподіл певних елементів [2, с. 526].

Міграція є вагомим чинником розвитку людства. Ще в прадавні часи люди, мігрувавши з Африканського континенту, поступово розселилися в усіх прийнятних для життя куточках нашої планети. Завоювання Європи кочовими племенами, епоха Великих географічних відкриттів, створення надвеликих колоніальних імперій та ін. – все це лише найяскравіші віхи міграційної історії світу. Помітно, що чим далі крокує науково-технічний прогрес, тим інтенсивнішими стають переміщення людей через кордони та адміністративно-територіальні одиниці.

Суб'єктом міграційних процесів, умовно кажучи, їх елементарною одиницею, є людина. Дослідження людського життя та пов'язаних із ним процесів є мультидисциплінарним. Науковому осмисленню піддаються всі можливі для дослідження аспекти людського існування: від особливостей анатомії людини та біологічних процесів, що перебігають в її організмі, до

надтонких матерій, таких як, наприклад, психіка. Окрема увага приділяється соціальному існуванню особи: зв'язкам між індивідами, соціальним групам та їх особливостям, суспільству, його функціонуванню і розвитку, окремим формам суспільної взаємодії, у тому числі й державній.

Комплексний характер наукового осмислення властивий і міграційним процесам. Так, вони досліджуються у межах соціології, економіки, географії, історії, психології, юридичних наук та ін. Проте, як зазначається в літературі, лише сукупність таких досліджень дає цілісне бачення міграції як складного соціокультурного феномену та мігрантів як його активних суб'єктів [3, с. 5]. Тож, наразі також формуються та активно розвиваються спеціалізовані напрями знання, предметом вивчення яких є міграція, зокрема: «міграціологія», «міграцієзнавство», «соціологія міграції» та ін.

Термін «міграція» було вперше введено в науковий обіг наприкінці XIX ст. англійським ученим Е. Равенштейном (1834–1913 рр.), який запропонував його у роботі «Закони міграції» 1876 р. [4, с.845]. Він має латинське походження і перекладається як «переміщення, переселення» (*migratio* – переселення, переміщення, від *migro* – переселяюсь) [5, с. 179]. Залежно від галузі суспільних знань міграція розуміється:

– у соціології – як географічний рух індивідів або груп індивідів, тобто мобільність людей у вужчому або ширшому географічному просторі [6, с. 127];

– у соціології міграції – як перетин адміністративного кордону, добровільний чи примусовий просторовий рух осіб чи груп осіб від місця (країни) виїзду до місця (країни) в'їзду за наявності або без законних підстав на певний період часу або назавжди, що може тягти за собою зміну постійного місця проживання [6, с. 129];

– в економіці – переселення, переміщення населення, трудових ресурсів, капіталу з однієї країни в іншу, а також внутрішньодержавні – з одного регіону в інший [7], а також як будь-яке переміщення у просторі, сукупність механічних, професійних і міжгалузевих переміщень, змін

просторового положення мігрантів відносно територіально закріплених структур населення [8, с. 376];

– у політології – як добровільний або примусовий просторовий рух осіб чи груп осіб як у адміністративних межах власної держави (під час здійснення внутрішньої міграції), так і при перетині державних кордонів країн (зовнішня або міжнародна міграція) за наявності або за відсутності законних підстав на здійснення переміщення на певний період часу або ж назавжди, що може стати причиною зміни постійного місця проживання [9, с. 40].

– у юридичній науці – як процес, у результаті якого особи внаслідок соціально-економічних, політичних та інших обставин примусово або добровільно здійснюють внутрішнє або зовнішнє переміщення – як через міжнародні кордони, так і всередині держави – для задоволення чи збереження власних потреб [10, с. 389].

Отже, проаналізувавши специфіку міграції залежно від галузі знань, можна виокремити її головні «універсальні» ознаки. По-перше, це процес, що позначає рух осіб у просторі, а по-друге – цілеспрямованість такого процесу, так як міграція здійснюється з певною, чітко визначеною метою.

Міграційні процеси можна класифікувати. Специфіка цього процесу відбивається у цілій низці різноманітних критеріїв. Класифікація міграції дозволяє систематизувати знання про неї.

Одним із критеріїв поділу міграції на види є її спрямованість, або критерій відстані. За цими підставами міграція поділяється на зовнішню та внутрішню. Теоретичне розроблення проблем внутрішньої міграції, як і самої міграції у цілому, має міждисциплінарний характер. Тому залежно від сфери знань підхід до визначення внутрішньої міграції є різним [11, с. 148]. Зокрема, у юридичній науці під внутрішньою міграцією розуміється переміщення або переселення людей усередині держави [5, с. 181]. Якщо таке переміщення відбувається в межах адміністративно-територіальних

одиниць, то воно поділяється на внутрішньообласне і міжобласне, внутрішньорайонне та міжрайонне, міжселищне і міжміське тощо [5, с. 181].

Залежно від добровільності прийняття рішення про міграцію особою можна виокремити такі її види: добровільну – коли рішення про міграцію приймає сам мігрант; примусову – виселення або вигнання, тобто ситуацію, за якої мігрант позбавлений права вибору, а до переміщення його примушує вища влада; та вимушену – коли змінити місце проживання на певний час або назавжди усупереч бажанням людей спонукають стихійні лиха, війни, голод, переслідування тощо [6, с. 134].

Коли міграція є вимушеною, то у таких випадках у мігранта все ж залишається право мінімального вибору, наприклад, вибору часу чи напрямку міграції [6, с. 134]. Необхідно зазначити, що одним із перших на «добровільність міграції» звернув увагу У. Петерсен, який у середині ХХ ст. запропонував власну систему типологізації міграції, використовуючи критерій «міграційної сили» [12, с. 266]. Такою силою міг бути екологічний поштовх, державна політика у сфері міграції, високі прагнення індивіда або соціальний імпульс [3, с. 25]. Виокремлюючи види міграції залежно від міграційної сили державного (або еквівалентного) походження, автор і запропонував виділити спонукальну, або вимушену, та примусову міграції [3, с. 25]. Таким чином, базовою відмінністю між добровільною, примусовою та вимушеною міграцією є пряма залежність волі суб'єкта міграції від міграційної політики держави. Різниця між вимушеною та примусовою міграцією полягає в наявності у вимушеного мігранта альтернативного до переміщення варіанту поведінки, а саме – відмовитися від міграції та залишитися на своєму місці проживання. У той час як перед особою, що має примусово залишити своє місце проживання, таке рішення стосовно неї приймається владою безапеляційно.

Із 20 лютого 2014 р. в Україні активізувався процес вимушеної міграції [1], що сприяв певним змінам у суспільстві. Такі зміни є цілком закономірними, оскільки переміщення мас населення не може не впливати на

територію їх прийняття. До того ж може змінюватися й правовий статус самих мігрантів. У науці державного управління, при характеристиці вимушеної міграції, учені роблять також акцент на наявність у мігранта спеціального правового статусу. Так, Є. В. Соловійов указує, що внутрішня вимушена міграція як об'єкт державного управління – це вид суспільних відносин щодо соціальної мобільності населення в межах держави, учасники яких змінюють місце постійного проживання незалежно від власної волі, що впливає на зміну їх правового статусу [11, с. 148].

Із огляду на масштаби та особливості процесу вимушеної міграції в Україні, свого часу це питання піддалося законодавчому врегулюванню. Законом України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» у ч. 1 ст. 1 причинами внутрішнього переміщення визначено таким чином: «внутрішньо переміщених осіб змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру». Водночас Законом надається такий офіційний статус вимушеним внутрішнім мігрантам в Україні, як «внутрішньо переміщені особи» [13]. Проте варто вказати на те, що у Законі не надається визначення поняття внутрішньої міграції або вимушеної внутрішньої міграції.

Із часом у засобах масової інформації (далі – ЗМІ) стосовно ВПО укорінилося більш просте поняття – «переселенці». Зауважимо, що у нашій роботі цим терміном ми будемо називати осіб, які перемістилися із зони конфлікту на мирні території, але з якихось причин не отримали статус ВПО.

Отже, ми можемо зробити висновок, що однією із форм внутрішнього переміщення в Україні є вимушена внутрішня міграція, що тягне за собою офіційне оформлення або неоформлення особами відповідного статусу [14, с. 92]. Для вимушеної внутрішньої міграції є характерним тимчасово або назавжди залишення особами їх місця проживання через збройну агресію на

Сході України та окупацію АРК. Важливою особливістю такого переміщення є те, що у осіб залишається право вибору місця та часу переміщення.

Окремим аспектом, пов'язаним із проблемою, що розглядається, є співвідношення понять ВПО, «біженець», «особа, яка потребує додаткового захисту», «особа, яка потребує тимчасового захисту». Згідно з п.1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» біженець – особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом унаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань [15].

Згідно із п. 13 ст. 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [15] «особа, яка потребує додаткового захисту, – це особа, яка не є біженцем відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 р. і Протоколу щодо статусу біженців 1967 р. та вищезазначеного Закону, але потребує захисту, оскільки така особа змушена була прибути в Україну або залишитися в Україні внаслідок загрози її життю, безпеці чи свободі в країні походження через побоювання застосування щодо неї смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання або загальнопоширеного насильства в ситуаціях міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту чи систематичного порушення прав людини і не може чи не бажає повернутися до такої країни внаслідок зазначених побоювань». Відповідно до п. 14 ст. 1 вищевказаного Закону України особи, які потребують тимчасового захисту, – це іноземці та особи без громадянства, які масово вимушені шукати захисту в Україні внаслідок

зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження [15].

Розглянемо відмінність між поняттями «біженець», «особа, що потребує додаткового захисту», «особа, що потребує тимчасового захисту» і ВПО. Біженці перетинають кордони держав, а ВПО – адміністративно-територіальні одиниці своєї держави. По відношенню до України біженцем можуть бути лише іноземці або особи без громадянства, проте у жодному разі не громадяни України. ВПО ж в Україні можуть стати громадяни України та іноземці або особи без громадянства, які постійно проживали на територіях України, що стали окупованими [14, с. 93]. Із цього приводу у літературі зазначається, що біженці і ВПО належать до однієї категорії осіб – вимушених мігрантів, різновидами якої є також особи, які отримали додатковий і тимчасовий захист [16]. Захист, який надається таким особам, охоплюється категорією «притулок», основою якої є забезпечення від повернення в ситуацію небезпеки [16]. Обсяг правового статусу зазначених осіб та заходи їх захисту є різними. Відмінність ВПО від біженців та осіб, що отримують додатковий та тимчасовий захист, полягає в тому, що три останні перебувають поза межами країни своєї громадянської належності чи попереднього постійного місця проживання у цій країні (мається на увазі стосовно до іноземців чи осіб без громадянства) [16]. Натомість, ВПО є громадянами України, іноземцями чи апатридами (особами без громадянства), попереднє постійне місце проживання яких було в Україні [16], і які здійснюють своє переміщення в межах України.

Як вже зазначалося вище, відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» 20 лютого 2014 р. є офіційною датою початку тимчасової окупації території України [1]. Саме з цього дня з'явилися законні підстави говорити про початок процесу внутрішнього переміщення

населення України на мирні території [17, с. 25], оскільки юридично саме з цієї дати розпочалася окупація нашої держави.

Проте спробуємо отримати відповідь на запитання: «Чи має Україна історичний досвід стосовно внутрішніх переміщень і внутрішніх переселенців?». Аналіз нашої історії сприяв виявленню того, що такі факти є відомими ще з давніх часів. В історичній ретроспективі згадані переміщення відбувалися у зв'язку з природними катаклізмами, освоєнням нових територій, міжусобицями, нападами ворожих племен, війнами [18, с. 221]. Такими переміщеннями є, наприклад, внутрішні переміщення трипільців із сіл у міста оточені фортецями, що відбувалися через напади кочовиків у IV-III тис. до н.е. [19, с. 25-26]. Наступним етапом розвитку внутрішніх переміщень на українських землях, що за своєю суттю є найбільш наближеним до його сучасного розуміння, можна вважати втечу селян, які перебували у складі Речі Посполитої. Таке переміщення відбувалося у зв'язку з тим, що, починаючи із 1447 р., законодавчо було закріплено панщину, через що селяни піднімали повстання і тікали від кріпосного права на вільні землі – з Волині, Поділля, Київщини на Лівобережну степову Україну, Запоріжжя – де заснували вільні (козацькі) поселення та Запорізьку Січ [3, с. 40]. Наприкінці XV – початку XVI ст. розгорнувся процес внутрішньої економічної та соціальної міграції [20, с. 40]. Протягом останніх десятиліть XVIII ст. та всього XIX ст. економічно визискуваний і політично переслідуваний український народ продовжував здійснювати вимушені внутрішні переміщення через проведення урядами Російської імперії та Австро-Угорської імперії земельних реформ [18, с. 222].

У XX ст. переселенський рух продовжувався, проте мав характер більше примусової, ніж вимушеної міграції. Однак у межах означених процесів, все ж таки були присутні й внутрішні вимушені міграційні процеси. Наприклад, в історії масового заселення й господарського освоєння Далекосхідного краю українськими селянами прийнято виділяти два періоди: 1883–1905 рр. і 1906–1917 рр. (новий поштовх переселенському руху

українців на Схід дали Столипінські аграрні реформи) [21, с. 41-42]. Істотне значення має період розселення, який розпочався із суцільною колективізацією на підставі постанови Політбюро ЦК ВКП(б) від 30 січня 1930 р. «Про заходи щодо ліквідації куркульських господарств у районах суцільної колективізації» [18, с. 222]. Потім, селяни змушені були залишити своє майно, адже вони насильно доправлялись на висилки до Сибіру, Уралу [18, с. 222]. Досить істотне місце в нашій історії займає переміщення українців після акту геноциду над українським народом (голодомору 1932-1933 рр.).

Знову проблема переселення осіб виникла в 1986 р. Вона була спричинена вибухом і подальшою небезпекою радіаційного забруднення четвертого енергоблоку Чорнобильської атомної електростанції [18, с. 222]. Так, за рішенням Уряду СРСР і ЦК КПРС 27 квітня 1986 р. у м. Прип'ять розпочалася евакуація населення, де протягом доби з міста примусово було вивезено близько 44,5 тис. осіб [18, с. 222]. Із 1986 до 1996 рр. близько 160 тис. осіб були змушені покинути свої домівки в зоні радіаційного забруднення [18, с. 223]. Особам, які проживали на території забруднених зон, законодавцем було надано особливий статус як потерпілим від Чорнобильської катастрофи [18, с. 222]. Таким особам держава гарантувала право на отримання безоплатного житла, право на матеріальну допомогу на будівлю нового житла, надала грошову компенсацію на майно, яке залишилося у зоні радіоактивного забруднення [22].

Сучасна хвиля вимушеного внутрішнього переселення розпочалася в незалежній Україні завдяки агресивним воєнним діям РФ. Із початку 2014 р. такі процеси значно активізувалися і набули масового характеру: жителі Донеччини, Луганщини та АРК переселялися в інші регіони України, що закономірно вплинуло, позитивно та й у тому числі і негативно, на життя їх мешканців. На новому місці ВПО зіштовхнулися із розривом сталих соціальних зв'язків між родичами та близькими, втратою роботи, житла, фінансових заощаджень і матеріальних цінностей, стресом через адаптацію

до подій, що сталися в їх житті внаслідок окупації їх «малої батьківщини», тощо [14, с. 91]. Громади, що приймали переселенців, вбачали в них конкурентів у кар'єрному плані, іноді відмовлялися надавати в оренду житло та працевлаштовувати їх через побоювання, нетерпимість чи страх [14, с. 91]. Дехто з місцевого населення у непростих умовах ситуації, що склалася з ВПО на новому місці проживання, навпаки, віднайшов свій зиск. Наприклад, правоохоронними органами встановлено факти, коли посадові особи органів місцевого самоврядування, органів державної влади (далі – ОМС, ОДВ) з корисливих мотивів привласнювали кошти, що почали надходити за новою статтею доходів до місцевого бюджету, вчиняючи таким чином діяння, кримінальна відповідальність за які визначена Кримінальним кодексом України (далі – КК України). Одним із таких випадків є затримання у 2017 р. працівниками Служби безпеки України (далі – СБУ) трьох співробітників управління праці та соціального захисту населення одного з районів м. Запоріжжя, які систематично розкрадали бюджетні кошти, що виділялися державою на підтримку ВПО [23]. Українським правоохоронцям також відомі випадки створення спеціальних фондів, громадських організацій, які начебто були покликані допомагати ВПО, але фактично вели «бізнес» під виглядом надання гуманітарної допомоги.

Розглядаючи склад ВПО, доречно підкреслити, що разом із законослухняними особами з непідконтрольних територій перемістилися і злочинці, які мали об'єктивне побоювання стати жертвою кримінальної системи самопроголошених незаконних республік, оскільки на вказаних територіях, як покарання за окремі види кримінальних правопорушень, було визначено смертну кару, а існуюча система винесення вироків деградована до стандартів довоєнного та воєнного періодів ХХ ст. за часів СРСР.

Аналізуючи вітчизняні тенденції внутрішнього переміщення, починаючи з його офіційної точки відліку – 20 лютого 2014 р., за офіційними даними Міністерства соціальної політики України, більшість ВПО переміщуються до міст обласного значення та столиці [24]. Переважну

кількість з них приймали області, що межують із зоною проведення операції об'єднаних сил (раніше – антитерористичної операції; далі – ООС та АТО відповідно), та м. Київ. З метою ґрунтовного кримінологічного аналізу соціально-правової дійсності в Україні до моменту повномасштабного військового вторгнення, яке відбулось 24 лютого 2022 р., пропонується розглянути показники Міністерства соціальної політики України та інших інституцій стосовно чисельності ВПО із розподілом їх за часом та територією:

А) у 2014 р. більшість ВПО перемістилися до: неокупованої території Донецької області (299 329 осіб), Харківської області (105 925 осіб), неокупованої території Луганської області (84 462 особи), м. Києва (65 649 осіб), Запорізької області (62 232 особи), Дніпропетровської області (58 056 осіб), Київської області (29 164 особи), Полтавської області (21 255 осіб), Одеської області (19 244 особи), Сумської області (11 070 осіб), Черкаської області (9 495 осіб), Вінницької області (8 832 особи), Херсонської області (8 423 особи), Миколаївської області (7 172 особи), Львівської області (7 145 осіб), Кіровоградської області (7 094 особи), Житомирської області (6 974 особи), Чернігівської області (6 575 осіб), Хмельницької області (5 452 особи), Івано-Франківської області (2 854 особи), Рівненської області (2 717 осіб), Закарпатської області (2 595 осіб), Волинської області (2 587 осіб), Тернопільської області (2 043 особи), Чернівецької області (1 970 осіб).

Загалом по всій Україні у 2014 р. було обліковано 838 314 ВПО [24];

Б) у 2015 р. (сумуючи з даними 2014 р.) більшість ВПО перемістилось до: неокупованої території Донецької області (630 717 осіб), неокупованої території Луганської області (242 281 особа), Харківської області (205 657 осіб), м. Києва (120 008 осіб), Запорізької області (112 179 осіб), Дніпропетровської області (77 001 особа), Київської області (46 894 особи), Одеської області (34 899 осіб), Полтавської області (30 233 особи), Сумської області (15 062 особи), Черкаської області (14 156 осіб), Херсонської області

(13 568 осіб), Вінницької області (12 866 осіб), Кіровоградської області (11 532 особи), Львівської області (11 028 осіб), Житомирської області (10 257 осіб), Чернігівської області (9 862 особи), Миколаївської області (8 712 особи), Хмельницької області (7 152 особи), Івано-Франківської області (4 036 осіб), Волинської області (4 008 осіб), Закарпатської області (3 450 осіб), Рівненської області (3 146 осіб), Чернівецької області (3 110 осіб), Тернопільської області (2 700 осіб).

Загалом по всій Україні станом на грудень 2015 р. було обліковано 1 634 514 ВПО [24];

В) у 2016 р. (сумуючи з даними 2014 та 2015 рр.) більшість ВПО перемістилось до: неокупованої території Донецької області (567 023 особи), неокупованої території Луганської області (292 764 особи), Харківської області (192 179 осіб), м. Києва (154 101 особа), Запорізької області (98 797 осіб), Дніпропетровської області (76 986 осіб), Київської області (56 381 особа), Одеської області (42 013 осіб), Полтавської області (29 765 осіб), Херсонської області (16 511 осіб), Сумської області (16 211 осіб), Кіровоградської області (14 796 осіб), Вінницької області (14 253 особи), Черкаської області (13 899 осіб), Львівської області (12 016 осіб), Житомирської області (11 966 осіб), Чернігівської області (9 585 осіб), Миколаївської області (8 502 особи), Хмельницької області (6 854 особи), Івано-Франківської області (4 721 особа), Волинської області (4 705 осіб), Закарпатської області (3 495 осіб), Чернівецької області (3 407 осіб), Рівненської області (3 241 особа), Тернопільської області (2 491 особа).

Загалом по всій Україні станом на грудень 2016 р. було обліковано 1 656 662 ВПО [24];

Г) у 2017 р. (сумуючи з даними 2014–2016 рр.) більшість ВПО перемістилось до: неокупованої території Донецької області (541 037 осіб), неокупованої території Луганської області (296 639 осіб), м. Києва (158 006 осіб), Харківської області (121 548 осіб), Дніпропетровської області (74 067

осіб), Київської області (61 542 особи), Запорізької області (54 297 осіб), Одеської області (39 481 особа), Полтавської області (26 018 осіб), Вінницької області (14 879 осіб), Херсонської області (13 786 осіб), Черкаської області (12 804 особи), Львівської області (12 074 особи), Сумської області (11 088 осіб), Чернігівської області (8 704 особи), Миколаївської області (8 339 осіб), Житомирської області (7 291 особа), Кіровоградської області (7 154 особи), Хмельницької області (6 999 осіб), Івано-Франківської області (3 465 осіб), Закарпатської області (3 435 осіб), Рівненської області (3 226 осіб), Волинської області (2 887 осіб), Чернівецької області (2 470 осіб), Тернопільської області (2 300 осіб).

Таким чином, за даними Міністерства соціальної політики України, станом на 28 грудня 2017 року кількість ВПО офіційно становила 1 493 536 осіб [25].

Г) у 2018 р. (сумуючи з даними 2014–2017 рр.) більшість ВПО перемістилось до: некупованої території Донецької області (538 751 особа), некупованої території Луганської області (280 584 особи), м. Києва (174 824 особи), Харківської області (131 564 особи), Дніпропетровської області (75 782 особи), Київської області (69 387 осіб), Запорізької області (56 541 особа), Одеської області (43 740 осіб), Полтавської області (25 174 особи), Херсонської області (14 927 осіб), Вінницької області (11 359 осіб), Черкаської області (11 350 осіб), Львівської області (11 307 осіб), Сумської області (11 197 осіб), Миколаївської області (8 701 особа), Чернігівської області (8 429 осіб), Житомирської області (7 266 осіб), Кіровоградської області (6 673 особи), Хмельницької області (6 585 осіб), Закарпатської області (3 750 осіб), Івано-Франківської області (3 649 осіб), Рівненської області (3 208 осіб), Волинської області (3 098 осіб), Чернівецької області (2 452 особи), Тернопільської області (2 137 осіб) [25].

Отже, за даними Міністерства соціальної політики України, станом на 27 грудня 2018 року кількість ВПО офіційно становила 1 512 435 осіб.

Д) у 2019 р. (сумуючи з даними 2014–2018 рр.) більшість ВПО перемістилось до: неокупованої території Донецької області (505 785 осіб), неокупованої території Луганської області (278 698 осіб), м. Києва (157 050 осіб), Харківської області (133 256 осіб), Дніпропетровської області (70 660 осіб), Київської області (61 475 осіб), Запорізької області (55 630 осіб), Одеської області (36 905 осіб), Полтавської області (22 547 осіб), Херсонської області (14 131 особа), Сумської області (10 925 осіб), Львівської області (10 800 осіб), Черкаської області (11 180 осіб), Вінницької області (11 127 осіб), Миколаївської області (8 197 осіб), Чернігівської області (7 299 осіб), Житомирської області (7 010 осіб), Кіровоградської області (6 501 особа), Хмельницької області (6 350 осіб), Закарпатської області (3 739 осіб), Івано-Франківської області (3 318 осіб), Волинської області (3 067 осіб), Рівненської області (3 032 особи), Чернівецької області (2 447 осіб), Тернопільської області (2 127 осіб) [25].

Отже, за даними Міністерства соціальної політики України, станом на 27 грудня 2019 року кількість ВПО офіційно становила 1 433 256 осіб.

Е) у 2020 р. (сумуючи з даними 2014–2019 рр.) більшість ВПО перемістилось до: неокупованої території Донецької області (510 764 особи), неокупованої території Луганської області (280 437 осіб), м. Києва (159 533 особи), Харківської області (134 100 осіб), Дніпропетровської області (71 171 особа), Київської області (62 901 особа), Запорізької області (56 017 осіб), Одеської області (37 487 осіб), Полтавської області (22 505 осіб), Херсонської області (14 341 особа), Сумської області (11 193 особи), Львівської області (11 032 особи), Черкаської області (10 803 особи), Вінницької області (11 181 особа), Миколаївської області (8 255 осіб), Чернігівської області (7 286 осіб), Житомирської області (7 047 осіб), Кіровоградської області (6 505 осіб), Хмельницької області (6 493 особи), Закарпатської області (3 336 осіб), Івано-Франківської області (3 806 осіб), Волинської області (3 073 особи), Рівненської області (3 041 особа), Чернівецької області (2 442 особи), Тернопільської області (2 132 особи) [26].

Отже, у 2020 р. чисельність ВПО офіційно становила 1 446 881 особа.

Є) у 2021 р. (сумуючи з даними 2014–2020 рр.) більшість ВПО перемістилась до: неокупованої території Донецької області (514 982 особи), неокупованої території Луганської області (285 651 особа), м. Києва (165 150 осіб), Харківської області (135 580 осіб), Дніпропетровської області (71 321 особа), Київської області (67 210 осіб), Запорізької області (56 427 осіб), Одеської області (39 058 осіб), Полтавської області (22 634 особи), Херсонської області (14 753 особи), Сумської області (11 181 особа), Львівської області (11 181 особа), Черкаської області (10 719 осіб), Вінницької області (11 225 осіб), Миколаївської області (8 316 осіб), Чернігівської області (7 318 осіб), Житомирської області (7 001 особа), Кіровоградської області (6 538 осіб), Хмельницької області (6 233 особи), Закарпатської області (3 342 особи), Івано-Франківської області (3 902 особи), Волинської області (3 094 особи), Рівненської області (2 958 осіб), Чернівецької області (2 345 осіб), Тернопільської області (2 115 осіб) [27].

Звідси у 2021 р. чисельність ВПО офіційно становила 1 470 234 особи.

Отже, ознайомившись із офіційними даними щодо чисельності ВПО в Україні, можемо прослідкувати такі тенденції:

- найбільша кількість ВПО в Україні була зафіксована у 2016 р., найменша – у 2014 р.;

- аналізуючи кількість ВПО за областями, можна зазначити, що області-лідери за чисельністю ВПО є Донецька, Луганська, Харківська області та м. Київ;

- починаючи з 2017 р., спостерігалось стрімке зменшення чисельності ВПО в Україні, проте у 2018 р. відбулося незначне їх зростання, а у 2019 р. чисельність внутрішньо переміщених знову зменшилася.

Найбільш вірогідно, що зменшення кількості ВПО саме у 2017 р. напряду пов'язане із рішенням Ради безпеки та оборони України щодо припинення транспортного сполучення між Україною та ОРДЛО (так званого введення блокади), що було прийняте у 2017 р. [28]. Таким чином,

переміщення між окупованою частиною Донбасу та мирною територією України суттєво ускладнилося. Також додатковим обґрунтуванням падіння чисельності ВПО, на нашу думку, пов'язано з тим, що основна кількість бажаючих виїхати із зони ОРДЛО перемістилася на мирну територію України одразу протягом перших двох років війни. Починаючи з 2019 р., за президента В. О. Зеленського, відбувалося розведення військ на окремо визначених територіях та відкривалися контрольні пункти в'їзду-виїзду, що дозволяло більшій кількості осіб переміщатися на вільну територію України [29];

– у цілому саме у центральних районах держави найбільше прослідковується тенденція поступового зменшення чисельності ВПО. Це може бути пов'язано з такими факторами: поверненням ВПО на окуповану територію, відмовою від статусу «внутрішньо переміщеного»; вчиненням конкретного кримінального правопорушення (зокрема, дій, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади; посяганням на територіальну цілісність і недоторканність України; терористичного акту; втягненням у вчинення терористичного акту; публічними закликами до вчинення терористичного акту; створенням терористичної групи чи терористичної організації; сприянням вчинення терористичного акту; фінансуванням тероризму; здійсненням геноциду, кримінального правопорушення проти людяності або військового кримінального правопорушення) [13] або виявленням факту подачі завідомо недостовірних відомостей для отримання статусу «внутрішньо переміщеного».

Розглянувши стан процесу внутрішнього переміщення в Україні, звернемося з метою порівняння до аналізу його світових тенденцій.

В історичному аспекті зазначимо, що сам термін «переміщені особи» (з англ. *displaced persons*) має «міжнародне» походження. Його виникнення пов'язане з подіями Другої світової війни, а саме – з долею евакуйованих осіб, після закінчення цієї війни. Так, переміщеними особами опікувалася

Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) та інші спеціально створені для цього організації. На той час приблизно 200 тис. осіб радянського походження були евакуйовані до Європи. Протягом зазначених подій, люди фактично змінили свій статус з переміщених на статус біженців та відмовилися повертатись у Радянський Союз, і перші роки перебування на Заході вони провели в спеціально створених для них таборах [30]. Проблема досягла таких масштабів, що навіть відгукнулася в літературі. Зокрема, навіть український письменник Улас Самчук написав про це спогади під назвою «Плянета Ді-Пі» [31]. Варто зазначити, що з англійської мови скорочення «di-pi», – *displaced persons*, в перекладі на українську мову означає «переміщені особи». У вищезгаданому творі У. Самчук детально описує внутрішній стан та зовнішні чинники, які письменник «пропустив» через себе, оскільки після Другої світової війни сам був «переміщеним».

Отже, ми можемо зробити проміжний висновок, що наявність обговорювань, у тому числі в літературному середовищі, проблем переміщених осіб зайвий раз підтверджує масштабність проблематики на міжнародних теренах.

Професор О. Г. Лавер наголошує на тому, що: «Друга світова війна не лише коштувала людству десятки мільйонів жертв, а й зірвала з місць свого проживання десятки і сотні мільйонів людей, перетворивши їх на біженців та переміщених осіб. Ось деякі цифрові дані з цього приводу: станом на травень 1945 р. в Європі нараховувалося понад 40 млн. переміщених осіб. Розпад колоніальної системи та створення нових незалежних держав супроводжувалися в багатьох випадках національно-визвольними і громадянськими війнами, етнічними і релігійними чистками, що мали наслідком появу величезної кількості біженців і переміщених осіб» [32, с. 93].

Тож, перед міжнародним співтовариством гостро постало завдання стосовно забезпечення прав та свобод внутрішніх мігрантів по всьому світу. При ООН було створено Управління Верховного комісара у справах біженців

(далі – УВКБ ООН). УВКБ ООН забезпечує захист і допомогу біженцям у різних країнах світу. Агентство з головним офісом у Женеві (Швейцарія) було створене 4 грудня 1950 р. і розпочало свою роботу в 1951 р. [33]. На початковому етапі його основною метою було надання допомоги більш як мільйону біженців у Європі по закінченню Другої світової війни. Однак чисельність людей, які були змушені залишити свої домівки протягом наступних десятиліть, зростала по всьому світу, тому мандат Агентства переглядався кожні п'ять років [33].

У грудні 2003 р. Генеральна Асамблея ООН вирішила зняти обмеження у часі мандату УВКБ ООН до вирішення проблеми біженців [33]. Протягом своєї історії Агентство допомогло понад 50 млн. осіб, які успішно розпочали нове життя [33]. Агентство отримало дві Нобелівські премії миру – у 1954 та 1981 рр. На теперішній час УВКБ ООН є одним із провідних гуманітарних агентств світу; його персонал нараховує 6 500 співробітників, які допомагають 20,8 млн. людей у понад 100 країнах [33]. Серед них не лише біженці, а й інші групи, такі як шукачі притулку та біженці, які повертаються на батьківщину, а також окремі категорії у кількості 20-25 млн. осіб, які переміщені в межах їх власних країн та офіційно визнані ВПО [33].

У подальшому ООН розробила Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення (далі – Керівні принципи ООН). Керівні принципи ООН визначають права та гарантії відповідного захисту для ВПО на будь-якому етапі переміщення. Вони захищають від необґрунтованого переміщення, пропонують основу для захисту та надання допомоги під час переміщення та визначають гарантії безпечного повернення, переселення та реінтеграції. Ці Керівні принципи ООН розроблялись протягом кількох років у межах мандату, що був наданий у 1992 р. Комісією ООН з прав людини [34]. Керівні принципи ООН відображають та повністю відповідають міжнародним угодам у сфері міжнародного гуманітарного права та захисту прав людини, хоча не є зобов'язуючими. Після того, як Керівні принципи ООН були представлені у 1998 р., Комісія ООН з прав людини прийняла

резолуцію, звертаючи у такий спосіб увагу міжнародної спільноти на цю роботу [34]. Також вона наголосила, що Спеціальний представник Генерального секретаря ООН з питань внутрішнього переміщення спиратиметься на них у рамках свого діалогу з урядами та усіма тими, чії мандати чи види діяльності стосуються внутрішнього переміщення [34]. Згідно з Керівними принципами ООН, особи, переміщені всередині країни, визначаються як люди або групи людей, які були змушені рятуватися втечею або покинути свої будинки або місця проживання через або для того, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини або стихійних лих, техногенних катастроф, і які не перетнули міжнародно-визнаний державний кордон країни [34].

Сучасна проблема внутрішнього переміщення гостро охопила світ у 70 рр. ХХ ст. Рушійною силою внутрішнього переміщення стали громадянські війни, що відбувалися в Анголі, В'єтнамі, Камбоджі, Судані. На той час УВКБ ООН у справах біженців переймалося лише проблемами біженців, але з 1972 р. ВПО також потрапили під опіку УВКБ ООН [35].

За даними Моніторингового центру з питань недобровільних переміщень, чисельність ВПО у світі вже досягла рекордної відмітки – 33,3 млн осіб [35]. Це удвічі перевищує кількість біженців (їх на разі близько 16 млн.), а саме: в Сирії, Судані, Нігерії, Іраку, Європі – 2,2 млн ВПО, в Азербайджані – 543 тис., Вірменії – 8 тис., Грузії – 206 тис., РФ – 34 тис., Туркменістані – 4 тис., Узбекистані – 3 тис. [35]. Із внутрішнім переміщенням стикнулися також такі держави, як: Ізраїль, Косово, Колумбія, Ліберія, Шрі-Ланка, Боснія і Герцеговина, Сербія і Чорногорія, Афганістан, Кот-д'Івуар, Палестина, Молдова [35].

У своєму науковому дослідженні О. Г. Лавер наводить такі цифри стосовно ВПО у світі: «З Боснії та Герцеговини, населення якої напередодні війни становило 4,3 млн осіб, в інші країни Європи втекли 900 тис. осіб, внутрішніми біженцями стали ще 1,3 млн осіб. Величезною кількістю біженців, переміщених осіб і тих, хто під впливом різних обставин змушений

був покинути рідну домівку, супроводжувався розпад Радянського Союзу. На момент завершення громадянської війни в Анголі, яка тривала 27 років (1975–2002 рр.), кількість біженців та переміщених осіб становила 4 млн – третину населення країни. В сусідньому Мозамбіку кількість біженців під час війни 1964–1974 рр. за незалежність була зовсім незначною, проте наслідком громадянської війни 1975–1992 рр. стала поява 250 тис. біженців із Мозамбіку в сусідніх країнах, понад 1 млн переміщених осіб усередині країни; ще 2,5 млн осіб виявилися на межі голодної смерті. Наприкінці ХХ ст. на Африку припадало 50 % світового контингенту біженців (від 7 до 10 млн осіб) та понад 60 % переміщених осіб (близько 20 млн). Якщо вести мову про щорічну кількість біженців та переміщених осіб, то за період 1950–1999 рр. своєрідним «рекордсменом» виявився 1997 р. Тоді було зафіксовано 50 млн біженців та переміщених осіб» [32, с. 95]. Чисельність постраждалих ВПО, за підрахунками О. Г. Лавера, у 2000 р. становила 4,1 млн, у 2005 р. – 6,6 млн, у 2009 р. – 27,1 млн, у 2012 р. – 28,8 млн, у 2013 р. – 33,3 млн [32, с. 95]. Збільшення кількості постраждалих від збройного насильства у 2012 р. порівняно з 2000 р. пояснюється не лише врахуванням числа палестинських біженців (статистика Близькосхідного агентства ООН з підтримки палестинських біженців і організації робіт (далі – БАПОР), а й різким збільшенням (у кілька разів) кількості внутрішніх переселенців [32, с. 95]. Це пов'язано, в першу чергу, з підвищенням стандартів ведення статистики їх обліку. Наприклад, уряд Колумбії, де громадянська війна продовжується з 1948 р., підвищив оцінку числа внутрішніх переселенців із 240 тис. у 2000 р. до 2 млн осіб у 2005 р. – майже в 10 разів. Для порівняння, у 2011 р. кількість внутрішніх переселенців у Колумбії становила вже 3,8 млн осіб [32, с. 95].

Протягом 2015 р. у Ємені, Сирії та Іраку зареєстровано понад 4,6 млн ВПО. Загалом же в усьому світі внутрішніх переселенців у 2015 р. побільшало на 8,6 млн [36]. Про це йдеться у звіті Норвезької ради з питань біженців (NRC) та Моніторингового центру щодо ВПО (IDMC). «Це найвищі показники, що колись були зафіксовані», – підбив підсумок голова

Норвезької ради з питань біженців Я. Егеланд, слова якого наводить агенція Deutsche Presse-Agentur. Найбільше внутрішніх переселенців додалось у Ємені, де проводилась військова кампанія проти шіїтських повстанців, і, як наслідок, саме там у 2015 р. було зареєстровано 2,2 млн ВПО [36]. В охопленій громадянською війною Сирії зафіксовано 1,3 млн біженців, а в Іраку, де проходить кампанія проти «Ісламської держави», – 1,1 млн і, на разі в цілому майже 41 млн осіб у світі є внутрішніми переселенцями у своїх власних країнах. Лідери у цьому сумному списку є Ємен, Сирія, Ірак та Україна [36] (нагадаємо: станом до 24 лютого 2022 р.).

Збройні конфлікти і природні катастрофи змусили понад 31 млн осіб стати ВПО у 2016 р. [37]. Це означає, що у 2016 р. щосекунди одна людина десь у світі ставала внутрішнім переселенцем, і наразі кількість внутрішніх переселенців, таким чином, перевищила кількість біженців удвічі [37]. Про це йдеться у представленому в Нью-Йорку звіті, який підготувала Норвезька рада у справах біженців у 2016 р. [37]. Конфлікти стали причиною втечі з місць проживання майже 7 млн осіб, і найбільш високою чисельність цієї категорії внутрішніх біженців є у Конго – 920 тис. осіб, у Сирії – 824 тис. та в Іраку – 660 тис. осіб [37]. Усього кількість внутрішніх переселенців через збройні конфлікти і насильство на кінець 2016 р. склала понад 40 млн осіб (це вдвічі більше, ніж було в 2000 р.) [37]. Очікується, що ці показники і надалі будуть зростати.

Світовим лідером стосовно кількості ВПО була Сирія (до повномасштабної російсько-української війни). З 2011 р. у вище згаданій державі особами із таким статусом стали 7,6 млн її жителів [38].

Таким чином, внутрішнє переміщення осіб – це процес, що перебігає не лише в Україні, а й у низці інших держав світу. Головною відмінністю цього процесу є те, що він відбувається у межах кордонів однієї держави, проте право переміщених осіб на вибір місця проживання у такому випадку не виключається.

Статистичні показники свідчать, що проблема внутрішніх переміщень більш глобальна, ніж здається на перший погляд: ВПО у світі вдвічі більше, ніж біженців. Розвинувшись із точкових знаменних подій в історії людства (зокрема, таких, як Друга світова війна), в наш час внутрішнє переміщення осіб набуло ознак стабільності, у тому числі й в Україні. Основними причинами внутрішнього переміщення є збройні конфлікти, громадянські війни та стихійні лиха. Велика кількість ВПО в державі призводить до виникнення комплексу невирішених гуманітарних та інших проблем, для вирішення яких цінними є напрацювання міжнародного досвіду у цій сфері [39].

1.2. Стан та перспективи наукового розроблення проблеми кримінальних правопорушень, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні

Наукове осмислення предмета дослідження відбувається у декілька етапів. Аналізуючи ту чи іншу проблему, дослідник постає перед низкою певних завдань, вирішення яких призводить до отримання наукового результату, досягнення якого визначено у меті дослідження. Процес наукового пізнання обраного фрагменту реальної дійсності (у нашому випадку – кримінальних правопорушень, що вчиняються ВПО) має відбуватися за певним алгоритмом. Однією з основ цього алгоритму є аналіз стану та перспектив розроблення проблеми.

Погляди науковців на змістовне наповнення такого аналізу зазвичай зводяться до огляду літератури із необхідної проблематики. Однак, на нашу думку, такий підхід є поверхневим. Сучасна наука вимагає більш глибокого та всебічного дослідження будь-якої із обраних дослідником проблем. Тому, вивчаючи точки зору, що існують у кримінології з цього приводу, ми погодимося із думкою професора В. В. Голіни та М. О. Маршуби і

відзначимо, що вузловими у дослідженні стану та ступеня розроблення проблеми моментами можна визначити: «...1) формування понятійного апарату; 2) міждисциплінарний характер пізнання та запозичення у цьому зв'язку певних напрацювань з інших дисциплін; 3) урахування попередніх досліджень як вітчизняної, так і зарубіжної науки; 4) наявність проблемних аспектів, пізнання складної природи яких робить необхідним подальший науковий пошук; 5) забезпечення відповідної обґрунтованості теоретичних висновків та їх перевірка достатніми емпіричними дослідженнями відповідної якості» [40, с. 84]. Вважаємо, що такий підхід є достатнім для розкриття відповідного аспекту кримінальних правопорушень ВПО.

1. Формування понятійного апарату.

Поняття для науковця – головні «цеглинки», за допомогою яких «будується» системне висвітлення наукового дослідження. Адже змістом наукового знання є саме теоретичні конструкції. Тому їх понятійно-термінологічному визначенню приділяється значна увага під час дослідження. У такий спосіб формується понятійний апарат як конкретного наукового дослідження, так і науки загалом.

Понятійний апарат повинен у системній єдності адекватно відобразити за допомогою упорядкованих понять та логічних операцій охоплювану ним галузь досліджень і формуватися згідно з такими принципами:

- повне охоплення понятійним апаратом усієї предметної галузі досліджень;
- відображення в поняттях найбільш загальних і водночас характерних ознак об'єктів досліджень;
- урахування розвитку наукових знань;
- системність охоплення розглядуваної та суміжних галузей дослідницької та практичної діяльності;
- спадкоємність знань за різними науковими напрямками, які відрізняються об'єктами та методами досліджень;
- побудова систем понять за ієрархічним принципом;

– відображення в поняттях закономірностей розвитку об'єктів та досліджень у цілому всієї розглядуваної предметної галузі діяльності [41, с. 201].

На рівні конкретного дослідження понятійний апарат (від лат. *apparatus* – сукупність) є субординованою системою (ієрархією), що включає в себе всі терміни по проблемі конкретного дослідження, являючи собою у нестрогому змісті тезаурус [див. 42, с. 151].

Виходячи з наведеного вище, зазначимо, що розроблення проблеми кримінальних правопорушень ВПО ґрунтується на вже наявному у кримінологічній науці понятійному апараті, що використовується при характеристиці стану та головних тенденцій кримінальних правопорушень, особи злочинця, детермінації та запобігання суспільно небезпечним проявам. Водночас існує необхідність у формуванні термінологічного апарату, який буде відображати власні особливості таких кримінальних правопорушень, що дозволяє характеризувати сукупність останніх як окреме кримінологічне явище. Така специфіка пов'язана із ключовою ознакою, за якою виокремлено такі кримінальні правопорушення – внутрішньому переміщенні осіб територією України. Тому на основі нашого конкретного наукового дослідження – кримінологічного аналізу кримінальних правопорушень ВПО – деякі поняття, які вживаються у кримінології, дістануть подальшого розвитку, а деякі – будуть запропоновані вперше, оскільки наразі у вітчизняній науці відсутній сформований понятійний апарат, що всебічно розкривав би кримінологічні особливості таких кримінальних правопорушень та засади запобігання їм. Зокрема, потребують свого наукового розроблення та уточнення такі поняття, як: «внутрішнє переміщення осіб, як криміногенний фактор», «злочинність (кримінальні правопорушення), що вчиняються ВПО», «кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень, що вчиняються ВПО», «ВПО, яка вчиняє злочин», «запобігання злочинам, що вчиняються ВПО» та ін.

2. Міждисциплінарний характер пізнання та запозичення у цьому зв'язку певних напрацювань з інших дисциплін.

Складність природи внутрішнього переміщення осіб викликає необхідність у його міждисциплінарному дослідженні. Вітчизняні та зарубіжні вчені-правознавці, управлінці, економісти, психологи, соціологи, історики, політологи, демографи мають певні напрацювання щодо вивчення проблеми внутрішнього переміщення. Наприклад, це такі вчені, як: Н. І. Андрусишин, А. І. Андрущенко, О. А. Більовський, Н. М. Деньга, Л. В. Єлісеєва, Т. В. Жванія, Ю. М. Жданович, С. М. Жовнір, О. С. Зінченко, Я. М. Кашуба, І. Г. Козинець, К. О. Крахмальова, З. В. Кузнецова, М. І. Малиха, М. В. Менджул, Є. В. Микитенко, В. І. Михайловський, В. І. Надрага, Р. Р. Рісна, О. Т. Риндзак, Ю. С. Рогозян, У. Я. Садова, Н. М. Сас, Н. І. Тищенко, О. А. Фесенко, Л. М. Хижняк, І. Т. Шевченко, Л. В. Шестак, Є. О. Широкова та ін.

3. Урахування попередніх досліджень як вітчизняної, так і зарубіжної науки.

Проблема дослідження внутрішнього переміщення є міждисциплінарною не лише на рівні галузей наук, а й на рівні конкретної (в нашому випадку – юридичної) науки. Зокрема, у юридичній науці міждисциплінарний характер вивчення питань, пов'язаних із внутрішнім переміщенням, як процесом, та ВПО, виявляється у наявності низки робіт науковців із конституційного, адміністративного, цивільного, трудового, міжнародного права. В загалом, проблематикою вчинення та запобігання кримінальним правопорушенням у вітчизняній кримінологічній науці активно досліджують А. Є. Фоменко («Кримінологічна діяльність Національної поліції в системі забезпечення національної безпеки» та ін.) [43]; В. В. Шаблистий («Про взаємозв'язок змін та доповнень до КК України та правового забезпечення охорони національної безпеки» та ін.) [44]; О. С. Юнін («Мотив як ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення» та ін.) [45]; С. І. Мінченко («Законотворчість і ціна

злочинності» та ін.) [46]; Н. С. Сидоренко («Кримінологічний моніторинг у діяльності органів кримінального судочинства» та ін.) [47]; О. А. Гритенко («Проблеми удосконалення системи покарань та ефективності роботи пенітенціарної системи України в умовах воєнного стану» та ін.) [48]; І. М. Копотун («Методи протидії сепаратизму» та ін.) [49] та інші. Однак, у вітчизняній кримінології проблематика саме кримінальних правопорушень ВПО в Україні була фактично започаткована, але комплексно не досліджена.

Цей аспект аналізу стану та перспектив наукового розроблення проблеми кримінальних правопорушень ВПО полягає, по суті, у здійсненні огляду існуючих інформаційних джерел. Усі наявні джерела з проблематики дослідження можна розподілити таким чином:

- 1) вітчизняні спеціальні джерела (дисертації, монографії, наукові статті);
- 2) національне законодавство щодо ВПО;
- 3) інформація, отримана з вітчизняних ЗМІ;
- 4) дані про злочинність ВПО у реєстрах правоохоронних органів та судів;
- 5) зарубіжні наукові джерела;
- 6) зарубіжне законодавство та міжнародні нормативні акти;
- 7) публікації у зарубіжних ЗМІ [50, с. 94]¹.

Серед наукових робіт українських кримінологів доцільно відзначити такі:

а) дисертації. Частково у своїх дисертаційних роботах питань, пов'язаних із внутрішнім переміщенням як видом міграції (переважно у контексті пояснення причин вимушеної міграції або розгляді історичного аспекту міграційних рухів, зокрема, в СРСР), переселенцями, як особливим видом мігрантів, та проблемами їх адаптації на новому місці проживання торкалися А. П. Мозоль (2002 р.) [51] та Т. Є. Огнев (2017 р.) [52];

---

¹ *Примітка.* Останні три позиції із запропонованого поділу інформаційних джерел будуть розглядатися оглядово.

б) монографії та наукові статті. У цих джерелах автори висвітлили більш ширше коло питань, пов'язаних зі специфікою впливу процесу внутрішнього переміщення в Україні, а також злочинністю осіб, які мають статус ВПО.

Так, ґрунтовне наукове дослідження стосовно історії внутрішнього переміщення здійснив В. І. Михайловський, який у своїй статті «Історичні аспекти виникнення суб'єктивних прав ВПО на території України» (2015 р.) [18] зробив висновок, що внутрішнє переміщення населення можна спостерігати з початку людської історії і підтвердження цього факту знаходяться в історичних джерелах [18, с. 221].

У 2016 р. на криміногенній складовій внутрішнього переміщення загострила увагу В. С. Батиргареева у наукових статтях «Завдання вітчизняної кримінології в умовах загострення криміногенної ситуації в Україні» [53] і «Криміногенна ситуація в Україні та її вплив на розвиток вітчизняної кримінологічної науки» [54]. У 2017 р. В. М. Бесчастний зауважив про наявність проблеми кримінальних правопорушень ВПО спочатку в науковій статті «Кримінологічний аналіз сучасних тенденцій кримінальних правопорушень в Україні» [55], а згодом і у монографії «Кримінологічне забезпечення протидії кримінальним правопорушенням в Україні» [56]. Зауважимо, що нами відмічено лише найголовніші, на наш погляд, наукові публікації з теми, що розглядається.

Щодо національного законодавства, яким регулюється правовий статус ВПО в Україні, то варто зазначити, що вся сукупність нормативних актів у цій сфері була розроблена на підставі Керівних принципів ООН з питань внутрішнього переміщення, які були розроблені та затверджені у 1998 р. [34]. Так, у 2014 р. було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [13] та низку постанов Кабінету Міністрів України (далі – КМУ), зокрема: «Про облік внутрішньо переміщених осіб» [57], «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на

оплату житлово-комунальних послуг» [58], «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» [59]. У 2016 р. було прийнято постанови КМУ «Деякі питання здійснення соціальних виплат ВПО» [60], «Про затвердження Порядку створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про ВПО» [61], а у 2017 р. – постанову КМУ «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо підтримки територій, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту на сході України» [62], а також розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії інтеграції ВПО та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року» [63]. У 2018 р. прийнято постанову КМУ «Деякі питання забезпечення громадян доступним житлом» [64]. В подальшому, у 2021 р. Кабінет Міністрів України затвердив Стратегію інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року [65]. Проте, після повномасштабного вторгнення, Кабінет Міністрів України у 2023 р. затвердив нову Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердив операційний план заходів з її реалізації у 2023-2025 роках [66].

Таким чином, державна влада намагалась оперативно докладати зусиль щодо забезпечення на законодавчому рівні дотримання прав і свобод, а також базису життєдіяльності ВПО на новому місці проживання.

Згадування про проблему, що розглядається, у вітчизняних ЗМІ відбувалося спорадично. Але необхідно зауважити, що сам факт появи повідомлень у мас-медіа сигналізує не лише про виникнення проблеми, але й про її загострення. Зокрема, у 2016 р. (а це майже через два роки з початку процесу внутрішнього переміщення!) Міністр внутрішніх справ України А. Аваков в інтерв'ю зробив коментар про те, що переселенці внаслідок своєї незахищеності та важкого матеріального стану можуть ставати жертвами злочинів, або сама ситуація, в якій вони опинилися, здатна «підштовхувати»

їх до вчинення кримінального правопорушення, наприклад, через відчай та скрутне становище, в якому вони опинилися [67].

Звернемося і до деяких інших публікацій. Варто звернути увагу на статтю журналіста Г. Беловольченко «Міграція людей і зброї – головні каталізатори злочинності», опубліковану в 2016 р. на сайті «Народний Кореспондент» [68]. У тому ж році полковник поліції В. Троян у «Дзеркалі тижня» опублікував публіцистичну статтю «Війна на кримінальному фронті» [69], в якій загострив увагу на внутрішньому переміщенні та погіршенні криміногенної обстановки у державі. Правозахисник Є. Захаров у 2016 р. у власному блозі опублікував статтю «Твердження про взаємозв'язок кількості злочинів із числом переселенців є хибним» [70], у якій висловив думку щодо проблеми кримінальних правопорушень ВПО. У тому ж році журналіст Д. Неймирок на сайті «Медіапорт» висловив свою позицію стосовно вищезазначеної проблеми у статті «Зростання злочинності та переселенці. Чи є зв'язок?» [71], де зробив висновок, що такий зв'язок відсутній.

У 2017 р. мер м. Дніпра Б. А. Філатов, під час надання інтерв'ю інтернет-виданню «Gazeta.ua» зазначив про те, що «наплив донецьких переселенців збільшив злочинність у місті» [72].

Статистичний облік кримінальних правопорушень та осіб, які їх вчинили, у реєстрах правоохоронних органів та судовій статистиці також формувався поступово. Із 1 січня 2017 р. Генеральна прокуратура України як орган, уповноважений на ведення інформаційної системи «Єдиний реєстр досудових розслідувань», запровадила облік даних про кримінальні правопорушення, вчинені ВПО [73]. Також у «Єдиному державному реєстрі судових рішень», держателем якої є Державна судова адміністрація, містяться вироки судів, винними в яких визнано осіб зі статусом ВПО [74].

Отже, Україна має досить розширену нормативно-правову базу стосовно ВПО, яка формувалася з моменту початку внутрішніх переміщень і продовжує удосконалюватись і зараз. Вітчизняна наука активно досліджує

проблеми ВПО, проте питання кримінальних правопорушень ВПО ще лишається комплексно не дослідженою. Звертаючи увагу на офіційні дані щодо таких правопорушень ВПО у правоохоронних органів, варто зазначити, що така статистика була започаткована лише у 2017 р. Зробимо припущення, що поява такої звітності пов'язана, у тому числі, з реакцією на публікації в українських ЗМІ та заяв публічних осіб правоохоронної системи стосовно можливого зв'язку або кореляції зростання кількості вчинення цих правопорушень зі зростанням кількості ВПО.

Оскільки процеси внутрішнього переміщення, і зокрема, факти вчинення кримінальних правопорушень ВПО, є властивими не лише Україні, доречно ознайомитися із деякими напрацюваннями у законодавстві та науці зарубіжних країн, а також ознайомитися із повідомленнями у ЗМІ із відповідної проблематики. Необхідно підкреслити, що наявність проблем незаконних дій з боку переселенців в інших державах додатково підтверджує актуальність вивчення цієї сфери суспільних відносин та спонукатиме до розроблення дієвих заходів запобігання кримінальним правопорушенням ВПО в Україні.

Продовжуючи аналіз інформаційних джерел у запропонованому вище порядку, зазначимо, що у зарубіжних країнах проблема кримінальних правопорушень ВПО теж досліджена.

Учені зі США, Австралії, країн Європейського Союзу не оминули увагою цю проблему. Так, науковці із США, Греції, Австралії мають такі наукові напрацювання стосовно зазначеної тематики: Б. Робертс «Фактори, що сприяли розвитку посттравматичного синдрому та депресії у ВПО в північній Уганді» [75] (у цій науковій статті автор дійшов висновку, що однією з головних причин набуття посттравматичного синдрому у ВПО є позбавлення останніх у доступі до основних товарів та послуг, які значно вплинули на здоров'я людей. На думку автора, ВПО невідкладно потрібні захист та соціально-психологічна допомога, щоб допомогти відновити своє життя). Лінн Л. Амовіц, Чен Рейс та Крістіна Ліон у науковій статті

«Поширеність сексуального насильства, пов'язаного з війною, та інші порушення прав людини серед ВПО у Сьєрра-Леоне» [76] дійшли висновку, що серед ВПО було досить розповсюджене сексуальне насильство, вчинене учасниками бойових дій у Сьєрра-Леоне, що здійснювалося у контексті високого рівня порушення прав людини проти цивільного населення.

У зарубіжних державах, які зіштовхнулися з процесами внутрішнього переміщення осіб, а особливо – такого переміщення вимушеного характеру, розроблена і певна нормативна база щодо регулювання таких процесів та осіб, що беруть у них участь. Наприклад, у Німеччині у 1953 р. був прийнятий Закон «Про справи переміщених осіб та біженців» [77], в Азербайджані після конфлікту з Вірменією діє Закон «Про статус біженців та вимушених переселенців (осіб, переселених у межах держави)» [78]. У Грузії – Закон «Про осіб, вимушено переміщених з окупованих територій Грузії» [79]. У Молдові законодавство стосовно переселенців формувалося досить повільно та в цілому було прийнято лише Закон «Про притулок у Республіці Молдова» [80]. Також спеціальні закони про переселенців містяться у законодавстві Ізраїлю, Палестини, Сирії, Ємену, Філіппін та ін.

Спільним для вітчизняного законодавства та законодавства зарубіжних держав у сфері регулювання процесів внутрішнього переміщення та правового статусу ВПО є те, що переважна більшість вищенаведених нормативних актів базується на Керівних принципах ООН з питань ВПО.

Стислий огляд публікацій у зарубіжних ЗМІ щодо кримінальних правопорушень ВПО зводиться до наступного. У 2017 р. Д. Д. Кантор і М. Плева опублікували публіцистичну статтю «Примусове переміщення та насильницькі кримінальні правопорушення: гуманітарна криза в Центральній Америці?», у якій автори наголошують, що переміщення потягло за собою збільшення насильницьких злочинів [81]. Г. Аквавівіа розкриває проблематику зв'язку між злочинністю та переселенцями у статті «Примусове переселення та міжнародні кримінальні правопорушення» [82], де автор акцентує увагу саме на тих злочинах, які мають міжнародно-

правовий характер. П. Асман висвітлив проблематику злочинності та переселенців у своїй статті «Конфлікт і насильство продовжують спричиняти переміщення у Латинській Америці: звіт» [83], у якій автор вказав, що саме вчинення злочинів також провокують людей на внутрішнє переміщення, тому окремі переселенці на мирній території можуть вчинити злочини, свідками яких вони були, а Ф. Орхард висвітлив проблему вчинення злочинів проти переселенців [84].

Підсумовуючи огляд інформаційних джерел із аналізованої проблематики, можна зазначити, що в Україні лише започатковано вивчення проблеми кримінальним правопорушенням ВПО.

4. Наявність проблемних аспектів, пізнання складної природи яких робить необхідним подальший науковий пошук.

Оскільки у вітчизняній кримінології відсутнє глибоке всебічне наукове дослідження кримінальних правопорушень, що вчиняються ВПО, наукового розроблення потребує низка питань, пов'язаних із такими злочинами. Зокрема, це: аналіз впливу процесів внутрішнього переміщення на криміногенну обстановку в державі; надання кримінологічної характеристики цьому виду незаконних діянь; моніторинг ставлення громадськості до таких осіб та діянь, що ними вчиняються; дослідження природи детермінант, що впливають на ВПО, та спричиняють учинення ними кримінальних правопорушень; виокремлення головних рис особи злочинця-ВПО та розроблення його узагальненого кримінологічного портрету; розроблення системи заходів запобігання таким злочинам.

5. Забезпечення відповідної обґрунтованості теоретичних висновків та їх перевірка достатніми емпіричними дослідженнями відповідної якості.

Основою будь-якого кримінологічного дослідження є його теоретична та емпірична бази. Тому теоретичні висновки нашого дослідження будуть ґрунтуватись на аналізі вітчизняних і зарубіжних законодавчих актів та спеціальної літератури, підтвердження яких здійснюватиметься емпіричним шляхом – на основі аналізу офіційних статистичних даних судових та

правоохоронних органів України, матеріалів судової практики та анкетувань спеціалістів у конкретних сферах (наприклад, психологів, спеціалістів, які працюють з ВПО, та ін.).

Таким чином, сучасний стан розроблення проблеми кримінальних правопорушень ВПО в Україні перебуває на оглядовому рівні або рівні постановки проблеми до наукових роздумів і досліджень. Всебічний кримінологічний аналіз цього питання є актуальним та перспективним для подальших наукових розвідок.

Висновки до розділу 1

1. Процес внутрішнього переміщення не є новим для України явищем. Адже є певний історичний досвід у цій царині. Зокрема, першими такими переміщеннями можна визначити внутрішні переміщення трипільців із сіл у міста, оточені фортецями через напади кочовиків у IV-III тис. до н.е. Аналіз специфіки сучасних процесів міграції, дослідження якої за своєю природою має міждисциплінарний характер, дозволяє виокремити її головні (універсальні) ознаки. До таких належить, по-перше, той факт, що міграція є процесом, пов'язаним із рухом осіб у просторі, а по-друге – цілеспрямованість такого процесу, оскільки міграція здійснюється з певною і чітко визначеною метою.

2. За характером прояву волі суб'єкта міграції у контексті міграційної політики тієї чи іншої держави виокремлюють добровільну, вимушену та примусову міграції. Різниця між вимушеною та примусовою міграцією полягає в наявності у вимушеного мігранта альтернативного до переміщення варіанту поведінки, а саме – відмовитися від міграції та залишитися на своєму місці проживання. У той час як перед особою, що має примусово залишити своє місце проживання, таке рішення стосовно неї приймається владою безапеляційно.

Із 20 лютого 2014 р. в Україні активізувався процес вимушеної міграції, що сприяв певним змінам у суспільстві. До того ж зазнав змін і правовий статус таких мігрантів: відповідно до Закону України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» вимушеним внутрішнім мігрантам в Україні було офіційно надано статус «ВПО». Однак не всі вимушені внутрішні мігранти звертаються до органів державної влади з метою його отримання. У цьому ж нормативному акті визначене коло причин вимушеної міграції в Україні: уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру (ч. 1 ст. 1).

3. Внутрішнє переміщення в Україні є вимушеною внутрішньою міграцією з отриманням або без отримання особами відповідного статусу. Для таких процесів, що мають вимушену природу, є характерним залишення особами їх місця проживання тимчасово або назавжди через збройну агресію на Сході України та окупацію АРК. Важливою особливістю цього переміщення населення є те, що в осіб залишається право вибору місця та часу переміщення.

4. Головними особливостями процесів внутрішнього переміщення до моменту повномасштабного вторгнення, що відбулась 24 лютого 2022 р., можна визначити те, що: а) у складі ВПО разом із законослухняними особами з невідконтрольних територій перемістилися і злочинці; б) більшість ВПО на початку процесу переміщення переїздили до міст обласного значення та столиці; в) починаючи із 2017 р., кількість ВПО у центральних районах держави поступово зменшується, чому сприяло повернення частини з них на окуповану територію, відмова від статусу «внутрішньо переміщеного»; вчинення конкретного кримінального правопорушення (зокрема, дій, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади; посягання на територіальну цілісність і недоторканність України; терористичного акту;

втягнення у вчинення терористичного акту; публічних закликів до вчинення терористичного акту; створення терористичної групи чи терористичної організації; сприяння вчиненню терористичного акту; фінансування тероризму; здійснення геноциду, кримінального правопорушення проти людяності або військового кримінального правопорушення) або виявлення факту подачі завідомо недостовірних відомостей для отримання статусу «внутрішньо переміщеного».

5. Аналіз світових тенденцій внутрішнього переміщення виявив, що сам термін «переміщені особи» має міжнародне походження. Його виникнення пов'язане з подіями Другої світової війни, а саме – долею евакуйованих осіб. Після закінчення війни переміщеними особами опікувалася ООН та інші спеціально створені для цього організації.

Сучасна проблема внутрішнього переміщення гостро охопила світ у 70 рр. ХХ ст. Рушійною силою внутрішнього переміщення стали громадянські війни, що відбувалися в Анголі, В'єтнамі, Камбоджі, Судані.

Міжнародне значення проблеми внутрішнього переміщення осіб було підкреслено у 1998 р. ООН шляхом прийняття Керівних принципів ООН з питань внутрішнього переміщення, які у подальшому стали основою для розробки нормативних актів держав, що стикнулися з такою проблемою.

Згідно із статистичними даними, проблема внутрішніх переміщень видається більш глобальною, ніж здається на перший погляд: ВПО у світі вдвічі більше, ніж біженців.

6. Наукове дослідження кримінальних правопорушень ВПО, а саме – визначення стану та ступеня розроблення проблеми, доцільно здійснювати за такими вузловими моментами: а) формування понятійного апарату; б) міждисциплінарний характер пізнання та запозичення у цьому зв'язку певних напрацювань з інших дисциплін; в) урахування попередніх досліджень як вітчизняної, так і зарубіжної науки; г) наявність проблемних аспектів, пізнання складної природи яких робить необхідним подальший науковий пошук; д) забезпечення відповідної обґрунтованості теоретичних

висновків та їх перевірка достатніми емпіричними дослідженнями відповідної якості (В. В. Голіна, М. О. Маршуба, 2014 р.).

Беручи за основу наведену схему дослідження було зроблено висновок, що сучасний стан розроблення проблеми кримінальних правопорушень ВПО в Україні перебуває на оглядовому рівні (або рівні постановки проблеми до наукових роздумів і досліджень). Всебічний кримінологічний аналіз цього питання є актуальним та перспективним для подальших наукових розвідок.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ В УКРАЇНІ

2.1. Кількісні та якісні показники кримінальних правопорушень, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні

Кримінальна протиправність (злочинність)², як і будь-яке явище, має конкретну форму вираження, опис якої необхідно здійснювати максимально точно задля створення загального уявлення про неї. Відповідно до зміни уявлень про природу кримінальних правопорушень та визнання того, що саме є кримінально протиправним, вчені минулого та сучасності, здійснюючи аналіз за певними критеріями (проявами, показниками), створювали загальну картину злочинності. У розвиток цієї думки доречно відзначити, що зі становленням кримінології як науки з метою характеристики кількісних та якісних проявів злочинності з'явилося поняття «кримінологічна характеристика злочинності/кримінальних правопорушень».

Кримінологічна характеристика – не лише одне з базових, а й одне із найбільш дискусійних питань у кримінології. Різноманіття точок зору вчених щодо його обсягу та змісту є чисельним. Науковцями неодноразово було проаналізовано різні точки зору щодо цього поняття, наведено сильні та слабкі аргументи у підтримку тієї чи іншої пропозиції. З метою здійснення кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень, що вчиняються ВПО, ми також розглянемо деякі з них, що, на нашу думку, відображають найбільш протилежні погляди вчених:

---

² *Примітка.* Відповідно до чинного КК України замість терміну «злочинність», «злочинний» вживається поняття «кримінальна протиправність», «кримінально протиправний». Однак, зважаючи на те, що термін «злочин» міститься в чинному КПК України, ми вживатимемо його і надалі в тексті дисертації. Термін «злочинність» залишається теоретичним поняттям для позначення сукупності кримінально протиправних діянь. Надалі в роботі ми будемо вважати їх синонімічними.

1) кримінологічна характеристика – сукупність кількісно-якісних статистично значущих показників про злочин та особу злочинця, які відбивають ступінь їх суспільної небезпечності [85, с. 114].

2) кримінологічна характеристика – це комплексне поняття, що характеризує розповсюдженість відповідної протиправної поведінки, її різновиди, типові способи вчинення злочинних посягань, їх мотивацію, місце і час вчинення, а також особливості суб'єктів злочинів [86, с. 153]

3) кримінологічна характеристика охоплює лише цифрові показники (вузьке значення) або до кількісних показників додаються детермінаційні та попереджувально-значущі ознаки (широке значення) [87, с. 8, 9].

4) термін «кримінологічна характеристика злочинності» містить у собі опис її характерних рис як явища, який здійснюється через призму аналізу кількісно-якісних показників, а саме: абсолютна кількість кримінальних правопорушень та злочинців, коефіцієнти кримінальних правопорушень (коефіцієнт злочинної інтенсивності та коефіцієнт злочинної активності), їх динаміка, структура, географія та ціна [88, с. 244].

5) обсяг поняття «кримінологічна характеристика злочинності» має охоплювати сукупність значущих статистично-динамічних кількісних показників (рівень, динаміка, коефіцієнти, латентність), характерологічні якісні показники (структура за певними усталеними ознаками, «географія», ціна), а також відомості про особу злочинця за деякими визначеними рисами. Причини та умови злочинів, а також заходи, що стосуються їх запобігання, є самостійними проблемами, а отже – виходять за межі поняття «кримінологічна характеристика» [89, с. 35].

6) кримінологічна характеристика – це інформаційно-аналітична модель, яка відбиває кількісні та якісні показники певного масиву злочинних проявів – усієї злочинності або певного виду (групи) злочинів у ретроспективному плані, а також ознаки особи злочинця, окреслені так само з позиції проміжку часу, що на момент розгляду конкретної проблеми характеризується як вже минулий [90, с. 51] та ін.

Отже, погляди вчених щодо обсягу і змістовного наповнення поняття «кримінологічна характеристика» варіюються від широкого до вузького тлумачення. Це може зумовлюватися не лише розумінням сутності поняття, що розглядається, а й специфікою конкретного наукового дослідження. Погоджуючись із думкою, висловленою в спеціалізованій літературі, підкреслимо, що призначенням кримінологічної характеристики злочинності загалом, та її видів, зокрема, є виокремлення саме тих параметрів, що найяскравіше розкривають її сутність [91, с. 26]. До того ж, виходячи із головного завдання кримінологічної характеристики – бути відбитком стану злочинності або її певної групи на той чи інший момент часу, кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень ВПО має включати лише ті ознаки й особливості, що наявні на конкретний момент часу, виключаючи при цьому будь-який цілеспрямований запобіжний вплив на злочинність або її частину з боку суспільства, держави чи інших суб'єктів [92, с. 35; 91, с. 51]. Тому, під кримінологічною характеристикою кримінальних правопорушень ВПО в Україні ми будемо розуміти сукупність кількісних та якісних показників, що відображають прояви кримінально караної поведінки суб'єктів процесів внутрішнього переміщення в Україні, а також властивості й ознаки особи правопорушника з офіційним статусом «внутрішньо переміщена особа». Детермінація та запобігання злочинам, що вчиняються ВПО, є, на нашу думку, окремими та, водночас, обов'язковими теоретичними конструктами наукового дослідження, присвяченого розкриттю особливостей кримінальних правопорушень ВПО в Україні та можливостям запобігання їй. Однак їх необхідно розглядати поза межами її кримінологічної характеристики.

Аналіз цих правопорушень має здійснюватись відповідно до їх реальних кількісних та якісних характеристик, які мають розглядатися у їх діалектичному взаємозв'язку [93, с. 105]. Не вдаючись до здійснення теоретичного огляду категорій «кількість» та «якість» і наукової дискусії щодо визначення їх змісту, зазначимо, що кількісні показники таких

правопорушень характеризують розвиток у часі і просторі останніх, а якісні – розкривають «внутрішні» особливості та «зовнішні» зв'язки (структуру за різними критеріями, взаємозв'язки між різними видами кримінально караних діянь тощо).

У літературі підкреслюється, що фіксація емпіричної даності явища шляхом виявлення й оцінки його кількісних та якісних боків, що відбивають цілісність об'єкта пізнання, наявне буття в конкретних просторово-часових умовах соціальної дійсності є прикладним застосуванням методологічної функції категорії «стан» у аналізі соціальних явищ [94, с. 54]. У свою чергу визначальним у наданні кримінологічної характеристики будь-якого виду злочинних проявів є аналіз кількісно-якісних показників або статистичний аналіз його стану [95, с. 155]. З приводу останнього поняття, як і щодо іншого базового поняття – кримінологічної характеристики, у кримінології розвинулася певна дискусія, проблемні питання якої є актуальними і в наш час.

Розглянемо тепер кількісні та якісні показники, які входять до кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень ВПО в Україні. В. В. Голіна відносить до основних кількісно-якісних показників такі: рівень злочинів, їх коефіцієнти, структуру, динаміку й відомості про латентність злочинів [96, с. 23].

Б. М. Головкін та М. Ю. Валуйська кількісно-якісними показниками вважають рівень злочинів, рівень судимості, коефіцієнти, структуру та динаміку, латентність, територіально-часову поширеність, характер, ціну злочинів та інші показники [97, с. 56]. В. С. Батиргарєєва та О. В. Дубович до статистично значущих кримінологічних показників, на яких будується вся інформаційно-аналітична модель фрагменту об'єктивної дійсності, насамперед відносять рівень, структуру і динаміку кримінальних правопорушень [90, с. 52].

Із метою аналізу кримінальних правопорушень ВПО у межах їх кримінологічної характеристики ми розглянемо такі елементи, як: рівень,

структура за об'єктом кримінально-правової охорони, динаміка, «географія» та латентність.

Рівень – головна кількісна характеристика злочинності. Цим поняттям позначається фіксована в абсолютних величинах кількість облікованих кримінальних правопорушень і осіб, що їх вчинили в Україні загалом, чи в окремих її регіонах за певний період часу [97, с. 52]. Наразі уявлення про злочинність ВПО є фрагментарним через відсутність офіційних статистичних даних у період з 2014 по 2016 рр., оскільки облік останніх розпочався лише з 2017 р., коли інформацію про кримінальні правопорушення, що вчиняють ВПО, почали вносити до окремої графі Єдиного реєстру досудових розслідувань ГПУ (з 2 січня 2020 р. – Офіс Генерального прокурора [97]).

Так, у 2017 р. особами зі статусом ВПО було вчинено 727 кримінальних правопорушень [98], у 2018 р. – 675 [99], у 2019 р. – 408 [100], у 2020 р. – 299 [101], у 2021 – 257 [101]. При цьому у 2017 р. 422 ВПО вчинили кримінальні правопорушення [98], у 2018 р. – 336 [99], у 2019 – 344 [100], у 2020 р. – 208 [101], у 2021 р. – 142 [101].

Доцільно зауважити, що відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення (Форма 1) (а саме, таких звітів за період 2017–2021 рр. [102]), в Україні було вчинено кримінальних правопорушень: у 2017 р. – 523 911, у 2018 р. – 487 133, у 2019 р. – 444 130, у 2020 р. – 335 000, у 2021 р. – 321 443.

Таким чином, питома вага вчинених ВПО кримінальних правопорушень у співвідношенні до загальної кількості вчинених в Україні кримінальних правопорушень становить: у 2017 р. – 0,1 %, у 2018 р. – 0,1 %, у 2019 р. – 0,09 %, у 2020 р. – 0,09 %, у 2021 р. – 0,08 %.

Проаналізуємо динаміку кримінальних правопорушень ВПО. У науковій літературі зазначається, що динаміка злочинності – це кількісно-якісний показник, який розкриває зміну всіх показників злочинності у цілому або її елементів протягом певного часу [87, с. 52]. Рух кримінальних правопорушень за кілька років дає можливість виявити закономірності й

тенденції (напрями) її розвитку (зростання, зниження, стабільність) [87, с. 52]. Як вже зазначалося, офіційні статистичні дані щодо кримінальних правопорушень ВПО є значно обмеженими в часі. Тому на тепер не виявляється можливим об'єктивно розкрити динаміку кримінальних правопорушень ВПО. Проте зауважимо, що ознайомлення з інформацією, що міститься на веб-порталі «Єдиний державний реєстр судових рішень» [103] виявило тенденцію до поступового зростання кількості кримінально караних діянь, що вчиняються ВПО, але згодом був виявлений поступовий «спад» таких кримінальних правопорушень, проте, лише до повномасштабного вторгнення. Нагадаємо, що нами аналізувалися кримінальні правопорушення, вчинені ВПО до 24.02.2022 р.

Таким чином, із даних, що у нас були на момент дослідження, нами встановлено, що у 2015 р. судами України було винесено два вироки щодо осіб із цим статусом (справи № 240/231/15 к. р. та № 219/10107/15-к) [103], у 2016 р. – сім (справи № 624/78/16-к, № 241/410/16-к, № 335/3201/16-к, № 409/1279/16-к, № 409/1179/16-к, № 646/1114/16-к, № 643/3752/16-к) [103], у 2017 р. – 40 (справи №188/4/17, №423/241/17, №671/1818/16-к, №182/331/17, №335/1301/17, №431/1554/17-к, №541/449/17, №183/1910/17, №263/2309/17, №266/3234/16-к, №211/1492/17, №154/1480/17, №588/681/17, №671/942/17, №326/717/17, №219/7786/17, №756/7168/16-к, №326/81/17, №326/999/17, №326/1000/17, №326/998/17, №758/10583/17, №265/3832/17, №369/5217/17, №575/582/17, №281/392/17, №272/925/17, №744/950/17, №219/11665/17, №272/586/17, №236/2601/17, №645/8456/15-к, №433/1325/17, №754/14284/17, №327/365/17, №233/5346/17, №272/690/17, №641/7356/17, №263/2309/17, №276/584/17) [103], у 2018 р. – 52 (справи №242/5421/17, №637/875/17, №234/9048/17, №741/1748/17, №227/3388/17, №544/189/18, №194/286/18, №640/2690/18, №236/272/18, №182/7010/17, №640/2692/18, №640/6625/15-к, №189/1805/16-к, №538/598/18, №728/64/18, №521/7116/18, №361/3921/17, №183/3032/18, №577/1726/18, №640/3191/18, №640/19919/17, №640/7725/18, №363/4833/17, №219/2792/18, №577/689/18, №711/5284/18,

№545/1891/17, №692/439/18, №640/4980/18, №577/689/18, №225/3956/18, №657/2671/17, №384/50/18, №322/2410/18, №640/7576/18, №639/3349/17, №226/987/18, №296/4212/17, №414/2497/18, №370/3000/18, №419/773/18, №428/8157/17, №711/5337/18, №328/1796/18, №219/11999/18, №621/2751/17, №288/746/17, №588/352/17, №423/3695/18, №756/12746/17, №296/6337/18, №641/7356/17) [103], у 2019 р. – 38 (справи №570/328/17, №361/3155/17, №524/5196/18, №265/5856/18, №423/4128/18, №738/1544/18, №761/35326/17, №640/24344/18, №735/20028/17, №640/22789/18, №640/22795/18, №754/16853/18, №235/8123/18, №243/3152/19, №415/459/17, №243/3318/19, №243/3318/19, №711/5869/18, №370/2999/18, №235/422/19, №161/9359/18, №266/1606/19, №235/3183/19, №225/3144/19, №218/2253/13-к, №235/2116/19, №635/4436/19, №419/345/17, №706/1012/19, №419/1728/19, №699/1060/18, №235/5715/19, №328/2205/19, №221/2892/19, №225/3004/18, №378/996/19, №209/1905/19, №642/7821/16-к) [103], у 2020 р. – 36 (справи №207/337/19, №369/1044/19, №544/65/20, №640/18940/17, №233/188/20, №753/13883/17, №335/3769/19, №610/2435/16-к, №753/1412/20, №212/3582/19, №641/7904/18, №279/6847/19, №752/16096/19, №614/237/20, №754/4658/20, №357/5874/19, №592/6429/20, №456/1595/20, №189/918/19, №159/643/19, №759/10977/18, №225/3411/20, №265/4230/20, №226/1581/20, №211/2547/20, №225/4213/20, №419/844/20, №636/5213/19, №753/8369/20, №289/1100/20, №953/14826/20, №439/72/20, №225/6492/20, №590/778/19, №628/175/20, №236/4448/20) [103]; у 2021 р. – 37 справ (№686/20430/19, №570/328/17, № 501/1586/21, №205/1054/17, №643/8436/18, №243/7841/20, №932/3122/20, №932/3122/20, №753/21993/20, №761/5385/19, №212/3582/19, №212/3582/19, №226/885/21, №205/1054/17, №225/450/21, №711/8263/18, №635/6430/21, №211/651/21, №331/3633/17, №473/1124/21, №202/4718/20, №243/8035/21, №202/4718/20, №183/2049/21, №192/514/20, №642/5527/17, №369/13668/19, №216/7403/20, №296/7426/17, №188/80/21, №359/9535/21, №641/7995/21, №645/740/20, №369/5057/19, №220/1202/21, №695/1669/18, №756/9187/20) [103]; у 2022 р. – 6 справ з фабулами до повномасштабного вторгнення (№344/10187/21,

№382/1115/21, №699/1060/18, №638/3717/19, №607/12680/20, №379/488/21) [103]; у 2023 – 3 справи з фабулами до повномасштабного вторгнення (№ 216/5732/17, № 953/22790/21, №504/4924/21, №346/3084/20) [103].

Аналіз даних з Єдиного державного реєстру судових рішень за 2015–2023 рр. про структуру винесених обвинувальних вироків суду щодо ВПО, які вчинили кримінальні правопорушення в Україні (станом на момент написання дисертації) оформлено у вигляді таблиці 1 та розміщено у додатку В.

Проте варто зауважити, що з аналізу номерів вищезазначених справ можна зробити такі висновки: у 2015 р. до суду було направлено 4 обвинувальних акти, у 2016 р. – 13 обвинувальних актів, у 2017 р. – 79 обвинувальних актів, у 2018 р. – 56 обвинувальних актів, у 2019 р. – 40 обвинувальних акта, у 2020 р. – 44 обвинувальні акти, у 2021 – 17 обвинувальних актів.

Також, в Єдиному державному реєстрі судових рішень міститься вирок суду у справі №218/2253/13-к. Обвинувальний акт по останній був скерований до суду у 2013 р. Зі змісту вироку вбачається, що особою було вчинено злочин у 2011 р., проте вирок було винесено судом аж у 2019 р. Суд врахував як пом'якшуючу обставину статус ВПО, який мав засуджений на момент винесення вироку.

Отже, найбільша кількість обвинувальних актів була скерована до суду у 2017 р., а найменша, – у 2015р. Проте, найбільшу кількість вироків було винесено судами у 2018 р., а найменшу – у 2015 р.

Таким чином, з аналізу вищезазначених показників, можна зробити проміжний висновок, що пік злочинної активності ВПО припав саме на 2017 р., оскільки саме у 2017 р. було зареєстровано найбільшу кількість кримінальних правопорушень у Єдиному реєстрі досудових розслідувань, найбільшу кількість обвинувальних актів було направлено до суду у 2017 р. та найбільшу кількість вироків було винесено судами на підставі обвинувальних актів, що були спрямовані до суду у 2017 р.

Використовуючи ланцюговий спосіб визначення показників динаміки кримінальних правопорушень, зазначимо, що у 2018 р. спостерігалось зменшення кількості тих із них, що були вчинені ВПО: - 7,1 % у 2018 р. на - 40 % у 2019 р., на 27% у 2020 р., та на 14% у 2021 р.

Отже, починаючи з 2018 р. має місце тенденція до зменшення кількості кримінальних правопорушень, учинених ВПО.

На нашу думку, першопочатково, збільшення кількості вироків відповідає поступовому поширенню статусу «ВПО» протягом 2014–2016 рр. серед переселенців із АРК та непідконтрольних Україні територій. Отже, виокремлення цієї категорії кримінальних правопорушень ГПУ в окрему графу звітності зумовлене об'єктивними факторами: збільшенням кількості як осіб зі статусом ВПО, так і кримінальних правопорушень, що ними вчиняються.

Також варто зауважити, що більшість учинених ВПО кримінальних правопорушень пов'язана із поданням до Управління соціального захисту населення неправдивих даних з метою отримання адресної допомоги ВПО для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг (у подальшому кваліфіковане правоохоронними органами як шахрайство).

Отже, на нашу думку, зменшення кількості кримінальних правопорушень, учинених ВПО, пов'язана з такими основними обставинами:

– повернення ВПО на окуповану територію (зокрема, громадська організація «ДонбасSOS» наголосила на тому, що ВПО приймали рішення про повернення на окуповану територію частіше за все через відсутність власного житла на мирній частині України [104]);

– виїзд на постійне місце проживання за кордон;

– соціалізація на мирній території України (тобто отримання стабільної і добре оплачуваної роботи, відкриття власного бізнесу тощо).

Розглянемо структуру кримінальних правопорушень ВПО. Загалом структура злочинності – це групування злочинів і осіб, які їх вчинили, за

певними їх якісними ознаками для установлення найбільш характерних рис із метою подальшого виявлення і вивчення взаємозв'язків між структурними елементами [96, с. 24]. Існують різні критерії структурування злочинів. У кримінології вже традиційним стало виокремлення структури злочинності за соціально-демографічними, кримінально-правовими, кримінологічними та віктимологічними підставами.

Спираючись на офіційні дані Генеральної прокуратури України (далі – ГПУ), можна розглянути структуру кримінальних правопорушень ВПО за об'єктом кримінально-правової охорони у 2017–2020 рр., що розміщена у наступній таблиці (показники розміщені від найбільшого до найменшого).

Аналіз даних ГПУ щодо структури кримінальних правопорушень ВПО за об'єктом кримінально-правової охорони у 2017–2020 рр. оформлено у вигляді таблиці 2 та розміщено у додатку Г.

Отже, у трійці «лідерів» залишаються кримінально карані діяння, об'єктом посягань яких є: відносини власності; відносини, що виникають між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян і фізичними особами, у зв'язку зі здійсненням адміністративно-розпорядчих функцій з метою захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб; безпека біофізіологічного та психічного стану, що фактично склався у невизначеного кола осіб від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів та ін. (Об'єкти кримінальних правопорушень наведено за джерелом: [105]). Причому, якщо рівень посягань на першу вище згадану сферу суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом, протягом 2017–2019 рр. стабільно підвищувався, то у 2020 р. спостерігаємо зменшення кількості вчинених кримінальних правопорушень проти власності. Щодо другої та третьої сфери показник учинених кримінальних правопорушень то підвищується, то знижується. Несуттєво змінили свої позиції інші показники, окрім показників, що вказані у пп. 5, 6 та 10. Останні мають тенденції до зростання.

Виходячи зі змісту відповіді Офісу Генерального прокурора, зауважуємо, що неможливо надати структуру кримінальних правопорушень за будь-яким іншим критерієм, ніж об'єктом злочинних посягань.

Проте, зі змісту вироків, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень, можливо розкрити структуру кримінальних правопорушень за соціально-демографічними ознаками (статтю, освітою, сімейним станом, родом занять, місцем проживання, схильністю до вживання алкоголю та/або наркотичних речовин) та кримінально-правовими ознаками (тяжкістю кримінального правопорушення, формою вини, мотивом, можливо встановити питому вагу групових і рецидивних протиправних проявів з боку ВПО).

Аналіз соціально-демографічної характеристики ВПО, які вчинили кримінальне правопорушення оформлено у вигляді таблиці 3 та розміщено у додатку Д.

Кримінально-правова характеристика ВПО, які вчинили кримінальне правопорушення оформлена у вигляді таблиці 4 та розміщена у додатку Е.

Перейдемо тепер до «географії» кримінальних правопорушень ВПО. За областями України злочинність розподіляється нерівномірно. Злочинність ВПО також не є винятком. Закономірно, що після окупації частин територій Донецької та Луганської областей «географія» кримінальних правопорушень зазнала змін. Зважаючи на великий комплекс змін, що відбулися в державі та суспільстві у зв'язку зі збройним конфліктом на Сході України, виокремлення географічних осередків кримінальних правопорушень ВПО в Україні є однією із її головних характеристик.

У кримінологічній науці під «географією» злочинності розуміють кількісно-якісний показник, який характеризує її територіальну поширеність і якісну відмінність чи схожість основних її показників [87, с. 56]. Основою для аналізу «географії» кримінальних правопорушень ВПО є статистична звітність Генеральної прокуратури України. На початку обліку таких діянь, у 2017 р. розповсюдження кримінально караних діянь ВПО виглядало так:

найбільшу кількість кримінальних правопорушень було зареєстровано у Дніпропетровській області (122), м. Києві (87), Харківській області (66), Житомирській області (61), Полтавській області (60), неокупованій частині Луганської області (57), неокупованій частині Донецької області (49), Сумській області (40) [4]. Меншу кількість кримінальних правопорушень було зареєстровано у Київській області (35), Волинській області (30), Запорізькій області (30), Чернівецькій області (15), Хмельницькій області (11), Чернігівській області (10), Закарпатській області (10), Одеській області (8), Черкаській області (7), Вінницькій області (6), Івано-Франківській області (5), Миколаївській області (4), Кіровоградській області (3), Тернопільській області (3), Херсонській області (3), Львівській області (2), Рівненській області (2) [99].

У 2018 р. у територіальному поширенні кримінальних правопорушень, учинених ВПО, відбулися певні зміни: найбільшу їх кількість було зареєстровано у м. Києві (137), Дніпропетровській області (78), Чернігівській області (77), неокупованій частині Луганської області (70), Харківській області (60), Київській області (44), Волинській області (39), неокупованій частині Донецької області (34), Полтавській області (30), Запорізькій області (30), Сумській області (23), Черкаській області (20) [31]. Меншу кількість – в Одеській області (7), Рівненській області (6), Івано-Франківській області (5), Кіровоградській області (4), Львівській області (3), Житомирській області (3), Вінницькій області (2), Миколаївській області (2), Хмельницькій області (1), Закарпатській області (1) [100].

У 2019 р. у територіальному поширенні кримінальних правопорушень, учинених ВПО, відбулися наступні зміни: найбільшу їх кількість було зареєстровано у неокупованій частині Донецької області (68), Київській області (55), неокупованій частині Луганської області (54), м. Києві (22), Дніпропетровській області (43), Волинській області (38), Харківській області (37), Сумській області (16), Полтавській області (15), Запорізькій області (13), Чернігівській області (10), Рівненській області (8), Одеській області (6).

Меншу кількість – у Житомирській області (5), Вінницькій області (4), Хмельницькій області (3), Кіровоградській області (2), Миколаївській області (2), Чернівецькій області (2), Тернопільській області (1), Львівській області (1), Івано-Франківській області (1), Черкаській області (1), Закарпатській області (1) [100].

У 2020 р. у територіальному поширенні кримінальних правопорушень, учинених ВПО, відбулися наступні зміни: найбільшу їх кількість зафіксовано у м. Києві (53), при цьому спостерігаємо різке підвищення цього показника в порівнянні з минулим роком (аж вдвічі); спостерігаємо зменшення показників на неокупованій частині Луганської (50) та Донецької областей (42), Київській області (22), Дніпропетровській області (18), Волинській області (18), Харківській області (16); збільшення показників в Львівській області (16), Чернігівській області (13) Кіровоградській області (4), Черкаській області (4), Херсонській області (4), Закарпатській області (3); зменшення показників в Сумській області (10), Полтавській області (10), Запорізькій області (6). Меншу – у Житомирській області (2), Вінницькій області (3), Хмельницькій області (1), Миколаївській області (1), Івано-Франківській області (2), Одеській області (1), Рівненській області (1). Не зареєстровано кримінальних правопорушень в Чернівецькій області, Тернопільській області та в м. Севастополь [101].

Отже, «лідерами» щодо кількості облікованих кримінальних правопорушень, учинених ВПО, є неокуповані частини Донецької та Луганської областей, м. Київ, Київська та Дніпропетровська області. У центральній частині України показники перебувають на середньому рівні. У західній частині України показники є найменшими, окрім Волинської області.

Із загальної кількості кримінальних правопорушень 33 % із них учиняються ВПО в обласних центрах, решта – в інших населених пунктах [106, с. 101].

За даними кримінально-правової статистики, понад 50 % усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень в Україні вчиняються у Донецькій, Дніпропетровській, Луганській та Харківській областях [87, с. 56].

2.2. Латентність кримінальних правопорушень, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні

Латентність кримінальних правопорушень ВПО також має власні особливості. А. А. Васильєв, на нашу думку, правильно надав визначення латентної злочинності – сукупність вчинених за окремий період кримінально караних діянь, які не мали наслідком кримінально-правових заходів реагування та впливу з боку компетентних органів, що здійснюють досудове слідство і притягнення винних осіб до відповідальності [107, с. 267, 268]. Дані про такі діяння, відповідно, не знаходять відображення в офіційній кримінально-правовій статистичній звітності [108, с. 12].

У теорії кримінології виділяють:

– природну латентність, за якої інформація про кримінально карані діяння не стала відомою компетентним органам (й, відповідно, не була відображена у кримінальній статистиці) та щодо яких не було вжито передбачених законом заходів реагування;

– штучну латентність – сукупність кримінально караних діянь, відомості щодо яких надходили до правоохоронних органів, але при цьому подія кримінального правопорушення не реєструвалася або її реєстрація відбувалася, проте правопорушення було не розкрито або не розкрито остаточно (через неправильну кваліфікацію, невстановлення особи правопорушника тощо);

– суміжну (межову) латентність – сукупність кримінально караних діянь, які взагалі не усвідомлюються потерпілими як вчинені щодо них протиправні діяння [109, с. 267, 268].

Для оцінки розмірів (обсягів) латентної злочинності використовується поняття «рівень латентності». Різні кримінальні правопорушення мають різний рівень латентності [109, с. 267, 268].

При аналізі злочинності, що виокремлюється за певними ознаками суб'єкта кримінального правопорушення (наприклад, за статтю, віком, громадянством, професією тощо), важливо враховувати таку особливість її латентизації, як «суб'єктна латентність»: у випадку, коли кримінальні провадження відкриваються за фактом вчинення кримінального правопорушення, відбувається віднесення діяння у статистичний масив загальної злочинності через відсутність інформації про особу, яка вчинила злочин [див. 74; 23].

Отже, однією з головних причин латентизації кримінальних правопорушень ВПО є той факт, що не всі особи, які перемістилися з окупованих територій на мирні, отримали офіційно статус «ВПО». Відповідно, така особа, у разі відкриття кримінального провадження, не буде відображена в ЄРДР як особа зі статусом «ВПО».

Існує низка методів, які використовують науковці для вивчення латентності злочинності. Як зазначає В. Ф. Оболенцев, для виміру і виявлення латентної злочинності застосовуються статистичні, соціологічні, логіко-математичні, економічні методи [108, с. 20]. Під статистичними методами розуміються статистичні методика, за допомогою яких можна прогнозувати ступінь поширення латентизації певних кримінальних правопорушень (наприклад, порівняння даних кримінально-правової статистики, статистики цивільно-правових деліктів, адміністративних і дисциплінарних правопорушень із відомостями правоохоронних, судових, контролюючих органів і різних правозахисних організацій) [108, с. 21]. До логіко-математичних методів відносяться методи модульного аналізу, конструювання соціуму тощо; а до економічних методів виявлення латентної злочинності – метод аналізу економічної інформації при виявленні, наприклад, розкрадань тощо. Під час вивчення представленої тематики ми

дійшли проміжного висновку, що для дослідження латентної частини кримінальних правопорушень ВПО доцільно використовувати саме соціологічні методи. Такий вибір обґрунтовується тим, що у період масового переселення з окупованих територій, що охоплюється майже у три роки, жодним із правоохоронних органів не здійснювався будь-який облік кримінальних правопорушень, учинених ВПО. До статистичних методів зазвичай відносяться: опитування населення, анкетування, методи експертних оцінок, аналіз документів, спостереження за обставинами, що породжують злочинність, та ін. [108, с. 25] Для збору відомостей про латентність кримінальних правопорушень ВПО в Україні ми використали метод анкетування. Інструментаріями дослідження слугували спеціально розроблені нами анкети. Респондентами було обрано місцевих мешканців міст концентрації ВПО та співробітників правоохоронних органів. Анкетування проводилося протягом 2016 р. (місцеві мешканці, Інтернет-користувачі) – 2017 р. (співробітники Національної поліції України та працівники органів прокуратури України).

Саме у 2017 р. нами було проведено анкетування зазначених груп респондентів щодо проблеми кримінальних правопорушень ВПО у областях найбільшої концентрації вище вказаної категорії осіб та у двох областях, до яких перемістилась незначна кількість ВПО. В анкетуванні взяло участь близько 840 співробітників Національної поліції України. Серед них – слідчі, оперативні працівники карного розшуку, дільничні офіцери поліції, інспектори сектору реагування патрульної поліції, техніки-криміналісти, співробітники керівного складу Національної поліції України та ін. Досвід роботи респондентів загалом по Україні становив: до 5 років – 34 %; від 5 до 10 років – 31 %; понад 10 років – 35 %.

Також, у 2017 р. нами було опитано близько 500 працівників органів прокуратури України. Досвід роботи прокурорів у професійній сфері в цілому становив: до 5 років – 33,8 %; від 5 до 10 років – 34,1 %; понад 10

років – 34,8 %. Результати здійсненого опитування наведені у наступній таблиці.

Таблиця 5

**Результати опитування працівників органів прокуратури, підрозділів
Національної поліції, пересічних громадян, у тому числі у мережі
Інтернет щодо латентності кримінальних правопорушень,
учинених ВПО**

Категорія опитаних	Працівники органів прокуратури	Співробітники Національної поліції	Громадяни	Користувачі мережі Інтернет
Питання Як часто Ви стикались і/або чули про кримінальні правопорушення, суб'єктами вчинення яких були ВПО?	52% стикалися, 48% не стикалися	55% стикалися, 45% не стикалися	24,5% переважно не чули; 23% частіше чули, 23% часто чули, 17% не чули взагалі, 12,5% досить часто чули	32,4% частіше чули, ніж не чули, 27% переважно не чули, ніж чули, 21,6% досить часто чули, 10,8% часто чули, 8,1% не чули взагалі
З якими злочинами, суб'єктом вчинення яких є ВПО, Ви найчастіше стикалися?	1. Кримінальні правопорушення проти власності. 2. Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи. 3. Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення	1. Кримінальні правопорушення проти власності 2. Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи 3. Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення	–	–

Ураховуючи той факт, що найбільше кримінальних правопорушень ВПО вчиняють проти суспільних відносин у сфері власності (зокрема, це шахрайство, крадіжка, грабіж та розбій), то варто зауважити, що рівень їх латентності є наступним: шахрайства – 30 % [110, с. 20], кишенькові крадіжки – 24 % [110, с. 20], хатні крадіжки – 3,5 % [110, с. 20], крадіжки грошей, речей тощо – 33,5 % [110, с. 20] грабіж та розбій – 1,9 % [110, с. 20].

За результатами опитування працівників Національної поліції та органів прокуратури встановлено, що кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи займають друге місце у рейтингу, що розходиться з офіційними статистичними даними. Таким чином, варто зазначити, що рівень латентності кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи становить щонайменше 6 % [110, с. 20] або й значно вище.

Таким чином, незначна частка кримінальних правопорушень, учинених ВПО, у загальному масиві кримінальних правопорушень в Україні є лише своєрідним сигналом про існуючу проблему. Кількість кримінальних правопорушень, що вчиняються особами як з офіційним статусом ВПО, так і без нього (але які фактично є переселенцями з невідконтрольних територій) є більшою, ніж зафіксовано в офіційній статистиці. Головна причина такого стану справ полягає у «суб'єктній» латентності.

Висновки до розділу 2

1. Пік злочинної активності ВПО припав на 2017 р., оскільки у 2017 р. було зареєстровано найбільшу кількість кримінальних правопорушень у Єдиному реєстрі досудових розслідувань, найбільшу кількість обвинувальних актів було спрямовано до суду у 2017 р., у тому числі, найбільшу кількість вироків було винесено судами на підставі обвинувальних актів, що були спрямовані до суду у 2017 р.

2. Починаючи з 2018 р., має місце тенденція до зменшення кількості кримінальних правопорушень, учинених ВПО.

3. Зменшення кількості кримінальних правопорушень, учинених ВПО, пов'язана з такими обставинами: повернення ВПО на окуповану територію на постійне місце проживання та перебування; виїзд на постійне місце проживання за кордон; соціалізація на мирній території України.

4. «Лідерами» за кількістю вчинених ВПО кримінальних правопорушень є такі території, як: неокуповані частини Донецької та Луганської областей, м. Київ, Київська та Дніпропетровська області.

5. З урахуванням превалювання у структурі кримінальної протиправності ВПО кримінальних правопорушень проти власності визначено рівень їх латентності: шахрайства – 30 %, кишенькові крадіжки – 24 %, хатні крадіжки – 3,5 %, крадіжки грошей, речей тощо – 33,5 %, грабежі, розбої – 1,9 %.

6. Установлено, що кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи займають друге місце у структурі кримінальної протиправності ВПО. Це свідчить про розходження цих результатів з даними офіційної кримінально-правової статистики. Звідси рівень латентності кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, учинених ВПО, становить щонайменше 6 %.

РОЗДІЛ 3

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ТА ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ЇХ КРИМІНАЛЬНО КАРАНОЇ ПОВЕДІНКИ

3.1. Поняття, кримінологічні риси та класифікація внутрішньо переміщених осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення

Кримінологічний аналіз кримінальної протиправності як явища є поєднанням ключових елементів її проявів. Одним із таких елементів є особа правопорушника – людини, що своєю поведінкою продукує загрозу суспільним відносинам найвищого ступеня небезпечності – кримінально карані діяння. У попередньому розділі ми зазначили, що особа правопорушника з офіційним статусом «ВПО» розглядається нами як елемент кримінологічної характеристики кримінальної протиправності ВПО в Україні. Вагомим аргументом на користь такого підходу є розгляд кримінальної протиправності як двоєдиного процесу: діянь та осіб, які їх вчиняють.

Серед наукової спільноти не існує єдиної узгодженої позиції стосовно розуміння поняття «особа злочинця». Більше того, думки науковців різняться навіть на рівні самого термінологічного апарату: для позначення правопорушника одночасно вживаються терміни «особа» та «особистість». Незважаючи на зауваження, наприклад, О. Ю. Шостко щодо неправильності перекладу російського терміну «личность» українською як «особа» і позначення терміном «особистість» соціальної та психологічної характеристики, яка досліджується кримінологами [87, с. 83], у тексті дисертації ми будемо вживати саме термін «особа». Адже, описуючи кримінологічний образ правопорушника, розкриваються не лише його соціальні й психологічні особливості, а й демографічні, кримінально-правові,

нерідко – інтелектуальні, емоційні та ін. риси і властивості, а також психічні аномалії. До того ж ми вважаємо обґрунтованим погляд Б. М. Головкина та О. В. Лисодеда про те, що термін «особа злочинця» найкраще використовувати на рівні кримінологічної теорії, позначаючи ним увесь контингент злочинців, так як ним охоплюється їх характеристика [111, с. 104]. Поняття ж «особистість злочинця» призначене для застосування на рівні окремих категорій злочинців (зокрема, «особистість кіберзлочинця», «особистість домашнього кривдника», «особистість корупціонера», «особистість терориста» тощо), а також на індивідуальному рівні (наприклад, «особистість крадія», «особистість маніяка», «особистість шахрая», «особистість гвалтівника» та ін.) [111, с. 104]. Особливості структури кримінальних правопорушень, що вчиняються ВПО, описаної у попередньому розділі дисертаційної роботи, є додатковим аргументом щодо використання нами терміну саме «особа злочинця».

Розглянемо судження науковців стосовно того, що необхідно розуміти під означеним поняттям.

Один із найбільш знаних вчених-кримінологів у сфері дослідження проблематики особи правопорушника А. Ф. Зелінський розуміє під поняттям «особа злочинця» сукупність соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, тією чи іншою мірою властивих особам, що винні у злочинній діяльності певного виду [112, с. 9]. Одночасно із цим він зазначав, що про особу злочинця можна говорити лише стосовно людини, яка є винною у злочинній діяльності, тобто таку, що вчинила систему умисних дій, передбачених кримінальним законом і спрямованих на реалізацію загального для них мотиву [113, с. 55]. В інших випадках це особи, які вчинили злочин [113, с. 55].

Схожої точки зору дотримується і В. С. Батиргареева, яка пропонує під особою злочинця розуміти особливий соціальний тип людини, яка характеризується підвищеною для оточуючих, цілком усвідомленою конкретною особою суспільною небезпечністю, що пов'язана з учиненням

умисного кримінального правопорушення і збереженням цієї властивості в майбутньому внаслідок злочинного способу мислення, відчуття міцного зв'язку із соціумом злочинців і бажання підтримувати злочинні ідеї, традиції, ремесло тощо [95, с. 239].

Таким чином, можна погодитись із думкою про те, що натеper у кримінології до розкриття поняття «особа злочинця» вчені підходять з двох позицій:

1) поняття «особа злочинця» має осмислюватися з точки зору філософії, зокрема, на вищому рівні філософського узагальнення [114, с. 358];

2) під час аналізу особи правопорушника необхідно особливу увагу сконцентрувати на особливостях настанови, змісті нахилу, особливостях волі, чи досліджувати комплекс особистісних якостей злочинця, які відбивають певну деформацію про змістовні характеристики його свідомості [114, с. 358].

Відповідно до цього можна виокремити різні рівні теоретичного узагальнення вивчення особи кримінального правопорушника. Зокрема, І. М. Даньшин наголошував на тому, що особа, яка вчиняє злочин, це «особа злочинця» та її необхідно розглядати як: а) особу індивіду, котрий вчинив конкретний злочин; б) особу окремих категорій (видів) злочинців (наприклад, убивць, хабарників та ін.); в) особу злочинця взагалі [115, с. 84]. При цьому Д. Г. Маханьков уточнює, що сама категорія «особа злочинця» є багатогранною категорією, яка відображає соціально-демографічні та психологічні властивості особи як біологічної істоти, що має свободу вибору, але свідомо обирає таку поведінку, яка пов'язана із вчиненням суспільно небезпечного діяння [114, с. 360].

Кожне з наведених визначень науковців в тій чи іншій мірі відбиває глибину проблеми особи злочинця/кримінального правопорушника, однак охопити специфіку вивчення конкретних видових груп злочинців, виділених за певною ознакою, в узагальненому визначенні вкрай важко.

Головною метою розроблення терміну «особа злочинця» можна вважати створення свого роду ідеальної моделі, абстракції, утвореної на підставі дослідження суб'єктів кримінальних правопорушень, метою якої є виявлення таких негативних особливостей індивідів, за якими з високою часткою ймовірності можна в майбутньому передбачити злочинну поведінку інших осіб або повторне вчинення кримінального правопорушення тими, хто мав попередній кримінальний досвід [87, с. 87]. З метою більш глибокої характеристики людини, що вчиняє кримінально-протиправне діяння, доцільним є також вивчення, як зазначає А. А. Васильєв, і періоду часу, протягом якого особу визнають злочинцем, тобто часовий проміжок із моменту вчинення кримінального правопорушення (в разі констатації винності особи судом) і до відбуття основного й додаткового покарання, включно з періодом перебування у стані судимості (після перебігу строку судимості, або у випадку її дострокового зняття особа буде вважатися такою, що не має судимості – не є злочинцем) [107, с. 80, 81]. За цей період часу «злочинні» риси особи загострюються, що дає можливість для їх вивчення. Саме тому головними джерелами інформації про особу злочинця є матеріали судової практики, матеріали кримінально-виконавчого провадження, результати роботи психологів із засудженими (їх анкетування, тестування тощо).

Значення проблематики дослідження структури особи злочинця полягає у тому, що нею охоплюються: 1) загальне уявлення про систему елементів такої структури; 2) визначення її основних структурних елементів (груп ознак і властивостей, підсистем, компонентів тощо); 3) співвідношення, взаємодія і взаємозумовленість різних структурних елементів у межах цілісної структури особи та їх вплив на вибір нею тієї чи іншої лінії поведінки конкретній життєвій ситуації [95, с. 241].

Розглядаючи ВПО, яка вчиняє кримінальне правопорушення, доцільно акцентувати, що такий правопорушник – це особа, яка офіційно зареєстрована як ВПО на мирній території України, та після внутрішнього

переміщення вчинила кримінально каране діяння [116, с. 83]. Їй притаманний певний набір ознак, які можна групувати за визначеними критеріями, через які розкривається структура особи кримінального правопорушника.

Загальнопоширеним у кримінології стало дослідження особи злочинця, аналізуючи її соціально-демографічні ознаки (відомості про стать, вік, рівень освіти тощо), морально-психологічні риси (потреби, інтереси та мотивацію людини тощо) та кримінально-правові ознаки особи злочинця (ступінь і характер суспільної небезпечності, способи досягнення кримінально протиправної мети, мотив, мету кримінального правопорушення та ін.) [113, с. 57; 97, с. 87-93].

Орієнтуючись на означену схему аналізу особи кримінального правопорушника, проаналізуємо ознаки ВПО, яка вчиняє кримінально каране діяння. Аналіз таких даних про ВПО здійснювався нами на основі узагальнення матеріалів судової практики та результатів анкетування психологів державної установи «Центр пробації».

I. Соціально-демографічні ознаки. До цієї групи ознак належить значна кількість характеристик особи, що відбивають її стать, вік, освіту, рід занять та джерела існування, громадянську належність, сімейний стан та інші дані, які можна віднести до її соціального статусу [87, с. 87]. Перелік таких ознак не є вичерпним.

Стать. Переважну частину ВПО, притягнених до кримінальної відповідальності, складають чоловіки (64,6 %). На жінок серед таких осіб припадає третина (35,4 %) [117, с. 211]. Як зазначає О. Г. Кулик, у 86,9 % випадках в Україні кримінальні правопорушення вчиняються чоловіками [118, с. 99]. В. В. Голіна вказує на те, що питома вага жіночої злочинності в Україні становить близько 17,5% [119, с. 139]. Такий розподіл порушників кримінального закону за статтю не співпадає із загальними пропорціями поділу кримінальних правопорушень на так звані «чоловічі» та «жіночі». Важливо, що в Україні, за даними Єдиної інформаційної бази даних по внутрішньо переміщеним особам, частка жінок серед ВПО складає близько

62 % [25]. У свою чергу, для кримінальних правопорушень жінок притаманні переважання таких корисливих кримінальних правопорушень, як крадіжки, шахрайства та ін. [119, с. 139] Нагадаємо, що найбільшу кількість кримінальних правопорушень ВПО вчиняли саме проти власності. Тому тут можна прослідкувати логічний взаємозв'язок. Також, в Україні жінки дуже активно залучені до суспільного життя та, через наслідки збройної агресії, часом стають єдиними «годувальниками» в сім'ї. На жаль, в середньому жінки в Україні заробляють на 21 % менше, ніж чоловіки [120]. Таким чином, жінка-ВПО зіштовхується у переважній більшості із суттєвішим браком коштів, ніж чоловік та, враховуючи конкретні життєві ситуації, вона є більш вразливою в такому випадку. Разом з тим, слід ураховувати кількісну перевагу останніх у загальній кількості ВПО. Тому в нашому дослідженні питома вага жінок-ВПО, які вчиняють кримінальні правопорушення, дорівнює трохи більше третини.

Розподіл ВПО, які вчиняють кримінальні правопорушення, *за віком* такий: особи віком від 26 до 35 років – 49 %, від 36 до 45 років – 14 %; від 14 до 18 років – 13 %; від 19 до 25 років – 12 %; від 46 до 65 років – 7 %; понад 65 років – 5 % [165, с. 211]. Загалом віковий розподіл загальної маси ВПО є таким: 64,1 % становлять недієздатні та пенсіонери, 12,8 % – діти, 23,1 % – працездатні особи [121]. В Україні найбільш чисельною за віком групою серед злочинців є особи від 18 до 28 років (42,3 %) [118, с. 99]. Перевага серед ВПО, які вчинили злочин, вікової групи від 26 до 35 років можна пояснити тим, що, по-перше, особи саме цього віку склали основну працездатну масу внутрішніх переселенців. По-друге, такі особи після переселення є найбільш соціально активними у зв'язку із необхідністю облаштування життя на новому місці та утримання дітей, пенсіонерів та недієздатних осіб.

Рівень освіти ВПО, які вчиняють кримінальні правопорушення, такий: 49 % з них мають середню освіту, 26% – вищу, 25% – середню спеціальну (варто загострити увагу на тому, що близько 2 % осіб з вищою освітою

мають також вчене звання) [117, с. 211]. Порівнюючи із загальними показниками освіти злочинців в Україні (згідно з дослідженням О. Г. Кулика), зазначимо, що 63 % злочинців здобули повну та базову загальну середню освіту, 23,2 % – професійно-технічну, 9,9 % – вищу освіту, а 4,4 % не мають освіти) [118, с. 100].

Не можемо не зауважити, що в нашому випадку бачимо підвищений показник вчинення кримінальних правопорушень осіб із вищою освітою. Звернемося до цікавого дослідження «Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах», авторами якого є В. Смаль, О. Позняк. Останні на основі показників Державної служби зайнятості вираховували у відсотках розподіл безробітних ВПО за освітою. Дослідники зробили висновок, що особи з вищою освітою становлять понад 70 %, із професійно-технічною – 19 %, із початковою та середньою – 11 %, у той час як серед всіх безробітних частка осіб з вищою освітою становить менше 45 %, із професійно-технічною – 35 %, із середньою – 20 % [122]. Автори зауважили, що характерним є те, що частка переселенців з вищою освітою є переважаючою в усіх регіонах за винятком Житомирської та Тернопільської областей [122]. Тому, зважаючи на такі цифри, з'являється розуміння того, чому в нашому випадку цей показник так зріс.

Загалом, варто поговорити і про те, що людям з вищою та середньою спеціальною освітою таки простіше знайти високооплачувану роботу, оскільки вони є більш конкурентоспроможними на ринку праці завдяки володінню спеціальними знаннями та навичками, також робота останніх є більш оплачуваною, ніж людей, які не отримали після навчання у школі професії. В свою чергу, такі ВПО мають можливість швидше покращити свій матеріальний стан, на відміну від ВПО із середньою освітою. Перевага ж серед ВПО, що вчиняють кримінальні правопорушення, осіб із середньою освітою аналогічна із ситуацією по Україні. Враховуючи специфіку детермінант учинення кримінальних правопорушень ВПО, такі цифри можна пояснити намаганням у більшості випадків ВПО із середньою освітою

незаконним, проте, легким та швидким способом повернути попередній матеріальний стан [117, с. 211].

Зазначимо, що відповідно до абзацу 4 ст. 2 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», відповідальність за матеріальну чи нематеріальну шкоду, завдану Україні внаслідок збройної агресії РФ, покладається на РФ відповідно до принципів і норм міжнародного права [123]. Також, відповідно до абзацу 2 ст. 7 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», РФ як держава-окупант відповідно до IV Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатка до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р., Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. та Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. несе відповідальність за порушення захисту прав цивільного населення [123]. В свою чергу, РФ не вчиняла жодних дій з відновлення порушених прав ВПО (зокрема, майнових) у період 2014–2021 рр. Тому, ВПО відновлювали свій матеріальний стан в більшості випадків самотужки.

Розглядаючи ВПО за ознакою громадянства, ми звернули увагу на те, що отримати статус ВПО згідно із Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», можуть громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні, яких змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [13]. За результатами

узагальнення судової практики нами було визначено, що зі статусом ВПО до кримінальної відповідальності притягувалися лише громадяни України. Проте, деякі з них були уродженцями інших держав (10,5 %) зокрема, РФ, Азербайджану, Узбекистану.

Аналіз *сімейного стану* ВПО, які вчиняють кримінальні правопорушення, свідчить про те, що 66 % із них були неодруженими, 35 % – перебували у шлюбі [117, с. 211]. Неможна не звернути увагу на слова Б. М. Головкина про те, що: «...сім'я є стримуючим чинником на шляху до кримінального правопорушення. Серед злочинців знаходимо більший відсоток неодружених, незаміжніх і розлучених, аніж у всьому населенні» [124, с. 100].

Джерела існування та рід занять ВПО свідчать про те, що: 57 % засуджених ВПО були безробітними, 21 % – працювали, 13 % осіб були пенсіонерами (з них 3 % – мали інвалідність), 9 % – створили власний бізнес. Серед вказаної групи осіб були й такі, що мали статус учасника бойових дій (2 %) [117, с. 212]. Для порівняння: в Україні кримінальні правопорушення вчиняють переважно безробітні працездатні особи (64,2 %) [118, с. 100]. Аналогічну ситуацію маємо з ВПО, які вчиняють кримінальні правопорушення.

Аналізуючи такі показники щодо осіб, які працюють, також можна припустити, що до окупації громадяни отримували вищу заробітну плату (зважаючи на те, що у Донецькій та Луганській областях робота шахтаря високо оплачувалась) [117, с. 100]. На мирних територіях ВПО отримали нижчий заробіток, додатково виникли проблеми з орендою житла тощо [117, с. 212]. Такі та подібні обставини у розпачі спонукали до вчинення кримінальних правопорушень особами, які мають офіційну роботу.

II. Кримінально-правові ознаки. У криминології вже усталеним стало розуміти під подібними ознаками такі, що характеризують: спрямованість злочинної поведінки суб'єкта на конкретні суспільні відносини, взяті під охорону закону; ступінь і характер суспільної небезпечності вчиненого

кримінального правопорушення; способи, обрані для досягнення злочинної мети; мотив, яким керувався суб'єкт кримінального правопорушення; ставлення винного до вчиненого тощо [96, с. 40]. Загалом ці ознаки характеризують як форми дозлочинної поведінки, так і форми, що знаходять свій безпосередній прояв у вчиненому кримінальному правопорушенні [107, с. 83].

За матеріалами, що містяться в Єдиному реєстрі судових рішень, ми можемо проаналізувати такі, як: ступінь суспільної небезпечності вчиненого кримінального правопорушення, форму вини, мотив, судимість, вчинення кримінального правопорушення у співучасті, стан винного у момент учинення кримінального правопорушення, обставини що пом'якшують або обтяжують покарання і покарання, застосоване судом до винного (види і строки).

Ступінь суспільної небезпечності вчиненого кримінального правопорушення. Так, з аналізу 222 кримінальних проваджень нами було виявлено, що ВПО було вчинено 33 % кримінальних проступків, 30 % нетяжких кримінальних правопорушень, 35 % – тяжких та 2 % – особливо тяжких. У більшості випадків мають місце такі кримінальні проступки та нетяжкі кримінальні правопорушення, як шахрайство (залежно від кваліфікуючих ознак ст. 190 КК України [125]), що виражається в поданні до Управління соціального захисту населення неправдивих даних з метою отримання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення АТО/ООС для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг (наприклад, справа №711/5284/18) [103].

Форма вини. У більшості випадків, а саме у 89 %, має місце прямий умисел, 9 % – необережність у формі злочинної самовпевненості, та 2 % – необережність у формі злочинної недбалості. Наприклад, особа зі статусом ВПО, маючи прямий умисел, спрямований на заволодіння чужим майном шляхом обману, а саме грошових коштів, отриманих від Управління праці та

соціального захисту населення (далі – УПСЗН), Житомирської районної Державної адміністрації, вдруге подала до УПСЗН заяву про надання адресної допомоги, зазначивши у ній відомості про відсутність у його володінні житлового приміщення, розташованого в мирній частині України (справа №296/4212/17) [103].

Мотив. У 58 % випадків серед ВПО мав місце корисливий мотив. Наприклад, реалізуючи свій злочинний умисел, діючи з корисливими мотивом, особа зі статусом ВПО взяла з полиці товар, а саме: консилер-кушон, три тональні основи, туш для вій, хайлайтер-стробінг, гель для брів, консилер для обличчя, помаду, які передала малолітньому сину. Останні пройшли повз касову зону, сплативши лише за частину товару, проте засуджена викраденим майном розпорядитися не змогла, оскільки була зупинена працівниками магазину (справа №592/6429/20) [103].

Судимість. За результатами нашого емпіричного дослідження 24 % ВПО попередньо вже притягалися до кримінальної відповідальності [117, с. 212]. Вітчизняними кримінологами відзначається, що в Україні кожний четвертий злочин вчиняється особами з кримінальним минулим [87, с. 394]. Очевидно, що така тенденція поширюється і на злочинність ВПО. Наприклад, чоловік-ВПО, будучи раніше судимим, перебуваючи у свого знайомого, вирішив заволодіти велосипедом останнього. Реалізуючи злочинний умисел, що раптово виник, чоловік-ВПО попросив дозволу взяти велосипед для здійснення разової поїздки без наміру повернути його. Заволодівши вищевказаним майном, засуджений покинув місце кримінального правопорушення, а велосипедом розпорядився на власний розсуд, чим завдав потерпілому збитків (справа №544/65/20) [103]. Інший приклад стосується ВПО, який, будучи притягнутим до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 185, ч. 2 ст. 185 КК України, на шлях виправлення не став, та повторно вчинив новий умисний корисливий злочин. Так, знаходячись у лікарні, вирішив повторно вчинити відкрите викрадення чужого майна, поєднане з проникненням у інше приміщення, а саме до

службового кабінету транспортного забезпечення, що перебуває на балансі лікарні. Реалізуючи свій злочинний умисел, ВПО проник до службового кабінету диспетчера транспортного зв'язку, де в цей час знаходились дві інші особи. Перебуваючи у вказаному кабінеті диспетчера транспортного зв'язку, засуджений, усвідомлюючи те, що його дії носять відкритий характер, викрав планшет (справа №753/13883/17) [103].

Співучасть. 6 % ВПО вчинили кримінальні правопорушення у співучасті [117, с. 212]. У середньому по Україні цей показник становив 18,2 % [118, с. 101]. Можна стверджувати, що цей показник у ВПО знижений більш ніж у двічі. Проте, приклади співучасті ВПО у скоєнні кримінально караного діяння присутні. Так, обвинувачений без статусу ВПО, діючи за попередньою змовою, разом із обвинуваченим зі статусом ВПО, знаходячись в автомобілі, що був під керуванням власника, в безлюдному місці здійснили напад на останнього. Перший обвинувачений став здавлювати обома руками шию потерпілого та усно погрожувати застосувати ніж проти потерпілого, в свою чергу обвинувачений-ВПО почав наносити удари по обличчю потерпілого. В результаті здавлювання шиї потерпілий втратив свідомість, а обидва обвинувачених витягнули водія з автомобіля, зв'язали руки та ноги останнього, заклеїли рот стрічкою, нанесли декілька ударів ногами по тулубу, в результаті чого спричинили водію легкі тілесні ушкодження. Потім, зловмисники заволоділи грошовими коштами, чоловічим гаманцем, ліхтарем, мобільним телефоном, чим заподіяли потерпілому матеріальну шкоду на загальну суму 5 043 гривні. В подальшому засуджені привласнили транспортний засіб потерпілого, вартість якого складає 66 442 гривні, та зникли з місця події, розпорядившись викраденим автомобілем на свій розсуд (справа №610/2435/16) [103].

Інший приклад: органом досудового розслідування встановлено ознаки фіктивності у діяльності ТОВ «Мелвілл», яке в період червня-липня 2018 р. здійснювало ввезення на митну територію України сільськогосподарської техніки та запчастин до них (міні трактори), тканину, лампи, велосипеди,

запасні частини до них тощо, за контрактом, укладеним між ТОВ «Мелвілл» та нерезидентом Nika Holding Group, spol. S r.o. (Прага, Чеська Республіка), згідно декларацій, поданих до Одеської митниці Державної фіскальної служби для митного оформлення. В подальшому, постановою слідчого вказаний товар був визнаний речовим доказом у кримінальному провадженні. Окрім цього, ухвалою суду було накладено арешт на вантаж у 36 контейнерах, який надійшов на адресу фіктивного товариства з обмеженою відповідальністю «Мелвілл». Вказане арештоване майно в період з 16.06.2018 р. по 6.07.2018 р. розвантажено із контейнерів та поміщено до зони митного контролю на митний склад ТОВ «Перша брокерська контора» секції № 2, 3, 4, що знаходиться на території митного поста «Одеса–Центральний» Одеської митниці Державної фіскальної служби. У липні 2018 р. невстановлені службові особи Державної фіскальної служби шляхом зловживання своїм службовим становищем сприяли невстановленим слідством особам у викраденні вказаних арештованих речових доказів. Водночас 21.08.2018 р. частину арештованих речових доказів виявлено за адресою, яка належить ТОВ «Агромототехніка». Відповідно до Акту приймання-передачі товарно-матеріальних цінностей слідчим Державної фіскальної служби передано, а директором ТОВ «Сапфір-Логістик» прийнято на відповідальне зберігання товарно-матеріальні цінності, що вилучені в ході обшуку, та взято зобов'язання про їх зберігання у складських приміщеннях, що розташовані за адресою, які з 2016 р. перебували у фактичному використанні першого обвинуваченого, та який мав безперешкодний доступ до вказаного майна та яке фактично йому було ввірено. В подальшому у першого обвинуваченого, який фактично використовував складські приміщення, в яких зберігалось арештоване майно, виник злочинний умисел, спрямований на відчуження майна, на яке накладено арешт, залучивши до його вчинення раніше знайомого другого обвинуваченого зі статусом ВПО. В подальшому перший обвинувачений, діючи за попередньою змовою з іншим обвинуваченим (особою зі статусом ВПО), реалізуючи спільний злочинний

умисел, спрямований на відчуження майна, на яке накладено арешт, прибули на територію місцевості, розташованої за адресою, де маючи безперешкодний доступ до складських приміщень, в яких зберігалось майно, на яке накладено арешт, використовуючи послуги вантажників та водіїв транспортних засобів, які не були обізнані про їх злочинні наміри, незаконно вивезли вищевказане майно з метою його подальшого збуту. Наступного дня під час реалізації вказаного майна обидва обвинувачених були затримані. Згідно з оцінкою вартості арештованих речових доказів нанесені збитки становлять 3 млн грн (справа №753/1412/20) [103].

Обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання. Серед таких обставин у судовій практиці відмічено: щире каяття та активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення визнавалося судами пом'якшуючою покарання обставиною щодо 95 % ВПО; визнання своєї вини – щодо 20 %; добровільне відшкодування збитків потерпілому – щодо 12 %; збіг тяжких сімейних обставин – у 3 % випадків. Більше того, в Єдиному реєстрі судових рішень міститься декілька вироків, в яких статус «ВПО» перелічується поруч з обставинами, які пом'якшують покарання. Наприклад, суд у справі №419/844/20 зазначив: «обвинувачена раніше не судима, за місцем роботи та проживання характеризується позитивно, на диспансерному обліку у лікаря психіатра та нарколога не перебуває, взята на облік як ВПО, займається суспільно-корисною працею, має на утриманні двох малолітніх дітей» [103].

Серед обтяжуючих покарання обставин зазначимо, що до 9 % засуджених ВПО вчиняли кримінальні правопорушення у стані алкогольного сп'яніння (у справі №225/6492/20 обставиною, що обтяжує покарання відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 67 КК України, суд визнав учинення кримінального правопорушення особою-ВПО, яка перебувала у стані алкогольного сп'яніння [103]), а 0,3 % – у стані наркотичного (у справі №753/20028/17 засуджений ВПО під час учинення кримінального правопорушення перебував у стані наркотичного та алкогольного сп'яніння)

[117, с. 212]. У 6 % випадках було враховано, що злочин вчинялося у співучасті (справа №953/14826/20, засуджений ВПО діяв умисно, за попередньою змовою з уродженцем РФ, засуджені заволоділи чужим майном із застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя та здоров'я потерпілого [103]); та у 24 % випадках враховано, що особа вчиняє злочин повторно (справа №289/1100/20, засуджений ВПО в шосте був притягнутий судом до кримінальної відповідальності [103]).

Види та строки покарання до 48,6 % засуджених було застосовано штраф (наприклад, штраф у розмірі 850 грн було присуджено ВПО у справі №711/5284/18, за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 190 КК України [103]); до 40 % – позбавлення волі (у справі №384/50/18 ВПО було визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України та призначено йому покарання у виді позбавлення волі на строк 10 років 6 місяців [103]); до 5 % – обмеження волі (у справі №226/987/18 особу визнано винуватою за ч. 2 ст. 190 КК України та призначено йому покарання у виді обмеження волі строком 1 рік [103]); до 3 % – громадські роботи (у справі №235/8123/18 визнали винним ВПО у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 185 КК України, призначивши узгоджене сторонами в угоді про примирення покарання у виді громадських робіт на строк 80 год. [103]); до 2 % – арешт (у справі №753/20028/17 ВПО було визнано винним у скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 342 КК України та призначено йому покарання у виді арешту строком на шість місяців [103]); до 0,7 %, – виправні роботи (у справі №575/582/17 ВПО визнали винним у скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 190 КК України, і за цим законом призначити покарання у виді виправних робіт строком два роки з відрахуванням в дохід держави 10 % із суми його заробітку [103]). Близько 0,7 % осіб були виправданими (у справі №640/4980/18 особу ВПО за обвинуваченням у скоєнні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 190, ч. 1 ст. 358, ч. 3 ст. 358 та ч. 4

ст. 358 КК України, визнали невинним і виправдали у зв'язку з недоведеністю вчинення зазначених кримінальних правопорушень [103]), та до 10 % осіб було звільнено на підставі амністії (у справі №657/2671/17 засуджену особу було звільнено від призначеного покарання на підставі п. «в» ст. 1 Закону України «Про амністію у 2016 році» від 22 грудня 2016 р. [103]).

Виходячи з того, що ВПО, як правило, вчиняють кримінальні правопорушення проти власності (і переважно предметом кримінального правопорушення стає майно державної форми власності), то досить справедливим є накладення державою на таких осіб саме штрафу [117, с. 212].

III. Морально-психологічні ознаки. До них вчені відносять ознаки особи злочинця, які охоплюють її світогляд, духовність, погляди, переконання, установки та ціннісні орієнтації [117]. У літературі до морально-психологічних ознак особи також відносять психічні стани і процеси перебігу власного соціального досвіду, потреби, інтереси, установки, світогляд, рівень духовного розвитку та мотиваційну сферу [87, с. 89].

На нашу думку, проаналізувати таку інформацію стосовно ВПО можуть лише експерти зі спеціальними знаннями. Тому з метою отримання достовірних висновків щодо вивчення морально-психологічних ознак ВПО ми провели анкетування психологів органів пробації України, які мали досвід роботи із засудженими ВПО.

Отже, на думку експертів:

– *потреби* у ВПО, яка вчиняє злочин, в основному матеріальні – це отримання засобів для існування, забезпечення себе та своєї родини житлом, повернення собі рівня життя, який вони мали до переміщення;

– *інтереси* у ВПО, яка вчинила злочин, переважно мають споживацьку спрямованість, тобто грошову та іншу матеріальну зацікавленість;

– *мотивація* злочинної поведінки ВПО проявляється здебільшого у корисливих мотивах, легковажно-безвідповідальній та престижно-споживацькій мотивації;

– *деформація моральних якостей* ВПО проявляється в агресивності, авантюризмі, збудливості, конфліктності, зухвалості та користолобстві;

– *емоційні властивості* ВПО проявляються через глибокі переживання через втрату близьких та родичів, зруйноване житло, бойові дії [117, с. 212, 213]. У таких осіб перевалюють почуття страху та безнадійності; взаємовідносини із соціумом мають конфліктний характер, постійно виникають екзистенціональні питання, кризові інтервенції [117, с. 213]. ВПО переживають сильний стрес, не бачать перспективи розвитку на новому місці, в них постійно виникає страх найгіршого, «вживання» у роль переселенця приносить свої труднощі. Також у ВПО виникають панічні страхи та симптоми, що супроводжують стрес; вони розгублені, напружені, дезадаптовані;

– *вольові властивості* ВПО проявляються у рисах рішучості, принциповості та сміливості;

– в *ієрархії ціннісних орієнтацій* у ВПО перевалюють інтереси соціально-економічної спрямованості, як-то: спрямування на задоволення власних потреб і на задоволення потреб інших (подружжя, дітей, батьків, які теж є ВПО) [117, с. 213].

Підводячи підсумки наведених ознак злочинця ВПО, можна скласти уявлення про його узагальнений портрет. Так, у більшості випадків ВПО, яка вчинила кримінальне правопорушення, – це чоловік віком від 26 до 35 років, який є громадянином України, має середню освіту, безробітний, неодружений, має прямиї умисел на вчинення кримінального правопорушення, діє з корисливим мотивом, вчиняє злочин самостійно та вперше, щиро кається й активно сприяє розкриттю кримінального правопорушення [117, с. 214]. Потреби у такого ВПО в основному мають матеріальний характер, інтереси знаходять своє відбиття у споживацькій

спрямованості, така особа має переважно корисливі мотиви, її емоційні властивості проявляються у глибокому переживанні через втрату близьких та родичів, зруйноване житло та бойові дії; в ієрархії ціннісних орієнтацій переважають інтереси соціально-економічної спрямованості, які спрямовані на задоволення власних потреб та потреб інших [117, с. 214].

Важливим етапом вивчення особи злочинця є систематизація її характеристик з метою здійснення поділу злочинців на певні групи (типи, види тощо). Така систематизація є необхідною при розробленні заходів запобігання кримінальним правопорушенням з метою підвищення їх ефективності, оскільки превентивна діяльність, спрямована саме на особу злочинця, а не лише на основні детермінанти кримінальної протиправності, значно доповнює та урізноманітнює комплекс запобіжних заходів [126, с. 105].

Групування кримінальних правопорушень, головним чином, здійснюється за допомогою методів типології та класифікації.

Під класифікацією у науці розуміється систематизований розподіл явищ та об'єктів на групи, класи та види на основі їх подібності та відмінності. Як правило, в основу класифікації покладається якісна ознака [91, с. 75]. Проте, ми наголосимо на тому, що у цій роботі будемо використовувати саме не типологію, а класифікацію. Оскільки, типологія розкриває стійкі зв'язки між ознаками особи і показує закономірності генези злочинця як певного соціального типу.

Не вдаючись до наукової дискусії з приводу сутності, головних рис, переваг та недоліків кожного із методів, зазначимо, що ми у своєму науковому дослідженні будемо використовувати метод класифікації.

Класифікація особи злочинця може проводитись за будь-якою нетиповою ознакою самого кримінального правопорушення (вид, місце, час, спосіб, форма вчинення тощо) або його суб'єкта (стать, вік, освіта, соціальне становище, психофізіологічні властивості, психологічні та психічні якості, мотиви та ін.) [127, с. 275].

Критерії класифікації ВПО, що вчиняють злочин, можуть бути різними. Вище була надана характеристика деяким соціально-демографічним, кримінально-правовим та морально-психологічним ознакам, кожна з яких може бути покладена в основу низки класифікацій. Однак одним із завдань нашого наукового дослідження є класифікація ВПО, яка відбиватиме специфіку кримінально протиправної поведінки саме осіб із таким статусом.

Обґрунтовуючи вибір критерію для такої класифікації, ми звернули увагу на запропонований Б. М. Головкіним соціально-діяльнісний підхід [128], сутність якого полягає у характеристиці соціальної активності осіб, зокрема й такого її різновиду, як кримінальна активність [94, с. 15].

Отже, за особливостями кримінальної активності ВПО можна розподілити на 4 групи:

I група: ті, які вчиняють кримінальні правопорушення з причини внутрішнього переміщення;

II група: ті, які вчиняють кримінальні правопорушення із одночасним порушенням норм законодавства, що регламентує права та обов'язки ВПО в Україні

III група: ті, які звикли до злочинного способу життя та вже мали судимості до моменту внутрішнього переміщення;

IV група: ті, які вперше вчиняють кримінальні правопорушення з причин, що ніяк не пов'язані з процесом внутрішнього переміщення та законодавством, що регламентує права та обов'язки ВПО [117, с. 214].

I група – це ВПО, які вчиняють кримінальні правопорушення саме з причини внутрішнього переміщення [117, с. 214]. Наприклад, засудженого А., який у 2014 р., обіймаючи посаду директора товариства з обмеженою відповідальністю, що спеціалізується на вугільній промисловості, прийняв від особи Б. пропозицію реалізувати незаконно видобуту вугільну продукцію, а одержані від її реалізації грошові кошти використати на власні потреби. А. повністю визнав свою провину за вчинення діяння, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК України та пояснив суду, що він разом із сім'єю виїхав із тимчасово

окупованої території м. Донецька на мирну територію України. Так як він з цього моменту став знаходитись у важкому матеріальному становищі, то погодився на вчинення кримінального правопорушення за пропозицією особи Б. При призначенні покарання суд урахував те, що особа має на утриманні двох неповнолітніх дітей та є «внутрішньо переміщеною» [103].

II група – це ВПО, які вчиняють кримінальні правопорушення з одночасним порушенням норм законодавства, що регламентує права та обов'язки ВПО в Україні [117, с. 214]. Зокрема, у 2017 р. у Хмельницькій області було засуджено Б., жінку, що має статус ВПО, за ч. 2 ст. 190 КК України, яка з метою отримання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України, умисно повторно не зазначила відомостей про наявність на її депозитному банківському рахунку грошових коштів у сумі, що перевищує 10-кратний розмір прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб, і, як наслідок, безпідставно отримувала таку грошову допомогу [103].

Або інший приклад. З 26 листопада 2014 р. В. перебувала на обліку Управління соціального захисту населення Броварської міської ради Київської області як особа, переміщена з тимчасово окупованої території України та районів проведення АТО (ООС). Перебуваючи в приміщенні Управління соціального захисту населення Броварської міської ради, переслідуючи корисливі мотиви, шляхом обману працівників указаної установи, з метою продовження отримання з державного бюджету грошових коштів у вигляді щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення АТО, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, жінка умисно зазначила в заяві для призначення щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення АТО, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, відомості про відсутність у будь-кого з членів сім'ї у володінні житлового

приміщення, розташованого в регіонах, інших, ніж тимчасово окупована територія України та райони проведення АТО, що впливає на призначення грошової допомоги, тобто приховала факт наявності у її власності житла, а саме квартири, що мало суттєве значення при прийнятті рішення про призначення, нарахування та виплату їй вказаного виду грошової допомоги [103].

III група – це ВПО, які звикли до злочинного способу життя та вже мали судимості до моменту внутрішнього переміщення [117, с. 214]. Наприклад, у червні 2016 р. у м. Харкові ВПО, раніше чотири рази судимому громадянину України В., який діяв за попередньою змовою у групі з місцевим злочинцем, було винесено обвинувальний вирок за ч. 2 ст. 187 КК України. У суді В. визнав свою вину частково та надав неправдиві показання, які було спростовано у судовому засіданні. Обставин, що пом'якшують покарання, судом не було встановлено. Обставиною, яка обтяжує покарання, встановлено рецидив кримінального правопорушення [103].

Ще одним прикладом, що ілюструє цю групу ВПО, є такий приклад із судової практики. Громадянин України Н., який офіційно зареєстрований як ВПО, у січні 2018 р. викрав металевий люк теплової камери, який розташований біля житлового будинку. Після таких дій з місця вчинення кримінального правопорушення зник. Він же повторно у лютому 2018 р. викрав металеву решітку біля того ж будинку. Після цього Н. викрав ще одну металеву решітку зливоприймального каналу в тому ж місці. В подальшому повторно у лютому 2018 р. викрав два металевих люки теплової камери. Потім, у квітні 2018 р., проник до приміщення квартири, з якої викрав швейну машинку. Знову у квітні 2018 р. викрав металеву решітку зливоприймального каналу. Наступного разу, у квітні 2018 р., викрав металеві люки теплової камери та чотири металевих решітки зливоприймального каналу (в різні часові періоди вищезазначеного місяця). Повторно, в кінці квітня 2018 р., викрав металеві люки теплової камери. У травні 2018 р. проник до комори, де викрав чоловічий велосипед. В тому ж

травні 2018 р. викрав три металеві люки теплової камери. Потім, у травні 2018 р., викрав металеву решітку зливоприймального каналу. Також засуджений у квітні 2018 р. у маршрутному таксі викрав з кишені жилетки жінки мобільний телефон. У подальшому повторно, у квітні 2018 р., на зупинці громадського транспорту викрав з кишені пальто потерпілої мобільний телефон. У червні 2018 р. злочинець проник до складського приміщення та намагався таємно викрасти два велосипеди. Проте, його злочинний умисел ним не було доведено до кінця, оскільки дії останнього були помічені сусідом, який затримав засудженого. Злочинець свою вину у вчиненні інкримінованого йому кримінального правопорушення визнав повністю та підтвердив факти заволодіння чужим майном. Викрадені речі здавав до ломбарду. Щиро розкаювався в скоєному та просив суворо не карати. Під час вивчення обставин, що пом'якшують покарання, судом було враховано, що обвинувачена особа є ВПО [103].

IV група – ті, які вперше вчиняють кримінальні правопорушення з причин, що ніяк не пов'язані з процесом внутрішнього переміщення та законодавством, що регламентує права та обов'язки ВПО [117, с. 214]. В якості прикладу до останньої групи зазначимо справу № 621/2751/17, відповідно до якої засуджений зі статусом ВПО за місцем свого проживання розпивав спиртні напої, після чого у нього з дружиною виникла сварка, під час якої у засудженого сформувався умисел на спричинення дружині тілесного ушкодження [103]. Інший приклад, зафіксований у справі №456/1595/20. Так, засуджений зі статусом ВПО, керуючи автомобілем, проявив неухважність до дорожньої обстановки, маючи технічну можливість уникнення дорожньо-транспортної пригоди, здійснив наїзд на велосипедиста, внаслідок чого потерпілий отримав тяжкі тілесні ушкодження [103].

За результатами нашого дослідження, було встановлено, що 46 % ВПО, які вчиняють кримінальні правопорушення, можна віднести до другої групи, 20 % – до третьої, 17 % – до четвертої, а 2 % – до першої. Частина злочинців

(15 %) – неможна віднести до якоїсь конкретної групи через наявність характеристик кількох груп [129].

Отже, особа кримінального правопорушника, яка має статус ВПО, характеризується низкою ознак, що відбивають її головні характеристики. Їх аналіз сприяв опису узагальненого портрету такого злочинця, а виокремлення особливостей кримінально караної поведінки – класифікації ВПО, що вчиняють кримінальні правопорушення.

3.2. Природа та особливості детермінації кримінальних правопорушень, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні

Кримінологічна детермінація представляє особливий науковий інтерес, оскільки пояснює закономірний розвиток і взаємозв'язок суспільного буття із суспільною свідомістю через відносини між людьми, різні види діяльності, у тому числі злочинної [130]. Вона розкриває суть кримінальних правопорушень, її провідні витoki породження і поширення, дозволяє державі, правоохоронним органам, громадськості та іншим суб'єктам формувати державну політику у сфері протидії кримінальним правопорушенням, розробляти відповідні стратегії запобігання тому чи іншому виду (групі) кримінальних правопорушень [131, с. 95].

Отже, детермінація злочинності є однією із центральних проблем у кримінології, адже завдяки розумінню джерел злочинної поведінки стає можливою розробка ефективних заходів запобігання. Головний елемент кримінологічної детермінації – детермінанти кримінальних правопорушень – можна розподіляти як за рівнями впливу на особу, так і за іншими критеріями. У теорії детермінації (що належить до філософії) виокремлюється понад 30 видів детермінації, однак визначено її зміст і сутність лише стосовно однієї третини [127, с. 186]. Зокрема, виділяють причинну та непричинну детермінацію. До другої відносять статистичну,

кореляційну, зв'язок станів, системно-структурну та ін. Диференціація детермінації можлива й за інших підстав [127, с. 186].

Як відомо, детермінація злочинності динамічна та залежить від історичних умов. З 2014 р. в Україні виникли нові причини та умови, які сприяли зміні у структурі детермінації. Ними стали: збройна агресія; зміни в економіці, зокрема, різке знецінення гривні; зміни у законодавстві; реформи правоохоронних та пенітенціарних органів тощо.

Як згадувалося нами раніше, окупація частин території спровокувала масове внутрішнє переміщення людей, які проживали на них. На новому місці проживання ВПО стикнулися з великим обсягом проблем, для вирішення яких деякі з них особи подекуди обирали неправомірний спосіб [132, с. 130]. Інтерес щодо кримінальних правопорушень, що вчинялися ВПО, сприяв навіть виокремленню цих діянь в окрему графу статистичної звітності ГПУ [132, с. 130]. Таким чином, необхідно дослідити детермінанти, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень ВПО на мирній території, оскільки їх виявлення дозволить розробити комплекс заходів їх запобігання та зрозуміти зміни у детермінаційному комплексі кримінальних правопорушень в Україні протягом кількох років.

Детермінація кримінальних правопорушень ВПО була досліджена нами за допомогою таких конкретно-соціологічних методів, як: анкетування представників осіб з приймаючих громад, анкетування співробітників правоохоронних органів (понад 800 респондентів із Національної поліції України, 500 респондентів з органів прокуратури України), експертне опитування психологів органів Департаменту пробації Міністерства юстиції України (близько 70 респондентів), які працювали із засудженими ВПО. Додатково нами було застосовано метод контент-аналізу повідомлень у ЗМІ.

За результатами дослідження детермінант кримінальних правопорушень ВПО ми пропонуємо розподілити їх на два рівні. Критерієм такого поділу може бути визначений час їх виникнення та тривалість існування [132, с. 131].

Первинний рівень детермінант утворюють наслідки соціально-політичного протистояння у суспільстві. Після зовнішньої агресії РФ проти України у вітчизняних ЗМІ з часом почали з'являтися такі поняття, як «війна», «гібридна війна», «інформаційна війна». Все частіше замайоріли розповіді та повідомлення про обстріли, людські жертви серед військовослужбовців і мирного населення, руйнування населених пунктів, долю осіб, що виїхали з таких територій, тощо. На державному рівні реакцією на ці події було названо спочатку АТО, а згодом переформатовано в ООС [133, с. 94]. При цьому, ООС продовжила керувати не СБУ, а оперативний штаб Збройних Сил України.

Головною із рушійних сил початку воєнних дій проти України у 2014 р. можна вважати політичну причину. На нашу думку, українському населенню міжнародний конфлікт був надуманий та нав'язаний як національними, так і закордонними політичними діячами. При чому, агітація та навіювання певної лінії поведінки та конкретних поглядів професійно здійснювалося роками. Ймовірно, що справжньою причиною цих дій все-таки був страх певних кіл політичної еліти, і не тільки вітчизняної, втратити контроль над фінансовими потоками, політикою та економікою України [133, с. 95]. Населенню регіонів, до яких у зазначених осіб був особливий інтерес, вдалося нав'язати антидемократичні політичні погляди, що призвело до підтримки здійснення збройного загарбання Донецької та Луганської областей та АРК.

Кримінологи минулого століття наголошували на тому, що дії та програми політиків формують настрої та думки у суспільстві. Політична еліта виступає перед людьми прикладом та еталоном поведінки. Тому, кримінально-карані діяння, які вчиняють політичні лідери, проектується на населення. Саме у такий спосіб політики зі свого боку «провокують» злочинність. У літературі досить часто висловлюють думку про те, що злочинність, викликана політичними конфліктами, – це реальність не лише у виді окремої групи кримінальних правопорушень (наприклад, кримінальні

правопорушення проти основ національної безпеки), а й кримінологічні наслідки політичних, у тому числі міжнаціональних, протистоянь, що призводять до вчинення загальнокримінальних кримінальних правопорушень (убивств, нанесення тілесних ушкоджень, розбоїв, грабежів, крадіжок та ін.); причому, виконавці цих кримінальних правопорушень часто бувають втягнуті у ситуацію, коли останні ними здійснюються без усвідомлення того, що їх витоками є інтереси політичних груп, які виконавці не знають і навіть можуть не здогадуватися про їх існування. У нас час, як і раніше у всій історії людства, на жаль, у більшості випадків саме політичні агресивні дії визначають подальші політичні, економічні та соціальні відносини, а саме їх негативні боки, що впливають на людей та злочинність в цілому. Тому, як бачимо, таке агресивне військове політичне протистояння послугувало масовим внутрішнім переміщенням тих людей, які не підтримували штучно нав'язувану ідеологію псевдодержавних утворень. Тим паче, підтримувати та виражати цінності незалежної України у зоні ОРДЛО стало небезпечним для життя, а на території окупованої АРК взагалі – кримінально каранним [134].

Ми виходимо з того, що сама по собі війна (у нашому випадку «неоголошена війна», «гібридна війна») є соціально-політичним явищем у суспільстві [135, с. 173], що послугувало поштовхом до внутрішнього переміщення, за офіційними даними, 1,6 млн жителів нашої держави [24]. Понад мільйон осіб зіштовхнулися із прикладами нехтування життям людини як основної цінності, нищенням ворогом власних домівок, раптовою втратою добре оплачуваної роботи, розривом сталих соціальних зв'язків, втратою свого соціального статусу [132, с. 131].

Соціальним аспектом означеного вище протистояння у суспільстві став той факт, що після внутрішнього переміщення із зони ведення бойових дій перед ВПО постав цілий комплекс проблем на мирній території. Державною владою не було організовано належним чином внутрішнє переміщення, внаслідок чого цей вид міграції став майже неконтрольованим. При обранні нового місця проживання та роботи ВПО в основному орієнтувалися на

підтримку своїх родичів, друзів, знайомих чи волонтерів. До того ж ВПО та решта українського суспільства сприймали АТО як тимчасовий захід, що мав сприяти швидкому відновленню територіальної цілісності України [132, с. 131]. У суспільстві не було розуміння того, що воєнна агресія проти України буде тривати роками.

У період адаптації перших ВПО на нових територіях держава не надавала їм суттєвої підтримки. У розпал наймасовіших внутрішніх переміщень ВПО підтримували, головним чином, волонтери та міжнародні організації. Показово, що реєстр ВПО держава створила у 2016 р. [136], Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб було утворено 20 квітня 2016 р. [137], тобто аж через два роки після масштабних внутрішніх переміщень. Тільки у грудні 2017 р. була схвалена Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 р. [63]. До цього часу ВПО своїми силами адаптувалися на нових територіях або поверталися до ОРДЛО чи виїжджали шукати кращої долі за кордон [132, с. 131].

Агентство ООН у справах біженців висловилося про українських переселенців у такий спосіб: «поява ВПО – трагічний момент для країни, оскільки він несе із собою проблеми, які треба вирішувати на системному рівні, і в разі неспроможності це зробити – це стає довготерміновою проблемою» [138].

Самі ВПО вказують на те, що на них та на їх сім'ях переїзд відбився складно. Особливо непросто це далось літнім людям. Коли почалися інтенсивні обстріли, виникла нагальна необхідність покинути свої домівки задля збереження свого життя та життя близьких і рідних [132, с. 131]. Після переміщення ВПО опинилися відрізані від свого звичного життя та болісно переживали це. У багатьох переселенців до сих пір є бажання повернутися додому [132, с. 131]. ВПО тяжко сприймають те, що вони втратили майже

все, що нажили за своє життя. Адже у більшості випадків вдалося вивезти із собою лише найнеобхідніші особисті речі й більше нічого [139].

За матеріалами анкетування, 17 % правоохоронців вказали на те, що ВПО вчинили кримінальні правопорушення на мирних територіях із *психологічних причин*, що виникли після переміщення [132, с. 131]. Правоохоронці вказали на: озлобленість на державу через неможливість ефективного захисту від військової агресії; наявність у ВПО думки, що внаслідок проведення АТО або окупації її населеного пункту «тепер всі мені винні» на мирній території тощо [132, с. 131].

Психологи Департаменту пробації Міністерства юстиції України зазначили, що емоційні властивості ВПО, яка вчинила злочин, проявляються через глибокі переживання через втрату близьких та родичів, зруйноване житло, бойові дії [132, с. 131]. У таких осіб превалюють почуття жаху та безнадійності; прослідковується конфліктність у спілкуванні [132, с. 132]. ВПО переживають сильний розпач, не бачать перспективи розвитку на новому місці, в них постійно переслідує нав'язлива думка знедоленості у майбутньому [132, с. 132]. «Вживання» у роль переселенця приносить складнощі. У ВПО виникають панічні страхи та симптоми, що супроводжують стрес; вони розгублені та напружені [132, с. 132].

За матеріалами анкетування правоохоронців, 29 % респондентів як детермінанти кримінальних правопорушень, що вчинялися ВПО, визначили проблеми адаптації ВПО на підконтрольній Україні території із вини самої особи [132, с. 132]. Під ними правоохоронці розуміли: відсутність бажання працювати, ведення паразитарного способу життя, схильність до вчинення кримінальних правопорушень, правовий нігілізм, зловживання алкоголем, психотропними речовинами тощо [132, с. 132]. Майже 13 % правоохоронців як другу групу детермінант вказали проблеми адаптації на підконтрольній Україні ВПО з вини окремих членів суспільства, у тому числі посадових осіб, а саме: свідоме ігнорування та негативне або навіть вороже ставлення до самих ВПО місцевих жителів за новим місцем проживання, відмова у

допомозі з працевлаштуванням, житлом через упереджене ставлення до ВПО [132, с. 132]. Близько 4 % правоохоронців як рушійну силу до вчинення кримінального правопорушення визначили неможливість (неспроможність) адаптуватися ВПО до укладу життя, світогляду, менталітету, традиціям тощо того чи іншого регіону України, до якого вони переїхали [132, с. 132].

До **вторинного рівня** ми віднесли детермінанти, які за своєю суттю є спільними не лише для ВПО, а й для інших категорій громадян.

За матеріалами анкетування, 37 % правоохоронців вказали, що саме нестача матеріальних ресурсів у ВПО для облаштування на новому місці проживання поставили таких осіб у безвихідну ситуацію [132, с. 132]. Такі обставини сприяли вчиненню досліджуваною категорією осіб кримінальних правопорушень, зокрема, корисливої спрямованості. Прикладом із судової практики є вирок у справі №225/3411/20, відповідно до якого була засуджена жінка зі статусом ВПО, яка мала на утриманні шістьох неповнолітніх дітей та була обвинувачена у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 185 КК України. Обвинувачена визнала свою вину повністю, щиро розкалася, наголошувала на тому, що після переміщення на мирну територію України вона стала єдиним «годувальником» в сім'ї, а постійна нестача коштів спонукала її до вчинення кримінального правопорушення [103].

Вітальною потребою ВПО на новому місці проживання, що потребувала нагального вирішення, стала проблема відсутності власного житла (зауважимо, що наразі й для пересічного офіційно працюючого громадянина України власне житло є скоріше предметом розкоші, аніж необхідне благо, яке особа може собі дозволити) [132, с. 132, 133]. Відсутність власного житла призвела до того, що левову частку заробітку переселенці віддають за орендоване житло; а невисока оплата праці не дозволяє родині відкладати гроші на купівлю власного житла [140]. Державна фінансова допомога надається не усім ВПО, а якщо і надається, то у розмірі граничного розміру загальної суми такої допомоги, що

виплачується на сім'ю, тобто до 3 000 грн та до 5 000 грн багатодітним сім'ям [140]. За інформацією ЗМІ, більшість ВПО мешкають в орендованому житлі: зокрема, 47 % з них проживають в орендованих квартирах, 9 % в орендованих будинках та 5 % в орендованих кімнатах [141].

Лише 4 % переселенців мають заощадження на придбання житла на підконтрольній уряду території, 86 % не можуть собі дозволити таку покупку, 6 % навіть не мають таких планів [141]. І дотепер проблема надання житла переселенцям залишається невирішеною.

Труднощами (характерними не лише для ВПО, а й для всього населення України), детермінуючими протиправну поведінку ВПО, стали також проблеми, пов'язані з пошуком роботи. Більше 80 % опитаних журналістами ВПО зазначили, що при пошуку роботи вони зіштовхнулися з такими труднощами, як: відсутність вакансій, незручний робочий графік, низька заробітна плата, а також різні види дискримінації (у тому числі через статус та реєстрацію ВПО) [141]. На ринку праці в більшості випадків ВПО не мали альтернативи вибору роботи, погоджувалися на ті вакансії, які були вільними. Інфляція та нижча оплата праці, ніж на попередній роботі (до окупації), не сприяли швидкій адаптації ВПО на нових місцях проживання [132, с. 133].

Як зазначається у літературі, основними детермінантами вчинення кримінальних правопорушень також є: несправедлива система розподілу національного багатства та бідність майже 80 % населення; економічна незайнятість значної частини населення та відсутність достатніх засобів для існування; криміногенно небезпечний розрив між доходами 10 % найбагатших і 10 % найбідніших громадян як 30:1, при гранично допустимому 6:1; втрата інтересу до легальних джерел доходу; зміна ієрархії суспільних цінностей; різке збільшення прошарку соціально невлаштованої молоді; існування значної кількості осіб із алкогольною, наркотичною, ігровою та іншими залежностями; занедбана система профілактики злочинності; урбанізація; тривала сімейно-побутова конфліктність; наявність

у особи аномалій психіки, які не виключають осудність; низька правова культура; недоліки в діяльності правоохоронних органів [87, с. 251, 252].

Розглядаючи детермінацію кримінальної протиправності ВПО, необхідно звернути увагу також на деякі особливості таких детермінант. Зокрема, за часом виникнення вони характеризуються прив'язкою до явища внутрішнього переміщення, яке буде тривати до тих пір, поки не завершиться окупація території України [132, с. 133, 134]. Такі детермінанти впливатимуть на особу саме з того часу, коли вона вирішить залишити окуповану територію. За тривалістю такі детермінанти існують до тих пір, поки особа не завершить процес адаптації на новому місці та матиме статус ВПО [132, с. 134].

Важливо також загострити увагу на «кримінальному переселенні» злочинців із окупованих територій на мирні. Як відомо, у Донецькій та Луганській областях до початку воєнного конфлікту завжди спостерігався високий рівень злочинності [132, с. 133]. Зокрема, АРК характеризувалася також дуже високими показниками злочинності поруч з вищезгаданими областями [142].

Важливо, що окупація частин указаних територій спровокувала і переміщення певного кримінального сегменту населення. Більше того, користуючись ситуацією, такий сегмент «розвиває» свою злочинну діяльність, оперуючи перевагами та недоліками функціонування «сірих» зон, лінії розмежування між силами ООС і окупантами та відсутністю можливості впливу правоохоронних органів на окуповані території. Деякі особи успішно налагодили злочинні схеми, що працюють взаємопов'язано як на мирних, так і на окупованих територіях. Зокрема, нами були досліджені матеріали справи, згідно з якими особа збирала документи для отримання статусу ВПО особами, які ніколи не виїжджали за межі окупованої території України. Співучасник цього кримінального правопорушення проживав на мирній території і допомагав у державній установі отримувати такий статус і відповідні виплати особам [103].

Окремим аспектом наукового аналізу кримінальних правопорушень ВПО є розгляд ставлення українського соціуму та світового суспільства до цієї проблеми. З метою визначення ставлення української громадськості до означеного питання ми використали метод анкетування, що проводилося нами двома шляхами: через безпосереднє анкетування осіб, а також анкетування за допомогою мережі Інтернет. Таким чином, загальна кількість респондентів становила 2 000 осіб.

Обираючи коло респондентів, ми зупинили свою увагу на жителях міст найбільшої концентрації ВПО, якими є м. Київ, м. Дніпро та м. Харків.

Анкета складалася із 15 запитань, що стосувалися досвіду безпосереднього спілкування з ВПО та думки громадян про проблеми, що виникли у переміщених осіб після зміни місця проживання. Також ми намагалися визначити ступінь готовності місцевих жителів допомагати ВПО у процесі їх адаптації до змінених умов. Похибка при проведенні наукового дослідження шляхом безпосереднього анкетування респондентів становить близько 3 %; похибка під час анкетування за допомогою мережі Інтернет становить 4,4 %.

Переважна більшість респондентів дослідження були у віці від 18 до 45 років, мали вищу освіту, були офіційно працевлаштовані. Співвідношення чоловіків та жінок було майже рівноцінне.

На запитання: «Чи проживають у Вашій місцевості внутрішньо переміщені особи?», респонденти, які брали безпосередню участь у анкетуванні, надали такі відповіді: 70,5 % знають, що поряд з ними проживають ВПО, 7,5 % зазначили, що у їх місцевості не проживають ВПО, 12,5 % не мають уявлення, чи проживають у їх місцевості ВПО, 9,5 % вказали можливим проживання поряд з ними ВПО, але точної відповіді надати не можуть [143, с. 163].

Інтернет-користувачі на вищезазначене питання надали такі відповіді: 86,5 % знають, що поряд з ними проживають ВПО, 2,7 % зазначили, що у їх місцевості не проживають ВПО, 10,8 % вказали можливим проживання

поряд з ними ВПО, але точної відповіді надати не можуть. Тобто можна зробити висновок, що у більшості випадків поруч з постійними жителями міст концентрації ВПО проживають особи, які перемістилися із зони конфлікту на мирні території, і їх присутність є помітною для місцевих жителів [143, с. 163].

Відповіді респондентів, які брали безпосередньо участь в анкетуванні на запитання: «Як ви вважаєте, чи вплинув процес внутрішнього переміщення осіб на криміногенну обстановку у державі?», розподілились таким чином: 47,5 % відповіли «так», цілком погодившись з тим, що процес внутрішнього переміщення вплинув на криміногенну обстановку у державі; 29 % відповіли «скоріше так, ніж ні»; 6,5 % відповіли «скоріше ні, ніж так»; 8 % було важко відповісти; 9 % не вважають, що процес внутрішнього переміщення будь-яким чином вплинув на криміногенну обстановку у державі [143, с. 163].

Відповіді Інтернет-користувачів розподілились таким чином: 63,2 % погодились з тим, що процес внутрішнього переміщення впливає на криміногенну обстановку у державі; 26,3 % відповіли «скоріше так, ніж ні»; 7,9 % відповіли «скоріше ні, ніж так»; 2,6 % було «важко відповісти». Тобто можна зробити висновок, що переважна більшість респондентів погоджуються з тим, що процеси «внутрішнього переміщення впливають або скоріше впливають, ніж не впливають на криміногенну обстановку у державі» [143, с. 163].

У наступному запитанні респондентам, які вважали, що процес внутрішнього переміщення впливає на криміногенну обстановку у державі, пропонувалось самотійно вказати, як саме це відбувається. У більшості випадків усі респонденти переважно зазначали, що:

– ВПО втрачають свій соціальний статус, незабезпечення державою належного контролю за такими особами створює у ВПО почуття психологічного дискомфорту, невпевненості у собі, фрустрації. Декого це може спонукати до вчинення кримінального правопорушення;

- збільшення рівня кримінальних правопорушень (як безпосередньо ВПО, так і опосередковано, проявляється через зниження рівня життя, завезення на підконтрольну Україні територію наркотичних засобів та зброї);
- неблагополучні верстви населення, які перемістилися з окупованих територій, здійснюють деструктивний вплив на місцеве населення;
- у людини немає іншого виходу, окрім злочинної діяльності (тобто з метою забезпечення звичного рівня життя або необхідного рівня життя), або особа вже була злочинцем та вимушена була переміститися та переміщення знизило її соціальну відповідальність;
- середовище мігрантів (особливо тих, які переміщуються із бідних регіонів у столицю), працюючих неофіційно, не маючих соціальних гарантій, дуже соціально різноманітне і являє собою живильний ґрунт для криміналу;
- ВПО агресивно налаштовані щодо Уряду держави та населення взагалі, й тим самим вважають, що всі оточуючі винні в тому, що їм довелося покинути свої домівки та переселитися на більш спокійні території. І через це вони вчиняють кримінальні правопорушення щодо мирного населення або провокують його на вчинення кримінального правопорушення проти них самих;
- переміщенню були піддані не лише особи, які вели (і ведуть) законослухняний спосіб життя, а й правопорушники [143, с. 163].

На запитання: «Як часто ви стикались та/або чули про кримінальні правопорушення, суб'єктами вчинення яких були ВПО?», респонденти, які безпосередньо взяли участь у анкетуванні, надали такі відповіді: 12,5 % опитаних досить часто чули про кримінальні правопорушення, суб'єктами вчинення яких були ВПО; 23 % опитаних часто чули про кримінальні правопорушення, суб'єктами вчинення яких були ВПО; 23 % опитаних частіше чули, ніж не чули, про кримінальні правопорушення, суб'єктами вчинення яких були ВПО; 24,5 % опитаних у більшості не чули, ніж чули, про кримінальні правопорушення, суб'єктами вчинення яких були ВПО;

17 % опитаних не чули про кримінальні правопорушення, суб'єктами вчинення яких були ВПО [143, с. 163].

Інтернет-користувачі на запитання: «Як часто ви стикались та/або чули про кримінальні правопорушення, суб'єктами вчинення яких були ВПО?», надали такі відповіді: 21,6 % опитаних досить часто чули про кримінальні правопорушення, суб'єктами вчинення яких були ВПО; 10,8 % опитаних часто чули про кримінальні правопорушення, суб'єктами вчинення яких були ВПО; 32,4 % опитаних частіше чули, ніж не чули, про кримінальні правопорушення, суб'єктами вчинення яких були ВПО; 27 % опитаних у більшості не чули, ніж чули, про кримінальні правопорушення, суб'єктами вчинення яких були ВПО; 8,1 % опитаних не стикались/не чули про кримінальні правопорушення, суб'єктами вчинення яких були ВПО. Тобто досить суттєвий відсоток опитуваних обізнаний із проблемою кримінальних правопорушень ВПО [143, с. 164].

На запитання: «Як, на Вашу думку, можна охарактеризувати в цілому ВПО?», респонденти, які безпосередньо взяли участь у анкетуванні, надали такі відповіді: «як достатньо освічених, толерантних громадян, які заповзято намагаються закріпитися на новому місці, наполегливо працюють та підтримують українські цінності, є порядними та прагнуть своїми силами досягти успіху, не порушуючи при цьому закон» – 14,5 %; «як досить пасивно налаштованих до всього осіб, які не мають особливого бажання працювати, ведуть здебільшого паразитарний спосіб життя, пасивно налаштовані до всього українського та європейського, переслідують лише особисті інтереси» – 29,5 %; «як озлоблених на державу та всіх оточуючих громадян, які мають установку в поведінці, сформульовану за принципом «мені всі винні», не мають бажання працювати, нетерпимі до держави та державної політики, нехтують українським законодавством, негативно налаштовують до себе оточуючих» – 28 %; «як жертв обставин, яким внаслідок ведення бойових дій довелося покинути своє місце проживання і вчитися виживати у нових для них умовах. Така особа потребує особливої

уваги та піклування з боку держави й громади, в якій вона проживає на теперішній час» – 28 % [143, с. 164].

Інтернет-користувачі на запитання: «Як, на Вашу думку, можна охарактеризувати в цілому ВПО?», надали такі відповіді – «як достатньо освічених, толерантних громадян, які заповзято намагаються закріпитися на новому місці; наполегливо працюють та підтримують українські цінності, є порядними та прагнуть своїми силами досягти успіху, не порушуючи при цьому закон» – 5,3 %; «як досить пасивно налаштованих до всього осіб, які не мають особливого бажання працювати, ведуть здебільшого паразитарний спосіб життя, пасивно налаштовані до всього українського та європейського, переслідують лише особисті інтереси» – 18,4 %; «як озлоблених на державу та всіх оточуючих громадян, які мають установку в поведінці, сформульовану за принципом «мені всі винні», не мають бажання працювати, нетерпимі до української держави та державної політики, нехтують законодавством, негативно налаштовують до себе оточуючих» – 31,6 %; «як жертв обставин, яким внаслідок ведення бойових дій довелося покинути своє місце проживання і вчитися виживати у нових для них умовах. Така особа потребує особливої уваги та піклування з боку держави й громади, у якій вона проживає на теперішній час» – 39,5 %; 2,6 % опитаних наголосили на тому, що кожен варіант є вірним; 2,6 % опитаних не погодились із жодним із варіантів [143, с. 164].

Як бачимо, більшість анкетованих охарактеризувало ВПО, як «жертв обставин», що вказує на прояв співчуття соціуму до ВПО. В той же час, тривожними є показники сприйняття ВПО, як «агресивно або пасивно налаштованих до всього громадян». Ворожі настрої в конкретних життєвих ситуаціях можуть послугувати каталізатором для вчинення ВПО кримінальних правопорушень.

Далі в анкеті ми поставили таке питання: «На Вашу думку, що є основними причинами вчинення кримінальних правопорушень ВПО?». Особи, які безпосередньо взяли участь у анкетуванні надали нам наступні

відповіді: «проблеми адаптації ВПО на підконтрольній Україні території із вини самої особи (відсутність бажання працювати, ведення паразитарного способу життя, схильність до вчинення кримінального правопорушення, правовий нігілізм, зловживання алкоголем, психотропними речовинами тощо)» – 22,5 %; «проблеми адаптації на підконтрольній Україні з вини окремих членів суспільства, у т.ч. посадових осіб (свідоме ігнорування та негативне або навіть вороже ставлення до таких осіб за їх новим місцем проживання, відмова у допомозі з працевлаштуванням, житлом через упереджене ставлення до ВПО тощо)» – 17,5 %; «нестача матеріальних ресурсів у ВПО, щоб облаштуватися на новому місці проживання, що поставило таких осіб у безвихідну ситуацію» – 27,5 %; «психологічні причини, що виникли в особи внаслідок переміщення та сприяли вчиненню кримінального правопорушення (наприклад, озлобленість на державу через неможливість ефективного захисту від військової агресії; наявність у ВПО думки, що внаслідок проведення антитерористичної операції або окупації її населеного пункту «тепер всі мені винні» на мирній території» – 27,5 %; «неможливість адаптуватися до укладу життя, світогляду, менталітету, традиціям того чи іншого регіону України, до якого переїхали ВПО» – 5 % [143, с. 164].

Інтернет-користувачі на вище вказане питання надали такі відповіді: «проблеми адаптації внутрішньо переміщеної особи на підконтрольній Україні території із вини самої особи» – 27 %; «проблеми адаптації на підконтрольній Україні з вини окремих членів суспільства, у т.ч. посадових осіб» – 13,5 %; «нестача матеріальних ресурсів у ВПО, щоб облаштуватися на новому місці проживання, що поставило таку особу у безвихідну ситуацію» – 29,7 %; «психологічні причини, що виникли в особи внаслідок переміщення та сприяли вчиненню кримінального правопорушення думки, що внаслідок проведення антитерористичної операції або окупації її населеного пункту «тепер всі мені винні» на мирній території» – 18,9 %; «неможливість (неспроможність) адаптуватися до укладу життя, світогляду,

менталітету, традиціям тощо того чи іншого регіону України, до якого переїхали ВПО (переселенці)» – 5,4 %; 2,7 % опитаних наголошують на сукупності усіх варіантів відповідей; 2,7 % опитаним було складно обрати будь-яку відповідь [143, с. 164, 165].

Можна зробити висновок, що у більшості випадків причини вчинення ВПО кримінального правопорушення респонденти пов'язують зі скрутним матеріальним становищем.

На запитання: «Які заходи Ви можете запропонувати стосовно запобігання кримінальних правопорушень ВПО в Україні», респонденти, які безпосередньо взяли участь у анкетуванні, надали такі відповіді: 15 % опитаних сказали, що «слід позбавляти соціальної допомоги тих ВПО, які постійно зловживають своїм правом, а при вчиненні кримінального правопорушення такими особами слід мінімально застосовувати пільгові норми КК України»; 8 % опитаних вважають, що «необхідно якомога ширше застосовувати пільгові норми КК України до таких осіб, які вчинили кримінальні правопорушення; також слід прописувати в адміністративному, трудовому та іншому законодавстві пільгові норми для ВПО з метою забезпечення для них максимальної підтримки від держави»; 44 % опитаних зазначили про «посилення державою соціально-економічної підтримки ВПО (наприклад, створення квоти на робочі місця, сприяння наданню постійного житла з нормальними умовами проживання, надання інших пільг тощо)»; 17 % опитаних наголосили на «вихованні державою і суспільством у цілому почуття толерантності один до одного»; 16 % опитаних зазначили про «посилення всіляким чином у ВПО адаптаційних здібностей до життєвих труднощів (психологічна допомога, будь-які тренінги, курси, створення свого роду асоціацій ВПО тощо)» [143, с. 165].

Інтернет-користувачі на запитання: «Які заходи Ви можете запропонувати стосовно запобігання кримінальним правопорушенням ВПО в Україні», надали такі відповіді: 2,5 % опитаних вважають, що «слід позбавляти соціальної допомоги тих ВПО (переселенців), які постійно

зловживають своїм правом, а при вчиненні кримінального правопорушення такими особами слід мінімально застосовувати пільгові норми КК України; 45 % опитаних надали перевагу за «посилення державою соціально-економічної підтримки ВПО (наприклад, створення квоти на робочі місця, сприяння наданню постійного житла з нормальними умовами проживання, надання інших пільг тощо)»; 22,5 % опитаних надали перевагу «вихованню державою і суспільством у цілому почуття толерантності один до одного»; 30 % опитаних наголосили на «посиленні всіляким чином у ВПО адаптаційних здібностей до життєвих труднощів (психологічна допомога, будь-які тренінги, курси, створення свого роду асоціацій ВПО тощо)» [143, с. 165].

Також опитані залишали поодинокі коментарі, пропонуючи незаконні методи запобігання кримінальним правопорушенням – це «позбавлення громадянства» ВПО. Такі радикальні настрої у суспільстві можуть слугувати підґрунтям для вчинення кримінального правопорушення проти ВПО, або агресивно налаштовані представники приймаючих громад свідомо можуть створювати для ВПО перешкоди під час закріплення на новому місці. Проте у більшості випадків респонденти наголошували на соціально-економічній підтримці ВПО, що відповідає тій більшості причин, із-за яких ВПО, раніше не схильні до девіантної поведінки, вчинили злочин [143, с. 165].

На запитання: «Як Ви вважаєте, чи створюють ВПО (переселенці) будь-які незручності для місцевого населення?», респонденти, які брали безпосередню участь у анкетуванні, надали такі відповіді: «так, такі особи сприяють посиленню соціального напруження у регіоні: займають робочі місця місцевих жителів, конкурують в оренді житлових приміщень, внаслідок переїзду сімей ВПО (переселенців) збільшується навантаження на школи, дитячі садочки та ін.» – 43 %; «ні, приїзд таких осіб лише сприяє розвитку регіону» – 13,5 %; «не звертаю уваги на наслідки проживання таких осіб у моїй місцевості» – 43,5 %.

Інтернет-користувачі на запитання: «Як Ви вважаєте, чи створюють ВПО будь-які незручності для місцевого населення?», надали такі відповіді: «так, такі особи сприяють посиленню соціального напруження у регіоні: займають робочі місця місцевих жителів, конкурують в оренді житлових приміщень, внаслідок переїзду сімей ВПО збільшується навантаження на школи, дитячі садочки та ін.» – 42,1 %; «ні, приїзд таких осіб лише сприяє розвитку регіону» – 7,9 %; «не звертаю уваги на наслідки проживання таких осіб у моїй місцевості» – 44,7 %; 2,6 % опитаних зазначили, що відчують емоційне напруження при вимушеному контакті з такою категорією осіб; 2,6 % опитаних відповіли, що ВПО сприяють соціальному напруженню у суспільстві, через закритість до спілкування (можливо через те, що відчують себе «не у своїй тарілці») [143, с. 165].

Можемо зробити висновок, що в більшості випадків місцеве населення або не звертає увагу на наслідки проживання ВПО у мирних місцевостях, або агресивно до них ставляться через те, що конкурує з ВПО у всіх сферах суспільного життя.

На запитання стосовно ставлення держави щодо ВПО, респонденти, які безпосередньо взяли участь у анкетуванні, надали такі відповіді: «державна надає підтримку у повному обсязі таким особам та максимально сприяє їх адаптації» – 16,5 %; «державна особливо не сприяє підтримці цієї категорії осіб. Весь тягар наслідків вищезазначеної ситуації взяли на себе волонтери, громадські організації, пересічні громадяни та самі ВПО» – 83,5 % [143, с. 166].

Інтернет-користувачі на запитання стосовно ставлення держави щодо ВПО, надали такі відповіді: «державна надає підтримку у повному обсязі таким особам та максимально сприяє їх адаптації» – 13,2 %; «державна особливо не сприяє підтримці цієї категорії осіб. Весь тягар вищезазначеної ситуації взяли на себе волонтери, громадські організації, пересічні громадяни та самі внутрішньо переміщені особи» – 84,2 %; 2,6 % опитаних зазначили, що держава надає допомогу таким особам, однак її не вистачає для

повноцінного існування ВПО. Тому значна частина матеріальної, а особливо моральної (а саме – психологічної) допомоги надається волонтерськими організаціями [143, с. 166].

Підводячи підсумок, зазначимо, що опитувані переважно погоджуються з тим, що держава підтримує фінансово та матеріально ВПО на неналежному рівні, про що неодноразово зазначали і самі ВПО під час їх інтерв'ювання у межах нашого дослідження.

На запитання: «Якою, на Вашу думку, у разі закінчення антитерористичної операції, повинна бути подальша доля ВПО?», респонденти, які брали безпосередньо участь у анкетуванні, відповіли таке: 15 % вважають, що «вони повинні в обов'язковому (а можливо навіть і примусовому) порядку повернутися у місця, з яких виїхали»; 36 % вважають, що «вони мають право залишитися у місцевості, в якій проживають тепер, адже за чималий час перебування у ній вони вже облаштували своє життя, тому повторний переїзд спричинить необхідність нової адаптації, що може мати негативні наслідки, як-то: психологічні проблеми у зв'язку із фактичною втратою внаслідок бойових дій свого майна, житла, родичів та ін.»; 49 % вважають, що «рішення щодо подальшої долі таких осіб повинне прийматися ними самими» [143, с. 166].

Інтернет-користувачі на запитання: «Якою, на Вашу думку, у разі закінчення антитерористичної операції, повинна бути подальша доля ВПО?», надали такі відповіді: 2,6 % опитаних вважають, що «вони повинні в обов'язковому (а можливо навіть і примусовому) порядку повернутися у місця, з яких виїхали»; 28,9 % опитаних вважають, що «вони мають право залишитися у місцевості, в якій проживають тепер, адже за чималий час перебування у ній вони вже облаштували своє життя, тому повторний переїзд спричинить необхідність нової адаптації, що може мати негативні наслідки, як-то: психологічні проблеми у зв'язку із фактичною втратою внаслідок бойових дій свого майна, житла, родичів та ін.»; 68,4 % вважають, що

«рішення щодо подальшої долі таких осіб повинне прийматися ними самими» [143, с. 166].

Тобто переважна більшість опитаних не налаштована радикально до подальшої долі ВПО. Проте все ж таки є невеликий відсоток осіб, які до подальшого перебування ВПО на мирних територіях ставляться негативно. Таке ставлення до ВПО з боку корінних жителів місцевості відбивається на подальшій адаптації ВПО на новій території.

І останнє запитання, яке ставилося усім респондентам, було відкритим та спрямованим на визначення готовності допомогти ВПО. Питання було таке: «що Ви особисто можете зробити для ВПО і чи вважаєте Ви їх такими, які обов'язково потребують допомоги?». Відповіді респондентів можна розподілити на три групи. Респонденти першої групи наголошували на обов'язковій допомозі ВПО. У більшості випадків відповіді були такими: ВПО (переселенці) дійсно потребують більше співчуття та уваги при спілкуванні; вони є такими, що потребують підтримки і допомоги; їх можна підтримати у разі необхідності матеріально та психологічно» [143, с. 166].

До другої групи слід віднести тих респондентів, які готові допомагати, але лише певним категоріям ВПО: 1) «ці громадяни обов'язково потребують не лише матеріальної допомоги, а і психологічної. Але не всі, так як велика частина ВПО є ледачими та не мають бажання працювати, вони впевнені, що ті громадяни, які живуть на мирній території, повинні їм догоджати та матеріально забезпечувати. Держава поставила ВПО у скрутне становище, безвихідь та неможливість нагодувати дітей. Це призводить до вчинення ними кримінальних правопорушень. Їх необхідно підтримати продуктами харчування або теплими речами»; 2) «деякі ВПО є досить заможними людьми, а от тим категоріям, які належать до середнього і нижче класу, допомога потрібна завжди хоча б на етапі адаптації. Їм можна допомогти лише коштами, які можуть надати ті чи інші громадські організації, що спеціалізовано допомагають таким особам»; 3) «допомоги потребують ті, хто

з об'єктивних причин не здатні забезпечити себе, наприклад, інваліди» [143, с. 166].

І до третьої групи слід віднести відповіді респондентів, які досить негативно налаштовані до ВПО: 1) «українці більше потребують допомоги, ніж ВПО»; 2) «ні, ВПО не потребують допомоги»; 3) «такі особи не потребують допомоги»; 4) «багато таких осіб, з якими довелося зустрітись, досить забезпечені люди. І не дивлячись на це, вони все одно вважають, що держава їм щось винна. Власне на таких людей непотрібно звертати увагу і тим паче не піддаватися на їх провокації та агресію»; 5) «готовність допомагати ВПО, якщо вони будуть вести себе адекватно. Так, як вони ведуть себе зухвало, то в багатьох ситуаціях бажання допомагати немає»; 6) «їх поведінка дуже зухвала та агресивна у багатьох ситуаціях, тому допомагати немає бажання» [143, с. 166, 167].

У підсумку хотілося б зазначити наступне. Переважна більшість респондентів знають, що поруч проживають ВПО, проте суттєвої уваги на останніх не звертають. Опитані зазначили, що процес внутрішнього переміщення вплинув на криміногенну обстановку в їх регіоні та більшість чули про кримінальні правопорушення, які вчиняли ВПО. Проте, зауважимо, що питома вага вчинених кримінально караних діянь ВПО загалом в Україні є незначною. Такий дисонанс між «враженнями» населення та статистичною інформацією можна пояснити досить прикутою увагою до переселенців у ЗМІ, що зайвий раз акцентує на увагу ВПО та подекуди спричиняє негативне забарвлення репутації переселенців. На такому тлі злочин, вчинений ВПО, соціумом запам'ятується яскравіше, ніж якщо аналогічне кримінально каране діяння вчинить представник приймаючої громади. Проте, в більшій своїй частині громади проявляють співчуття до переселенців та готові їм допомагати.

Лєвова частка опитаних помітила постійну нестачу матеріальних ресурсів у ВПО та загострила увагу на відсутності державної підтримки такої частини населення. Вимушені констатувати, що вирішення проблем ВПО в

Україні стало не миттєвим, а довготривалим заходом. Тут згадується, що переважна більшість кримінальних правопорушень ВПО пронизана саме корисливим мотивом. Таким чином, ми прослідковуємо логічний зв'язок між ситуацією, в якій опинилися ВПО, та їх реальним матеріальним забезпеченням, що спричинило стан безвихідності або породило бажання легкої наживи з метою якнайшвидшого поновлення свого матеріального стану до моменту внутрішнього переміщення.

Розглянемо тепер ставлення світового співтовариства до проблеми кримінальних правопорушень ВПО в Україні. У цій частині досліджуваної проблеми варто згадати наукові висновки про те, що у світі проблема переселенців не є новою. Україна входить у рейтинг держав, які мають найбільшу кількість переселенців, проте не лідирує серед них (до 24 лютого 2022 р.).

Як зазначалося нами раніше, проблемами переселенців у світі опікується УВКБ ООН. Зазначена нами міжнародна організація проводила в Україні соціальне опитування, яке стосувалося ставлення до переселенців, в якому було поставлено і запитання про кримінальну активність ВПО. Через два роки УВКБ ООН за допомогою Київського міжнародного інституту соціології провело повторне опитування. Висновки були аналогічними: «За даними опитування, присутність переселенців помітніша в Києві, де близько третини постійних мешканців відчула їх появу. Мешканці Києва значно частіше, ніж деінде, оцінюють присутність ВПО з негативного боку. Зокрема, 39 % киян указують на погіршення криміногенної ситуації, тоді як в інших регіонах цей показник не перевищує 16 %. На посилення соціальної напруженості у спільноті вказує 21 % киян, що є вдвічі більшим показником, ніж деінде» [144].

Після початку воєнного конфлікту значна частина громадян України перемістилась на постійне місце проживання до РФ. Вивчивши матеріали ЗМІ сусідньої (наразі ворожої) держави, можна зазначити, що РФ помітила їх кримінальну активність на своїй території. Наприклад, окремі посадові особи

цієї країни заявляли, що присутність на півдні країни «біженців з України» ускладнює криміногенну обстановку, а кількість злочинів терористичної спрямованості зросло удвічі» [145]. Аналогічна позиція висловлена і на офіційному сайті «Новое Время» [146].

Таким чином, злочинність ВПО, як соціальне явище, детермінується низкою факторів об'єктивної та суб'єктивної природи, які можна розподілити за часом виникнення та тривалістю на два рівні. Окремим аспектом детермінації кримінальних правопорушень, що вчиняються ВПО, є ставлення, а точніше сприйняття, суспільством цієї категорії осіб.

Висновки до розділу 3

1. Під поняттям «внутрішньо переміщена особа, яка вчинила кримінальне правопорушення» ми розуміємо особу, яка офіційно зареєстрована як ВПО на мирній території України, та після внутрішнього переміщення допустила кримінально карану поведінку.

2. За підсумками розглянутих ознак злочинця ВПО, ми маємо такий узагальнений портрет. Ним є чоловік віком від 26 до 35 років, який має громадянство України, отримав середню освіту, є безробітним, неодруженим, має прямий умисел на вчинення кримінального правопорушення, діє з корисливим мотивом, вчиняє злочин вперше та самостійно. Згодом щиро кається й активно сприяє розкриттю кримінального правопорушення. Потреби мають матеріальний характер, а інтереси відображаються у споживацькій спрямованості. Така особа у більшості випадків має корисливі мотиви. Емоційні властивості проявляються у глибокому переживанні через втрату близьких та родичів, зруйноване житло, бойові дії. В ієрархії ціннісних орієнтацій превалюють інтереси соціально-економічної спрямованості, що спрямовані на задоволення власних потреб та потреб інших осіб.

3. ВПО, які вчинили кримінальні правопорушення, можна поділити на наступні чотири групи:

I група: ті, які вчиняють кримінальні правопорушення з причини внутрішнього переміщення;

II група: ті, які вчиняють кримінальні правопорушення з одночасним порушенням норм законодавства, що регламентує права та обов'язки ВПО в Україні;

III група: ті, які звикли до злочинного способу життя та вже мали судимість до моменту внутрішнього переміщення;

IV група: ті, які вперше вчиняють кримінальне правопорушення з причин, що ніяк не пов'язані з процесом внутрішнього переміщення та законодавством, що регламентує права та обов'язки ВПО.

4. Першочергову роль в природі детермінації кримінальних правопорушень, що вчиняють ВПО, відіграла нова політична реальність, що відбилась на тривалій збройній агресії та зміною вектору розвитку економіки.

За результатами дослідження детермінант кримінальних правопорушень ВПО, їх поділено на два рівні, – первинний та вторинний. До первинного рівня віднесено детермінанти, що утворюють наслідки соціально-політичного протистояння у суспільстві, а до вторинного – детермінанти, які за своєю суттю є спільними не лише для ВПО, а й для інших категорій осіб.

РОЗДІЛ 4

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ В УКРАЇНІ

4.1. Поняття та основні завдання системи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні

Злочинність та запобігання їй – два нерозривних процеси, що історично виникли майже одночасно. Із визнанням суспільством (починаючи з первіснообщинного ладу й дотепер) певних діянь суспільно небезпечними, поступово формувалися й заходи і засоби запобігання їм. Із поширенням крадіжок люди починають ховати та охороняти своє майно, із виникненням вбивств – застосовувати до кривдників сувору кару. Особливості перебігу розвитку людства сприяли виникненню як «постійних» кримінальних правопорушень, що характерні для будь-яких часів і суспільств, так і «тимчасових», що властиві лише певним його етапам або державам. Відповідно формувалися і специфічні для кожного з видів кримінальних правопорушень запобіжні інструменти, функціонал яких зумовлено конкретними історичними умовами.

У загальному виді ідеї скорочення кримінальних правопорушень шляхом різноманітного та поступового поміркованого реформування суспільних відносин з метою їх гармонізації в державі висловлювалися в працях філософів, криміналістів, психологів, соціологів, кримінологів та вчених інших галузей знань [147, с. 54].

У наш час усі розвинені демократичні держави, в тому числі й Україна, мають систему запобігання кримінальним правопорушенням різного ступеня розвитку. Необхідно зазначити, що базисом вітчизняної системи запобігання злочинності була радянська модель, головним орієнтиром якої були радикальні заходи. З приводу ефективності цієї моделі у літературі

зазначається, що: «Багаторічна практика боротьби зі злочинністю за допомогою положень і задумів радикальної кримінології в СРСР, при певних позитивних результатах впровадження її окремих заходів, показала безперспективність подолання злочинності як соціального явища, «ліквідації», «нейтралізації», «блокування» тощо її причин і умов, в кінцевому підсумку – взагалі нездатність будь-якого сучасного суспільства вийти переможцем у довічному протиборстві з тими, хто чинить зло» [147, с. 54].

Проголошене Конституцією України [148] верховенство інтересів людини, визнання примату її прав та свобод вимагає від держави створення надійних гарантій захисту цих цінностей. При цьому необхідно підкреслити, що вони підлягають правовій охороні безперервно у будь-який час (мирний та воєнний) на всій території країни [149, с. 6]. Наразі, незважаючи на те, що державою вживаються заходи, спрямовані на своєчасне і повне реагування на кримінальні правопорушення, такі з них, як кримінальне переслідування та кримінальне покарання осіб, що їх вчинили, не спроможні зменшити рівень кримінальних правопорушень та мінімізувати злочинні наслідки [150, с. 10]. З давніх часів свого існування людство усвідомило, що утримати та запобігти кримінальним правопорушенням тільки шляхом суворого покарання неможливо [150, с. 10], що підтверджується і радянською моделлю запобігання злочинності. Дійсно, на наше глибоке переконання, запобігання кримінальним правопорушенням у розвиненій демократичній державі має бути пріоритетнішим за каральну функцію держави за злочин. Адже краще запобігти суспільно небезпечним вчинкам, аніж допустити їх вчинення. Тут доцільно зауважити, що запобігти абсолютно всім негативним явищам у нашому житті неможливо, проте мінімізувати їх у своєму житті все ж таки можна спробувати. У цілому, як зазначає Б. М. Головкін, йдеться про реалізацію правоохоронної функції держави у сфері протистояння кримінальним правопорушенням та її проявам, що забезпечується системою важелів впливу (супротиву кримінальним правопорушенням), управлінською

й виконавчою діяльністю владних інституцій й громадськості щодо забезпечення її функціонування [94, с. 291].

Теоретичні основи запобіжного впливу на злочинність в Україні розробляли у своїх наукових працях такі вчені, як: А. М. Бабенко, О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, А. Б. Блага, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, І. М. Даньшин, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. М. Костенко, Т. В. Корнякова, О. Г. Кулик, О. М. Литвинов, В. І. Шакун, Ю. О. Шостко та багато інших. Вказані науковці разом із іншими вченими, що здійснюють наукові дослідження у сфері наук кримінально-правового циклу, продовжують розвивати теоретичні положення та пропонувати практичні рекомендації щодо здійснення запобіжної діяльності, особливо з урахуванням сучасних викликів злочинності: політичних, безпекових, міграційних, епідемічних тощо.

Запобігання кримінальним правопорушенням можна визначити, як сукупність різноманітних видів діяльності та заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення кримінальних правопорушень на різних стадіях злочинної поведінки (В. В. Голіна) [87, с. 142; 46, с. 16–17; 44, с. 4].

А. П. Закалюк під терміном «запобігання злочинності» розумів різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягають у перешкодженні дії детермінант злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю – усунення їх дії [127, с. 324].

Запобігання кримінальним правопорушенням складається із великої кількості заходів, різноманіття яких можна класифікувати за різними критеріями. За рівнем розрізняються загальносоціальні, спеціально-кримінологічні, та індивідуальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням; за масштабом – заходи, які здійснюються у

територіальному розрізі, на окремому об'єкті, щодо групи осіб; за змістом – заходи соціально-економічного, соціально-демографічного, технічного, екологічного, правового та іншого характеру; за суб'єктами – заходи, що здійснюються органами всіх гілок влади, організаціями, трудовими об'єднаннями, установами, окремими громадянами; за об'єктами – відповідно до видів кримінальних правопорушень, на протидію яким вони спрямовані [111, с. 156].

Соціальна політика держави, спрямована на подолання криміногенно небезпечних протиріч у суспільних відносинах з метою їх позитивного вирішення і поступового витиснення – це загальносоціальне запобігання, а спеціальна випереджальна практика протидії формуванню і реалізації на різних стадіях злочинних проявів є спеціально-кримінологічним запобіганням [151, с. 16].

Таким чином, запобігання кримінальним правопорушенням ВПО в Україні можна визначити, як систему заходів, що реалізуються на різних рівнях і спрямовані на нейтралізацію потенційного та реального негативного впливу ВПО на кримінальну ситуацію в державі. Отже, саме нейтралізація потенційного та реального негативного впливу ВПО на кримінальну ситуацію в державі є метою такого запобігання, яка реалізується шляхом виконання низки завдань.

Основні завдання, що постають перед системою заходів запобігання злочинам, що вчиняються ВПО, повинні визначатися під кутом зору об'єкту запобіжного впливу таких заходів. Сутність цього об'єкта визначається через розуміння більш загального поняття – об'єкта запобігання кримінальним правопорушенням. В. В. Голіна визначає об'єкт запобігання кримінальним правопорушенням як окремі чи взаємопов'язану сукупність явищ і процесів реальної дійсності матеріального й духовного характеру, різні за генезою, часом виникнення, сферою буття і свідомості, формами й ступенем інтенсивності проявів своїх властивостей, поширеністю, існування і різнобічний вплив яких призводить до відтворення на суспільному рівні

злочинності як соціального явища кримінальної практики, а на індивідуальному – виникнення масової деструктивності, небезпечної поведінки людей, кримінальної мотивації, наміру, прийняття рішення на вчинення кримінального правопорушення та їх реалізацію [152, с. 282, 283]. У той же час, об'єкт запобіжного впливу – це конкретизований елемент (елементи) об'єкта запобігання кримінальним правопорушенням, що є умовою (умовами) його існування і поширення [152, с. 287]. До таких об'єктів належать: по-перше, уражені недоліками суспільні відносини в системі формування людини; по-друге, соціальні негативні (різні за походженням) традиції, стереотипи поведінки, найбільш поширені негативні звички людей; по-третє, окремі особи, групи і контингенти осіб, які виявляють ознаки протиправної поведінки; по-четверте, сукупність конкретних негативних явищ, процесів, недоліків у різних сферах життя, які детермінують злочинну поведінку і вчинення конкретного кримінального правопорушення; по-п'яте, негативні якості і властивості людини, які провокують злочин або сприяють його вчиненню [111, с. 159, 160].

Отже, основними завданнями запобігання кримінальним правопорушенням ВПО є:

1. *Вплив на поведінку ВПО з метою її корегування та спонукання діяти в рамках норм права. Переконавання ВПО, які схильні до вчинення кримінального правопорушення, реалізувати свої права та інтереси лише у правовому полі.* З огляду на інформацію, отриману у результаті інтерв'ювання ВПО, ми можемо обґрунтовано стверджувати, що велика кількість таких осіб упевнені в тому, що органи державної влади, органи місцевого самоврядування та система правоохоронних органів працюють недосконало, а тому незаконні дії ВПО можуть залишитися без належної уваги. Зокрема, це стосується повідомлення неправдивих відомостей про себе та свою сім'ю з метою отримання грошової допомоги як особи зі статусом ВПО.

2. *Захист інтересів інших осіб від злочинних посягань на суспільні відносини, які захищаються чинним законодавством.* Людина та громадянин, суспільство, держава зазнають порушень своїх прав унаслідок вчинення кримінального правопорушення. Ефективні засоби запобігання вчиненню кримінального правопорушення ВПО дозволить захистити права фізичних, юридичних осіб, суспільства та держави.

3. *Визначення перспективних напрямів запобігання кримінальним правопорушенням ВПО.* На нашу думку, щоб ефективно запобігати кримінальним правопорушенням ВПО, необхідно визначити конкретні напрями, на які необхідно спрямовувати вищезгадані заходи.

4. *Розробка ідейної складової, що буде покладатися в основу розробки заходів запобігання кримінальним правопорушенням ВПО.* Для ефективної роботи заходів запобігання кримінальним правопорушенням ВПО необхідно визначити основну ідею, якою будуть пронизані усі заходи запобігання кримінальним правопорушенням ВПО для досягнення найбільшої ефективності цієї діяльності.

Отже, запобігання кримінальним правопорушенням, учинених ВПО, можна визначити як систему багаторівневих заходів, спрямованих на нейтралізацію потенційного та реального негативного впливу ВПО на кримінальну ситуацію в державі, головними завданнями якої є вплив на поведінку ВПО з метою її корегування та спонукання діяти в рамках норм права, захист інтересів інших осіб від злочинних посягань на суспільні відносини, які захищаються чинним законодавством, визначення перспективних напрямів запобігання кримінальним правопорушенням ВПО, розробка ідейної складової, що буде покладатися в основу розробки заходів запобігання кримінальним правопорушенням ВПО.

4.2. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні

У наш час Україна переживає одні з найважчих часів за свою незалежність. Соціально-економічні умови, в яких ми перебуваємо зараз й перебували ще з моменту окупації АРК, є, м'яко кажучи, складними. Вони потребують корегування шляхом розроблення та втілення у практику продуманої послідовної соціальної політики для покращення умов життя кожного, хто проживає у нашій державі, а також, окремих соціальних груп залежно від різних життєвих обставин.

Забезпечення безпеки людини – одна із першочергових задач держави. Захист її від злочинних посягань здійснюється владою, в першу чергу, шляхом виконання правоохоронної функції. В межах реалізації останньої важливу роль відіграє профілактика та запобігання кримінальним правопорушенням. У кримінології заходи із їх практичного втілення виконують роль загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням. Висловлене стосується й кримінальних правопорушень ВПО в Україні.

Головною відмінністю й своєрідною істотною ознакою загальносоціального запобігання є непрямий (опосередкований) вплив на обмеження злочинності [131, с. 153]. До особливостей загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням можна віднести те, що:

- 1) його заходи дорого коштують державі та суспільству;
- 2) позитивні зрушення не наступають миттєво, а є дещо відстроченими у часі;
- 3) воно стосується усіх членів суспільства;
- 4) подібні заходи є більш ефективними порівняно, наприклад, з каральною політикою чи заходами спеціально-кримінологічної спрямованості;

5) такі заходи виступають сучасною гуманною відповіддю держави на виклики з боку криміналітету;

б) таке запобігання спрямоване, у першу чергу, проти корисливих кримінальних правопорушень та ін. [131, с. 153].

Змістовне наповнення загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням, його базис в будь-якій державі залежить від її кримінологічної політики. Саме ця політика держави, за словами В. В. Голіни, є своєрідною ідеологією, під впливом якої, з одного боку, розробляються форми, завдання, зміст, принципи діяльності держави у сфері непересивного напряму боротьби зі злочинністю, а з другого – використовується найбільш обґрунтована з соціально-політичних позицій наявна або розробляється відповідно до неї нова теорія запобігання кримінальним правопорушенням [151, с. 8]. Це – єдність державної концепції протидії кримінальним правопорушенням, що виражається у відповідних директивних актах, науковій кримінологічній теорії запобігання кримінальним правопорушенням, а також особливого виду діяльності держави, її органів, громадськості, спрямованої на ефективну протидію кримінальним правопорушенням як соціального явища та окремим її різновидам [151, с. 9].

Отже, загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням ВПО має складну теоретико-політичну основу. З одного боку, воно ґрунтується на теоретичних підвалинах кримінологічного знання про запобігання кримінальним правопорушенням, а з другого – має політичну основу у виді державної політики щодо ВПО та реінтеграції тимчасово окупованої території України. Важливим фактором впливу на розроблення заходів загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням ВПО є розвиток подій в АРК та на Сході України з 2014 р., та повномасштабне вторгнення військ РФ на територію України у 2022 р. і, подальші процеси деокупації та реінтеграції деокупованих територій.

Щодо розвитку подій на східних територіях нашої держави, то нами на момент 2018 р., у межах аналізу теперішньої ситуації та її майбутнього, розглядалися чотири сценарії перебігу збройного конфлікту на Сході України (за О. О. Титаренко [153]):

Сценарій 1. «Активізація збройного тиску РФ на Україну» – може передбачати варіанти продовження локального або масштабного вторгнення збройних сил РФ на територію України (на сході України, з боку Азовського узбережжя, з боку окупованого Криму, з боку Придністров'я) або шляхом активізації військових дій з боку «ЛНР» та «ДНР» на Сході України за військової та фінансової підтримки РФ [153, с. 610].

Сценарій 2. «Поступове замороження конфлікту на Сході України» – полягатиме в зменшенні інтенсивності обстрілів на Сході України аж до їх припинення, проте процес інтеграції ОРДЛО в Україну буде неможливим у зв'язку з намаганням РФ легітимізувати сценарій отримання цими територіями автономії у складі України, що є недопустимим для країни й означатиме початок процесу федералізації. У межах цього сценарію можуть розвиватися і альтернативний «млявий конфлікт» або «ні війни, ні миру» [153, с. 610].

Сценарій 3. «Дестабілізація внутрішньої обстановки в Україні» – полягатиме у розхитуванні політичної та соціальної ситуації в країні проросійськи налаштованими політичними силами, продовженні інформаційної війни з боку РФ щодо України, спрямованої на дискредитацію чинної влади, розпалюванні ворожнечі на релігійному, національному та мовному ґрунті, поширенні кібератак на критичну інфраструктуру країни, поширенні псевдомінувань у громадських місцях, що в подальшому матиме наслідком підвищення соціальної напруженості у суспільстві» [153, с. 610].

Сценарій 4. «Деокупація та реінтеграція Донбасу» (може містити два підсценарії: «Деокупація з використанням миротворчої місії ООН» – позитивний для України сценарій та «Псевдомиротворча операція РФ» – негативний для України сценарій). Щодо цього сценарію слід зазначити, що

питання деокупації Донбасу залежатиме від перспектив розгортання миротворчої місії ООН та її формату. Наразі вже є очевидним, що ані «ДНР» / «ЛНР», ані РФ не підтримували та не підтримують розгортання на тимчасово окупованих територіях миротворчих місій ОБСЄ (зокрема, поліцейської), НАТО та ЄС» [153, с. 610].

Як показало життя, на жаль, країною-агресором у 2022–2023 р. реалізований перший сценарій, який призвів і далі розширює обсяги гуманітарної, екологічної, соціально-економічної, інфраструктурної та загальнолюдської катастрофи в Україні. Остання істотно збільшила чисельність ВПО та, відповідно, посилила ризики вчинення окремими кримінально караних діянь.

Залежно від того, як у подальшому розвиватимуться події (навіть після широкомасштабної зовнішньої військової агресії), держава буде формувати політику інтеграції ВПО. Станом на 2023 р. двома чинними стратегічними документами у цій сфері є: прийнята у 2017 р. КМУ Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 р. [63] (далі – Стратегія інтеграції ВПО-2020), схвалена КМУ у 2023 р. Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затверджений операційний план заходів з її реалізації у 2023-2025 роках (далі – Стратегія інтеграції ВПО-2025) [66].

У 2018 р. також було затверджено План заходів з реалізації Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 р. (далі – План реалізації) [154]. У Стратегії інтеграції ВПО-2020 вказано, що більшість заходів, що вживалися до цього часу стосовно ВПО, були заходами негайного реагування, які носили несистемний характер та не ставили за мету забезпечення довгострокових рішень щодо ВПО [63]. Більше того, у Стратегії інтеграції ВПО-2025 зазначається, що більшість заходів, які вживалися державою до цього часу, не повною мірою відповідають поточній

ситуації [66]. Отже, ці документи покликані впроваджувати короткострокові, середньострокові та довгострокові рішення стосовно ВПО та, покликані сприяти вирішенню проблем та пришвидшенню адаптації до нових реалій в житті.

У обох стратегіях сказано, що основними проблемами, з якими стикаються більшість ВПО, є відсутність достатніх засобів до існування та невизначеність житлових перспектив; труднощі в реалізації та захисті своїх прав, зокрема права власності, доступу до житла (придатного для проживання), відновлення документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус та інших документів, відновлення засобів до існування, а також реалізації виборчих прав, доступу до інформації [63, 66]. Цим фактам кореспондує те, що найбільше кримінальних правопорушень ВПО вчиняють саме проти власності. Оскільки, переважна більшість перелічених проблем стосується матеріального забезпечення та морально-психологічної адаптації таких осіб на новій території, то заходи загальносоціального запобігання ми пропонуємо класифікувати на: соціально-економічні, правові, інформаційні, культурні та психологічні.

Наведемо коротку характеристику кожної з груп заходів:

– *соціально-економічні заходи*: 1) вирішення житлового питання (ВПО, які не мають власного житла на мирній території, мають отримати власне, придатне для проживання приміщення); 2) вирішення питання працевлаштування (особи, які досі не влаштувалися на роботу або які працюють неофіційно, мають бути забезпечені офіційним працевлаштуванням. Для цього державі необхідно співпрацювати з приватним сектором та в подальшому продовжувати створювати квоти на робочі місця. Для такої категорії громадян необхідне продовження виділення державою коштів та використання наданих міжнародною спільнотою коштів (зокрема, Управлінням Верховного комісара у справах біженців ООН), для надання ВПО тимчасового безкоштовно житла, для фінансової допомоги

ВПО, які її потребують); 3) подальше фінансування сфери освіти (державне сприяння отриманню безкоштовної освіти ВПО, які її потребують; забезпечення безкоштовної перекваліфікації ВПО для отримання іншого виду роботи), культурних заходів, сфери надання медичної та психологічної допомоги тощо;

– *правові заходи* – подальша розробка та вдосконалення на законодавчому рівні пільгових норм для ВПО, що допомагають знижувати негативні наслідки адаптації на новій території.

– *інформаційні заходи* – ВПО мають бути поінформовані через ЗМІ та ОДВ, ОМС про свої права, знати, куди й до кого звертатися по захист і допомогу (важливу роль у цьому наразі відіграють у тому числі центри надання безоплатної вторинної правової допомоги, що функціонують при Міністерстві юстиції України, благодійні організації, волонтери);

– *культурні заходи* – створення програм для культурного розвитку ВПО з метою полегшення інтеграції в нову спільноту. Культурні заходи повинні бути спрямовані на передання не тільки відповідної інформації щодо тих чи інших цінностей, звичаїв, традицій, а ще й відповідного досвіду їх застосування (наприклад, шляхом демонстрації художніх та документальних фільмів, перегляду науково-популярного медіа-контенту з аналізом змісту поданої інформації тощо). Крім того, культурні заходи повинні бути спрямовані на розвиток комунікативних навичок на індивідуальному та груповому рівнях шляхом проведення бесід, тренінгів, залучення до художньої самодіяльності тощо;

– *психологічні заходи* – надання безоплатної психологічної допомоги ВПО, які її потребують (наприклад, після втрати близьких, допомога у боротьбі зі страхом через пережите на окупованій території тощо).

Незважаючи на те, що першопочатково у Стратегії інтеграції ВПО-2020 були розкриті окреслені нами у цій роботі проблемні питання їх життя, жодної конкретики стосовно того, яким чином ці проблеми будуть вирішені, у ній не наводилося. Цей документ орієнтував зусилля держави та

громадськості лише на ті проблеми, які необхідно було вирішувати, в першу чергу, ВПО.

Більш детальним та практично спрямованим став План реалізації вказаної стратегії, у якому розкритий механізм реалізації таких заходів, як: забезпечення права на житло ВПО, захист права власності ВПО, пенсійне та соціальне забезпечення ВПО, врегулювання проблем конкуренції на ринку праці, забезпечення права на освіту ВПО, права на медичне обслуговування ВПО, підтримка приймаючих територіальних громад у процесі інтеграції ВПО (що є також дуже важливим).

Забезпечувати зазначений План реалізації заходів покликані Міністерство соціальної політики, Міністерство юстиції України, Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб в Україні, Міністерство внутрішніх справ, обласні, Київська міська державна адміністрація, ОМС.

Також, нагадаємо, що Стратегія інтеграції ВПО-2025 була затверджена вже одразу з Операційним планом заходів. Отже, проаналізуємо обидва плани .

Стосовно *реалізації права на житло ВПО* у планах реалізації визначені такі заходи як: удосконалення механізму забезпечення збору та аналізу інформації щодо житлових потреб з використанням Єдиної інформаційної бази даних про ВПО [63,66]; проведення інвентаризації об'єктів нерухомості, формування інформаційної бази на відповідному місцевому рівні з метою визначення наявних вільних приміщень, які за умови приведення до стану, придатного для проживання, можуть бути використані для забезпечення житлом ВПО [63, 66]; розроблення та подання КМУ пропозицій щодо розподілу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо підтримки територій, що зазнали впливу внаслідок збройної агресії [63,66]; розроблення та подання КМУ проектів необхідних нормативно-правових актів щодо розширення можливостей реалізації прав ВПО на житло; забезпечення інформування населення, зокрема потенційних

орендарів та орендодавців про переваги укладення договорів найму житла саме з ВПО; виконання місцевих програм для створення житлового фонду для ВПО; введення в дію іпотечного кредитування будівництва житла для ВПО [63, 66]; забезпечення внутрішньо переміщених осіб доступним житлом з урахування потреб, спроможностей та критеріїв вразливості [66]; розширення переліку кредитно-інвестиційних механізмів забезпечення внутрішньо переміщених осіб житлом із масштабним залученням донорської підтримки [66]; формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб з метою забезпечення середньострокових потреб у кожній територіальній громаді [66].

Щодо *захисту права власності ВПО*, то його забезпечення передбачено вирішення таких задач, як: розробка проектів нормативно-правових актів щодо обліку об'єктів нерухомого майна, розташованого на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, АРК і м. Севастополі, право власності та інші речові права на які були порушені або обмежені; аналіз проблем ВПО щодо доступу до послуг (пільг) соціального забезпечення; за результатами вищезазначеного аналізу – запровадження механізму гарантування і забезпечення рівних прав та можливостей; розширення переліку установ банків, через які здійснюється виплата пенсій та соціальної допомоги; розгляд різних варіантів врахування періодів роботи зі шкідливими і важкими умовами праці для ВПО; інформування ВПО про зміни законодавства, що стосується захисту їх права власності [63].

У сфері *конкуренції на ринку праці* передбачено такі заходи: розробки законопроектів, які покращать умови на ринку праці для ВПО; підвищення потенціалу місцевих громад у розвитку агропромислового сектору, які збільшать робочі місця, зокрема, для ВПО; забезпечення інформування ВПО з метою сприяння їх участі в програмах мікrokредитування для реалізації на ринку праці; здійснення спільних програм із міжнародними та громадськими організаціями для підвищення рівня зайнятості та самозайнятості ВПО;

постійний аналіз ринку праці на обласному рівні у сфері працевлаштування та попиту на вакансії; удосконалення діяльності служб зайнятості; забезпечення професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації ВПО; спрощення механізму встановлення трудового стажу для ВПО за відсутності підтверджувальних документів [63]; розроблення місцевих програм працевлаштування та/або перекваліфікації внутрішньо переміщених осіб [66]; створення умов для організації психосоціальної підтримки на робочому місці для внутрішньо переміщених осіб, які працевлаштувалися за новим місцем проживання [66]

Щодо *реалізації права на освіту*, то держава, повинна забезпечити: механізм урахування обсягів освітньої субвенції відповідно до кількості ВПО; систему проведення тренінгів для вчителів та соціальних працівників для роботи з дітьми з числа ВПО; психологічну підтримку та послуги щодо розвитку мовлення для дітей із числа ВПО, які мають особливу потребу у цьому; пільгові довгострокові кредити на здобуття вищої освіти та професійно-технічної освіти ВПО; підтримку приймаючих територіальних громад для створення і розвитку інфраструктури переміщених закладів вищої освіти, їх розбудови, реконструкції та оснащення; реконструюватиме, оснащуватиме студентські та викладацькі гуртожитки тощо; можливість ВПО проживання у студентських гуртожитках з пільговою оплатою у розмірі, визначеному закладом вищої освіти; забезпечення безоплатного доступу дітей ВПО до Інтернету, баз даних бібліотек у державних та комунальних закладах освіти; забезпечення інклюзивного навчання для ВПО; розробку освітніх програм адаптаційного, соціокультурного, психологічного, правового напрямів для ВПО, зокрема для осіб з інвалідністю з їх числа; безоплатне проживання викладачів з числа ВПО; створення он-лайн бібліотек і освітніх порталів для дистанційного навчання та підготовки для вступу до закладів вищої освіти або закладів професійно-технічної освіти дітей, які проживають на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, АРК і м. Севастополі [63]; забезпечення доступу

внутрішньо переміщених осіб до освітніх послуг (розроблення та запровадження механізмів проведення атестації для визнання результатів навчання та періодів навчання на тимчасово окупованих територіях для отримання документів про базову середню та повну загальну середню освіту; проведення інформаційно-роз'яснювальних кампаній для дітей і молоді з числа внутрішньо переміщених осіб щодо порядку вступу до закладів освіти, розташованих в інших регіонах України, та інших освітніх можливостей для молоді на території, підконтрольній Уряду України; створення окремих інформаційних ресурсів для внутрішньо переміщених осіб, зокрема розміщення посилань на безкоштовні відео-уроки, презентації з української мови, заходи та проекти з формування української національної та громадянської ідентичності; забезпечення пільгового кредитування внутрішньо переміщених осіб для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти; створення умов для отримання освітніх послуг внутрішньо переміщеними особами, зокрема облаштування простору для навчання, забезпечення внутрішньо переміщених осіб комп'ютерним обладнанням, електронними пристроями) [66].

Стосовно особливостей забезпечення *права на медичне обслуговування* ВПО передбачається: запровадження механізму врахування обсягів медичної субвенції відповідно до кількості ВПО; продовження психосоціальної підтримки та психологічної реабілітації ВПО; забезпечення доступності медичних послуг для ВПО (у тому числі для інвалідів та тих, які проживають у сільській місцевості); запровадження спрощеної процедури проходження медико-соціальної експертизи для ВПО; запровадження звітності про чисельність ВПО, які постраждали фізично внаслідок окупації територій; розробка механізмів щодо надання додаткових гарантій для забезпечення належного медичного обслуговування ВПО [63].

Окрему увагу в Плані заходів з реалізації Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 р. [154] було приділено

підтримці приймаючих територіальних громад у процесі інтеграції ВПО. Інтеграцію ВПО у приймаючі їх територіальні громади держава здійснює шляхом реалізації таких стратегічних цілей:

1) запровадження механізму формування та реалізації організаційно-управлінських засад ефективної інтеграції ВПО, розбудови соціальної згуртованості, забезпечення соціально-економічної безпеки та стійкості приймаючих територіальних громад і ВПО;

2) створення сприятливих умов для розвитку молоді з числа ВПО в приймаючих територіальних громадах;

3) створення механізму міжсекторальної взаємодії (охорона здоров'я, психологічна та соціальна підтримка, охорона громадського порядку, правова допомога) та взаємодії з громадськістю для подальшого посилення спроможності та координації діяльності щодо реагування на гендерно обумовлене та інші види насильства;

4) розроблення консультативних механізмів з метою залучення ВПО до процесу прийняття рішень місцевими органами виконавчої влади та ОМС, налагодження діалогу між ними та ВПО, а також між місцевим населенням та ВПО;

5) формування і розвиток єдиного культурного простору України [154].

В Стратегії ВПО-2025 щодо приймаючих громад зазначено про створення умов та надання підтримки приймаючим громадам для задоволення базових потреб внутрішньо переміщених осіб; організацію та здійснення заходів з культурної інтеграції та адаптації внутрішньо переміщених осіб в приймаючих територіальних громадах; запровадження механізму періодичного моніторингу та оцінки стану інтеграції внутрішньо переміщених осіб в приймаючі територіальні громади; здійснення інформаційних заходів, спрямованих на інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у приймаючих територіальних громадах [66]

Підводячи підсумок, відзначимо позитивність факту прийняття українськими вищими органами влади Стратегії інтеграції ВПО-2020 на

нових місцях та Плану її реалізації та Стратегії інтеграції ВПО-2025 разом з Операційним планом заходів. Проте, ми вважаємо, що в цьому випадку необхідно ввести публічну звітність. На нашу думку, враховуючи те, що плани є досить громіздкими та розгалуженими, присутня досить велика кількість різних суб'єктів виконання, то хотілося б в кінці кожного календарного року бачити зведену звітність по кожному пункту плану на офіційній веб-сторінці Кабінету Міністрів України, котрій був би, в тому числі, із зазначенням кількісних показників та аналізом ефективності проведених заходів.

Окрім того, ми помітили, що у планах наявний масив досить другорядних речей, що мають закріплюватися переважно на місцевому рівні (наприклад, інформування, ознайомлення з позитивною практикою інтеграції ВПО у приймаючі територіальні громади тощо), або бути загальною гарантією для всіх та, закріплюватися одноразово (наприклад, розробка критеріїв ефективності тощо). Зокрема, було б доцільно зазначати у планах, що здійснюється одноразово, а що – постійно кожного року. Також, слід оптимізувати витрати, з метою пере направлення грошей на першочергові речі для ВПО (приміром, ряд заходів проводити онлайн, а кошти, передбачені на оренду приміщень для заходів направити на купівлю житла для ВПО). Оскільки, часом здається, що в цих нормативних документах іноді увага звертається на менш суттєві речі, демонструється активна та інтенсивна робота державних інституцій, що з 2017 р. безперервно працюють над вирішенням проблем ВПО, однак проблеми ВПО, зокрема із житлом, не вирішені досі.

Також, у держави не існує й кінцевої визначеності, єдиного комплектного результату, до якого мають привести заходи, спрямовані на вирішення проблем ВПО. На нашу думку, держава має спрямовувати свої зусилля на інтеграцію ВПО в нове середовище так, щоб така особа могла б позбутися у позитивному розумінні свого статусу ВПО і повною мірою вважатиметься такою, яка закріпилася на новому місці. У такому разі

держава відповідатиме вимогам, що пред'являються до суб'єктів, які здійснили все можливе для інтеграції ВПО на новій місцевості, і, соціалізованій у повній мірі ВПО матимуть право відмінити собі такий статус. Перевірку на сумлінність виконання таких обов'язків державою забезпечать судова система, інститут адміністративного оскарження, ЗМІ та громадянське суспільство. Такий шлях вирішення проблем ВПО, на нашу думку, є простим, конкретним та таким, який не буде надавати можливість несумлінним посадовцям роками «наживатись» на фінансуванні програм для вирішення проблем ВПО. До того ж, забезпечення базових потреб ВПО буде відігравати роль загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням.

Указом Президента України 24 березня 2021 р. було затверджено Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території АРК та м. Севастополя (далі – Стратегія деокупації та реінтеграції АРК) [155]. У вказаній стратегії однією із передумов реінтеграції тимчасово окупованої території визначено вирішення проблем ВПО, які постраждали внаслідок збройної агресії РФ, збройного конфлікту, тимчасової окупації території України [155]. У документі також підкреслено, що основою соціальної та гуманітарної політики держави є гарантування Україною забезпечення прав, свобод і законних інтересів ВПО відповідно до Конституції України, Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та інших законів України [155].

Умови для повноцінної інтеграції ВПО з моменту активізації процесу внутрішнього переміщення передбачалися і на регіональному рівні. Так, в наш час у низці областей у бюджетні програми враховано питання, які в тій чи іншій мірі спрямовані на задоволення не лише базових потреб ВПО, а й на повноцінне введення їх у життя територіальної громади. Обласними радами Вінницької, Дніпропетровської, Запорізької, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Миколаївської, Сумської, Рівненської та Черкаської областей, а також м. Києва у відповідних регіональних бюджетних програмах для ВПО

створено можливості брати участь в економічному та соціальному розвитку регіону, умови для підтримки їх сімей, молоді та дітей, охорони здоров'я та ін. Першою областю України, яка затверджувала окремі програми інтеграції ВПО, стала Донецька область (Регіональна програма інтеграції, соціальної адаптації та захисту ВПО на 2018 р., затверджена рішенням Голови облдержадміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації №315/5-18 від 6.03.2018 р. [156]; Регіональна програма підтримки та інтеграції ВПО в Донецькій області на 2019–2020 рр., була затверджена розпорядженням Голови облдержадміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації № 326/5-19 від 27.03.2019 р. [157]). Зокрема, у Регіональній програмі підтримки та інтеграції ВПО в Донецькій області на 2019–2020 рр. вказано, що програма спрямована на поступове вирішення основних проблем та зменшення соціальної напруги серед ВПО шляхом розширення кола соціальних гарантій для цієї категорії осіб. Для досягнення цієї мети передбачено здійснення заходів правового, соціального, медичного, транспортно-побутового та культурно-масового характеру. Основними напрямками здійснення вказаних заходів було визначено:

- 1) інформаційно-правовий – підвищення рівня інформованості серед ВПО та надання їм допомоги;
- 2) соціальний – здійснення підтримки ВПО, створення умов для поліпшення їх життя, підтримка статутної діяльності громадських об'єднань ВПО тощо;
- 3) медичний – збереження здоров'я ВПО, створення умов для медичного обслуговування;
- 4) інтеграція ВПО у територіальні громади – зміцнення соціально-економічного розвитку і стійкості громад; зменшення напруженості в приймаючих громадах [158].

На реалізацію цієї програми було заплановано виділення понад 2 млн грн [158].

Однак такий комплексний підхід, як вже зазначалося, першопочатково було обрано місцевою владою лише одного регіону. У той час як головними питаннями, що потребують вирішення для підвищення ступеня інтеграції ВПО у приймаючі територіальні громади, за результатами моніторингу радника з питань ВПО, були (і на разі лишаються):

1) проблема забезпечення житлом та соціальним житлом ВПО відповідно до їх потреб та можливостей місцевих бюджетів;

2) проблема забезпечення зайнятості та працевлаштування ВПО;

3) проблема забезпечення ВПО психосоціальною підтримкою (часто перебуває поза увагою місцевої влади);

4) необхідність у забезпеченні включення ВПО як пріоритетної категорії населення до окремих програм допомоги, з урахуванням потреб ВПО;

5) необхідність у сприянні підприємницькій активності ВПО, включивши їх як окрему категорію в програму підтримки малого і середнього підприємництва;

6) проблема у забезпеченні ВПО правовою та інформаційною підтримкою та ін. [158, с. 16-38].

Зважаючи на досить велику обширність інформації, що виходить із офіційних документів ОДВ, ОМС, відсутність часу та бажання розбиратися людям у специфічній юридичній лексиці та кількості нагромаджених нормативних та нормативно-правових актів щодо ВПО, то ми пропонуємо систематизацію та закріплення простого та зрозумілого механізму для людини, яка вимушена переміститися на мирну та вільну частину України у вигляді *«Трьох простих кроків для переміщення»*, які можна реалізувати за допомогою ОМС: 1) *Визначення людиною напрямку переміщення* (повідомлення з боку майбутнього ВПО до ОДВ чи органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) про місто (місцевість) до якого вона бажає переміститись, оперативне узгодження основних деталей переміщення (екстренне по телефону з наданням своїх персональних даних, на електронну

пошту, або іншим узгодженим шляхом; допомога людині з боку ОДВ, ОМС у переміщенні, якщо це необхідно); 2) *Поселення на новому місці* (швидка організація надання місця проживання ВПО з боку ОДВ чи ОМС для довгострокової перспективи (протягом першого тижня по прибуттю), організація оперативного отримання довідки ВПО та призначення пільг відповідно до чинного законодавства, надання безкоштовних продуктів раз на тиждень до отримання ВПО офіційної роботи; безкоштовне спілкування із психологом для моніторингу негативних психо-емоційних наслідків)

3) *Соціалізація на новому місці*. Сприяння отриманню ВПО роботи у найкоротші строки, допомога у реалізації права на навчання, перенавчання, довготривала безкоштовна психологічна допомога, затвердження переліку «мінімальних побутових потреб ВПО» та допомога у їх придбанні (наприклад, пральної машини тощо) Основна ідея цього механізму полягає в тому, що держава має проявити особливу турботу до осіб, які за одну хвилину втрачають все, що мали роками. Держава має бути поруч та проявляти підтримку від самого початку шляху переселення та до повної соціалізації людини на новому місці. Підтвердженням повної соціалізації ВПО на новому місці має стати відмова людини від статусу ВПО.

Отже, таким чином ми можемо зробити висновок, що заходи загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням є важливими мають значну кримінологічну силу, оскільки слугують основою для напрямів запобігання спеціально-кримінологічного характеру.

Проте, на жаль, спостерігаємо часом формальне відношення до цієї проблеми зі сторони держави, а ніж практичне. І хоча наразі можна з упевненістю сказати, що така уразлива категорія населення України, як ВПО, має ґрунтовну нормативну базу для спеціалізованого регулювання питань, що пов'язані з її підтримкою та інтеграцією таких осіб, розглянемо можливі спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінально каранним діянням, що вчиняються ВПО.

4.3. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні

У літературі зазначається, що спеціально-кримінологічне запобігання злочинам – це матриця сукупності різноманітних за спеціалізацією, професійністю, масштабністю, ступенем теоретичного розроблення, суб'єктами, криміногенними явищами (умовами), можливостями досягнення цілей та інших видів діяльності державних і приватних органів, установ, підприємств, громадських організацій і громадян та відповідних їх компетенціям конкретних заходів одноразового чи тривалого характеру, що мають за мету скоротити різними засобами конкретні злочинні прояви чи їх групу, ускладнити їх вчинення, розрядити місцеву криміногенну обстановку, не допустити вчинення кримінальних правопорушень або припинити вже розпочаті та ін. [147, с. 23].

Важливою особливістю спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням є те, що вони чинять вплив: 1) не тільки після вчинення кримінального правопорушення, але частіше до нього; 2) у сфері, яка лише частково регулюється правом; 3) засобами, що мають виключно цільове запобіжне призначення; 4) інколи паралельно із засобами згаданих вище різновидів, але частіше після них [127, с. 328, 329].

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання необхідні для контингенту осіб, які: 1) раніше не вчиняли кримінальні правопорушення, проте вчинили їх у конкретній життєвій ситуації через наслідки внутрішнього переміщення; 2) схильні до девіантної поведінки; 3) здійснюють внутрішнє переміщення із кримінальною спрямованістю такого переміщення.

Варто зауважити, що Донецька та Луганська області, АРК до початку воєнного конфлікту за показниками злочинності посідали одні із лідируючих позицій в Україні. Тому цілком закономірно, що окупація частин цих

територій спровокувала переміщення і кримінального елементу по території України.

Як нами вже було зазначено вище, ВПО вчиняють переважно кримінальні правопорушення проти власності; кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування; кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення. Для запобігання тим із них, що вчиняються ВПО, ми пропонуємо застосовувати сучасні заходи спеціально-кримінологічного запобігання кримінальних правопорушень проти власності, розроблені В. В. Голіною та Б. М. Головкіним: виявлення осіб, схильних до отримання майнових благ злочинним шляхом, проведення з ними профілактичної роботи; здійснення віктимологічної профілактики; створення загальнонаціональної бази даних на професійних корисливих злочинців, рецидивістів, лідерів організованих злочинних груп; зниження латентності й підвищення рівня розкриття кримінальних правопорушень цієї категорії; формування культури громадської безпеки населення; розробка і впровадження технічних заходів, що забезпечують персоніфікований доступ до майна, систему відеоспостереження, надійний технічний захист житла, відповідальне ставлення до зберігання майна та ін.; забезпечення безпеки громадян з боку правоохоронних органів у громадських місцях, на автошляхах, за місцем проживання; мінімізація готівкового розрахунку громадян за придбані товари і надані послуги та ін.; інноваційна техніко-криміналістична оснащеність правоохоронних органів у розслідуванні кримінальних правопорушень аналізованої категорії; оперативне втручання відповідних силових підрозділів, спрямоване на припинення злочинного посягання, закріплення доказової бази, виявлення і затримання злочинців [96, с.125].

Для спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням проти авторитету органів державної влади, органів

місцевого самоврядування, що вчиняються ВПО, слід застосовувати: заходи, спрямовані на детальний моніторинг соціально-економічного стану ВПО, щоб запобігти вчиненню ними кримінального правопорушення. Письмове попередження ВПО про кримінальну відповідальність за надання неправдивих відомостей та підробку документів для отримання статусу ВПО.

Для спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та іншим кримінальним правопорушенням проти здоров'я населення слід застосувати заходи, що здійснюються суб'єктами, головними функціями яких є виявлення, розкриття та запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з наркоманією. Це такі державні органи, як МВС України, ГПУ (зараз – Офіс Генерального прокурора), органи митної служби України, органи пробації, медичні установи та ін. [96, с.173].

Оскільки попередньо вказані спеціально-кримінологічні заходи запобігання розроблялися без урахування наявності в особи статусу ВПО, то до вищевказаних заходів ми пропонуємо також:

– налагодження взаємодопомоги та координації діяльності правоохоронних органів та ОДВ, ОМС, інших структур щодо запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють ВПО (зокрема, найбільшу кількість кримінальних правопорушень ВПО вчинили у приміщеннях управлінь соціального захисту населення, вказуючи неправдиві відомості про свій матеріальний стан та ін., тому пропонуємо, в першу чергу, налагодити співпрацю між Національною поліцією України та Управліннями соціального захисту населення з метою ознайомлення осіб, які претендують на статус та виплати для ВПО, з інформацією про відповідальність за подання неправдивих відомостей про себе та свої сім'ї; розробку методичних рекомендацій щодо правильного заповнення документів; розробку такої системи подання документів на виплати, яка б унеможливила вчинення

шахрайств, зокрема, обов'язковості надання довідки про доходи, витягів з реєстру про права на нерухоме майно, декларації про доходи та ін.;

– виявлення та припинення несанкціонованих переміщень поза контрольно-пропускними пунктами; обмін інформацією між органами досудового розслідування та СБУ стосовно переміщень ВПО, які мають схильність до вчинення кримінальних правопорушень або які вже вчинили їх та знаходяться у розшуку;

– обмін кримінологічною інформацією між правоохоронними органами та службою пробації, ОДВ, ОМС та взаємне інформування про осіб, які схильні до вчинення кримінального правопорушення;

– реалізація програм співпраці населення з поліцією (інформування громадянами про місця перебування розшукуваної або підозрілої особи, обмін інформацією з поліцейськими через мобільні додатки та онлайн-застосунки). На нашу думку, такі програми полегшують роботу самим поліцейським, окрім того, громадяни, спілкуючись із поліцією, утверджують порядок на місцевості свого проживання). Проте такі програми впроваджуватимуться нелегко, адже, наприклад, у США 85 % громадян задоволені роботою поліції та цілком і повністю довіряють їй; натомість, українській реформованій поліції, відповідно до соціологічних досліджень, довіряють від 22,9 % до 43,5 % громадян [159]. Цікавим є також визначення готовності громадян США співпрацювати з поліцейськими для боротьби зі злочинністю. Так, громадяни хочуть більше можливостей для залучення, а також збільшення цифрових послуг, які стимулюють співпрацю та підвищують довіру між поліцією та їх громадами [159]. Наразі в Україні необхідно насамперед удосконалити роботу дільничних офіцерів поліції, наприклад, займатися підбором кваліфікованих співробітників на певну посаду, здійснювати їх достойне грошове забезпечення та кар'єрне зростання, щоб запобігти відтоку професійних кадрів. Можливо, слід намагатися запроваджувати схожі програми співпраці з громадянами (як у США), але які б ефективно працювали у нашій державі;

– проведення координаційних оперативних нарад правоохоронних органів із залученням уповноважених осіб інших відомств на місцях стосовно проблематики запобігання вчиненню кримінальних правопорушень ВПО.

В Україні головними суб'єктами щодо запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються ВПО, є Міністерство внутрішніх справ, Офіс Генерального прокурора, Служба безпеки, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, Міністерство соціальної політики України, Державна фіскальна служба України, Збройні Сили України, ОМС, громадські організації, роботодавці, ЗМІ та суспільство в цілому.

За результатами нашого емпіричного дослідження, здійсненого на підставі анкетування представників осіб з приймаючих громад, співробітників правоохоронних органів (Національної поліції України, органів прокуратури України) та експертного опитування психологів органів Департаменту пробації Міністерства юстиції України, було встановлено, що головними спеціально-кримінологічними заходами запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються ВПО, можна визначити:

– реалізацію державних програм із запобігання кримінально караним діянням ВПО, у тому числі тих пунктів, що безпосередньо спрямовані на запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються ВПО;

– розроблення та реалізацію спільних міжрегіональних програм та планів із запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються ВПО, в областях із найвищим рівнем таких незаконних проявів;

– спільні засідання, колегії, оперативні наради керівників з метою розгляду та вирішення проблем, що стосуються вчинення ВПО кримінальних правопорушень в цілому або на окремих територіях, виявлення проблем у

правоохоронній діяльності стосовно їх розслідування, прийняття спільних погоджених рішень щодо розглядуваної вище проблематики;

- видання спільних актів, спрямованих на запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються ВПО, які б регламентували порядок взаємодії правоохоронних органів, державних служб, громадськості та ін. під час реалізації таких заходів;

- створення спільних робочих груп представників суб'єктів запобіжної діяльності для розслідування та вивчення окремих проблем запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються ВПО, розробки пропозицій щодо їх практичного вирішення на місцевому рівні;

- здійснення індивідуальної профілактичної роботи у межах запобігання кримінальним правопорушенням ВПО на місцевому рівні;

- взаємне інформування суб'єктами запобігання кримінальним правопорушенням один одного про виявлені в процесі реалізації своїх функцій причин та умов, що сприяють вчиненню ВПО кримінальних правопорушень та інших правопорушень, розслідування яких віднесено до компетенції інших правоохоронних органів;

- визначення переліку інформації, обмін якою сприятиме своєчасному вжиттю заходів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються ВПО;

- своєчасне інформування правоохоронних органів про ризик вчинення кримінального правопорушення ВПО (про відомі факти готування чи замаху на вчинення такого кримінального правопорушення), зокрема, пов'язаного із таким статусом;

- визначення спільними актами порядку взаємодії оперативних і слідчих підрозділів разом з міграційною службою стосовно розкриття та розслідування конкретних кримінальних правопорушень, що вчиняються ВПО, з покроковим реглантуванням дій цих підрозділів;

- створення слідчо-оперативних груп із числа працівників взаємодіючих органів для здійснення заходів з виявлення, розкриття та

розслідування тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, а також тих із них, що вчинені організованими злочинними групами, у складі яких є ВПО;

– створення спільних баз даних про осіб, які займаються або можуть бути причетними до бандитизму, незаконних переправлень осіб через зону контролю між ОРДЛО, окупованою територією АРК зброї, наркотичних засобів та прекурсорів тощо, надання допомоги у здійсненні незаконного переправлення осіб, іншої злочинної діяльності;

– своєчасне повідомлення правоохоронними органами ОДВ та ОМС про осіб-злочинців, які перебувають у кримінальному розшуку, надання найбільш повної інформації про них, що сприятиме їх виявленню та затриманню, оперативне інформування органу-ініціатора розшуку такої особи, вжиття заходів щодо її затримання, проведення спільних операцій із затримання;

– проведення спільних науково-навчальних заходів щодо досліджуваної проблематики;

– посилене патрулювання разом із військовослужбовцями у зонах, що є безконтрольними поблизу ОРДЛО, окупованої АРК;

– вивчення практики застосування законодавства з розробленням єдиних рекомендацій щодо його виконання, з урахуванням практики ЄСПЛ, виявлення недоліків у вітчизняному законодавстві стосовно правового статусу ВПО та норм кримінального та кримінального процесуального законодавства, нормативно-правових актів щодо оперативно-розшукової діяльності, функціонування та співробітництва між самими органами та установами, виокремлення в них прогалин і підготовки погоджених пропозицій щодо їх усунення; обмін інформацією про практику виконання таких правових актів;

– здійснення такої взаємодії на державному рівні, в областях, містах та на районному рівні.

Таким чином, спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються ВПО, – це ланка системи заходів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються такими особами, яка поєднує у собі спеціально-кримінологічні заходи, спрямовані на загальну профілактику кримінальним правопорушенням в Україні, та заходи, зумовлені специфікою статусу ВПО [160-161].

Висновки до розділу 4

1. Запобігання кримінальним правопорушенням ВПО в Україні можна визначити, як систему заходів, що реалізуються на різних рівнях і спрямовані на нейтралізацію потенційного та реального негативного впливу ВПО на кримінальну ситуацію в державі.

Основні завдання, що постають перед системою заходів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються ВПО, повинні визначатися з огляду на об'єкт запобіжного впливу таких заходів. Такими завданнями є:

- 1) вплив на поведінку ВПО з метою її корегування та спонукання діяти в рамках норм права;
- 2) захист інтересів інших осіб від злочинних посягань на суспільні відносини, які захищаються чинним законодавством;
- 3) визначення перспективних напрямів запобігання кримінальним правопорушенням ВПО;
- 4) розробка ідейної складової, що буде покладатися в основу розробки заходів запобігання кримінальним правопорушенням ВПО.

2. Загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням ВПО має складну теоретико-політичну основу. З одного боку, воно ґрунтується на теоретичних підвалинах кримінологічного знання про запобігання кримінальним правопорушенням, а з другого – має політичну

основу у виді державної політики щодо ВПО та реінтеграції тимчасово окупованої території України.

3. Основою загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням є політика інтеграції ВПО. Наразі стратегічними документами у цій сфері є прийнята у 2017 р. КМУ Стратегія інтеграції ВПО та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 р. та Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року разом із затвердженим операційним планом заходів з її реалізації у 2023-2025 роках.

Головні заходи, що передбачені Стратегіями інтеграції ВПО, можна згрупувати на: соціально-економічні, правові, інформаційні, культурні та психологічні.

В аспекті інтеграції ВПО на окрему увагу заслуговують регіональні бюджетні програми, в яких висвітлюються питання підтримки ВПО, а зокрема – регіональні програми, що приймалися у Донецькій області (єдина область в Україні, де вперше затверджувалися окремі програми для інтеграції ВПО). Ці програми спрямовані на: створення можливостей для ВПО брати участь в економічному та соціальному розвитку регіону, умови для підтримки їх сімей, молоді та дітей, охорони здоров'я та ін.

Головними питаннями, що потребують вирішення для підвищення ступеня інтеграції ВПО у приймаючі територіальні громади, за результатами моніторингу радника з питань ВПО, є:

1) проблема забезпечення житлом та соціальним житлом ВПО відповідно до їх потреб та можливостей місцевих бюджетів;

2) проблема забезпечення зайнятості та працевлаштування ВПО;

3) проблема забезпечення ВПО психосоціальною підтримкою (часто перебуває поза увагою місцевої влади);

4) необхідність у забезпеченні включення ВПО як пріоритетної категорії населення до окремих програм допомоги, з урахуванням потреб ВПО;

5) необхідність у сприянні підприємницькій активності ВПО, включивши їх як окрему категорію в програму підтримки малого і середнього підприємництва;

6) проблема у забезпеченні ВПО правовою та інформаційної підтримкою та ін.

4. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання необхідні для контингенту ВПО, які: 1) раніше не вчиняли кримінальні правопорушення, проте таки вчинили їх у конкретній життєвій ситуації через наслідки внутрішнього переміщення; 2) схильні до девіантної поведінки; 3) здійснюють внутрішнє переміщення із кримінальною спрямованістю такого переміщення.

5. Спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються ВПО, – це ланка системи заходів запобігання кримінально караним діянням, що вчиняються такими особами, яка поєднує у собі спеціально-кримінологічні заходи, спрямовані на загальну профілактику кримінальним правопорушенням в Україні, та заходи, зумовлені специфікою статусу ВПО.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено наукове завдання, що полягає у вивченні нового явища соціальної дійсності у вигляді вчинення кримінальних правопорушень ВПО з наданням кримінологічної характеристики ВПО та вчинюваних ними кримінальних правопорушень, причин їхньої обумовленості та розробкою комплексу заходів запобігання їм. Основні теоретичні та практичні результати дослідження полягають у такому.

1. Процес внутрішнього переміщення не є новим для України явищем, але внутрішнє переміщення в Україні, починаючи з 2014 р., є вимушеною внутрішньою міграцією з отриманням або без отримання особами встановленого законодавством відповідного статусу, що характеризується залишенням особами їх місця проживання внаслідок збройної агресії на територіях Луганської та Донецької областей та через окупацію АРК з правом вибору місця та часу переміщення.

2. Внутрішньо переміщені особи в Україні мають право самостійно обирати напрямок міграції та альтернативного до переміщення варіанту поведінки, а саме відмовитися від переміщення та залишитися на своєму місці проживання.

3. Головними особливостями процесів внутрішнього переміщення в Україні до моменту повномасштабного російського військового вторгнення, що відбулося 24 лютого 2022 р., можна визначити такі: 1) наявність у складі ВПО разом із законослухняними особами й правопорушників; 2) переважне переміщення до міст обласного значення та столиці; 3) починаючи із 2017 р., повернення певної кількості ВПО на окуповану територію та їх відмова від статусу внутрішньо переміщеної особи; 4) насиченість злочинного сегмента такими посяганнями, як діяння, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади; посягання на територіальну цілісність і недоторканність України; терористичні кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення проти

людяності, військові кримінальні правопорушення, подача завідомо недостовірних відомостей для отримання статусу внутрішньо переміщеної особи тощо.

4. Аналіз світових тенденцій внутрішнього переміщення виявив, що сам термін «переміщені особи» має міжнародне походження та є сучасним викликом глобального характеру, а природа такого переміщення вирізняється цілеспрямованістю, оскільки міграція населення у цьому випадку здійснюється з певною, чітко визначеною метою.

5. Наукове дослідження кримінальних правопорушень ВПО, а саме визначення стану та ступеня розроблення проблеми, доцільно здійснювати за такими вузловими моментами: 1) формування понятійного апарату; 2) міждисциплінарний характер пізнання та запозичення у цьому зв'язку певних напрацювань із інших дисциплін; 3) урахування попередніх досліджень як вітчизняної, так і зарубіжної науки; 4) наявність проблемних аспектів, пізнання складної природи яких робить необхідним подальший науковий пошук; 5) забезпечення відповідної обґрунтованості теоретичних висновків та їх перевірка достатніми емпіричними дослідженнями відповідної якості (В. В. Голіна, М. О. Маршуба, 2014 р.).

Беручи за основу наведену схему дослідження, констатовано, що сучасний стан розроблення проблеми кримінальних правопорушень ВПО в Україні перебуває на оглядовому рівні (чи рівні постановки проблеми до наукових роздумів і досліджень). Всебічний кримінологічний аналіз цього питання є актуальним та перспективним для подальших наукових розвідок. Адже пізнання цієї проблематики у певній ретроспективній площині, тобто до моменту відкритої збройної агресії з боку РФ після 24 лютого 2022 р., дозволяє здійснити своєрідний зріз соціально-правової дійсності в Україні за участю ВПО з тим, щоб взяти за основу кримінологічні вихідні дані про кримінальні правопорушення з боку ВПО для їх подальшого порівняння зі злочинністю щодо цієї категорії населення після 24 лютого 2022 р.

6. У результаті дослідження рівня злочинності як елемента

кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень, що вчиняються ВПО, встановлено, що пік злочинної активності ВПО до повномасштабного вторгнення припав на 2017 р. Саме в цьому році було обліковано найбільшу кількість таких правопорушень, спрямовано найбільшу кількість обвинувальних актів та винесено судами найбільшу кількість вироків на підставі обвинувальних актів, що були спрямовані до суду у 2017 р. З 2018 р. кількість кримінальних правопорушень, учинених ВПО, зменшується. Це пов'язується з такими обставинами: повернення ВПО на окуповану територію на постійне місце проживання та перебування; виїзд на постійне місце проживання за кордон; соціалізація на мирній території України.

7. Основними видами кримінальних правопорушень, що вчиняються ВПО, є кримінальні посягання проти власності; авторитету органів державної влади та органів місцевого самоврядування; кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів та ін.; найчастіше кримінальні правопорушення вчинялися ВПО в неокупованих частинах Донецької та Луганської областей, м. Києві, Київській та Дніпропетровській областях.

8. Найбільша питома вага кримінальних правопорушень ВПО припадає на посягання проти власності (шахрайства, крадіжки, грабежі, розбої). Рівень їхньої латентності є таким: шахрайства – 30%, кишенькових крадіжок – 24%, хатніх крадіжок – 3,5%, крадіжок грошей, речей тощо – 33,5%, грабежів та розбоїв – 1,9%. Рівень латентності кримінальних правопорушень ВПО проти життя та здоров'я особи сягає щонайменше 6%.

9. Під поняттям «внутрішньо переміщена особа, яка вчинила кримінальне правопорушення» слід розуміти особу, яка після внутрішнього переміщення та офіційної реєстрації як ВПО на мирній території України вчинила певне кримінальне правопорушення.

10. Розроблено загальний кримінологічний портрет особи злочинця – внутрішньо переміщеної особи: це чоловік віком від 26 до 35 років, який має

громадянство України, отримав середню освіту, є безробітним, неодруженим, має прямий умисел на вчинення кримінального правопорушення, діє з корисливим мотивом, вчиняє злочин уперше та самотійно. Згодом щиро кається й активно сприяє розкриттю кримінального правопорушення. В ієрархії ціннісних орієнтацій превалюють інтереси соціально-економічної спрямованості, направлені на задоволення власних потреб та потреб інших осіб. У мотиваційному комплексі правопорушників – ВПО, що опиняються в іншому соціально-територіальному середовищі, превалюють потреби матеріального характеру та інтереси споживацької спрямованості, що підсилюються глибоким переживанням через втрату близьких та родичів, залишене або зруйноване житло, досвід життя поруч із бойовими діями та ін.

11. У детермінаційному механізмі походження та існування кримінальних правопорушень ВПО доцільно виокремлювати два рівні – первинний та вторинний. До первинного рівня належать ті детермінанти, що є наслідками соціально-політичного протистояння у суспільстві, до вторинного – детермінанти, що за своєю сутністю є спільними не лише для ВПО, а й для інших категорій осіб. При цьому провідну роль у природі детермінації кримінальних правопорушень, учинених ВПО, відіграла нова соціально-політична реальність, що є наслідком тривалої збройної агресії та зміни вектору розвитку економіки країни з 2014 р.

12. За особливостями кримінальної активності ВПО можна поділити на чотири групи: а) ті, які вчиняють кримінальні правопорушення з причини внутрішнього переміщення; б) ті, які вчиняють кримінальні правопорушення з одночасним порушенням норм законодавства, що регламентує права та обов'язки ВПО в Україні; в) ті, які звикли до злочинного способу життя та вже мали судимості до моменту внутрішнього переміщення; г) ті, які вперше вчиняють кримінальні правопорушення з причин, що не пов'язані з процесом внутрішнього переміщення та законодавством, що регламентує права та обов'язки ВПО.

13. Під поняттям «запобігання кримінальним правопорушенням,

учиненим ВПО в Україні» розуміється система багаторівневих заходів, спрямованих на нейтралізацію потенційного та реального негативного впливу ВПО на кримінальну ситуацію в державі, головними завданнями якої є вплив на поведінку ВПО з метою її коригування та спонукання діяти в межах норм права, захист інтересів інших осіб від злочинних посягань на суспільні відносини, що захищені чинним законодавством, окреслення перспективних напрямів запобігання кримінальним правопорушенням ВПО, розробка ідейної складової, що буде покладатися в основу визначення заходів запобігання кримінальним правопорушенням ВПО після повномасштабного вторгнення рф.

14. Основні завдання, що постають перед системою заходів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються ВПО, мають визначитися з огляду на об'єкт запобіжного впливу цих заходів. Такими завданнями є: 1) вплив на поведінку ВПО з метою її коригування та спонукання діяти в межах норм права; 2) захист інтересів інших осіб від злочинних посягань на суспільні відносини, що захищені чинним законодавством; 3) окреслення перспективних напрямів запобігання кримінальним правопорушенням ВПО; 4) розробка ідейної складової, що буде покладатися в основу визначення заходів запобігання кримінальним правопорушенням ВПО.

15. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання необхідні для контингенту ВПО, які: 1) раніше не вчиняли кримінальні правопорушення, проте таки вчинили їх у конкретній життєвій ситуації через наслідки внутрішнього переміщення; 2) схильні до девіантної поведінки; 3) здійснюють внутрішнє переміщення із кримінальною спрямованістю такого переміщення.

17. Спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються ВПО, – це ланка системи заходів такого запобігання, котра поєднує у собі спеціально-кримінологічні заходи, спрямовані на загальну профілактику кримінальним правопорушенням в Україні, та заходи, зумовлені специфікою статусу ВПО.

17. Головними спеціально-кримінологічними заходами запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються ВПО, є такі: розроблення та реалізація загальнодержавних, міжрегіональних та локальних програм і планів, що стосуються незаконної діяльності ВПО; спільні засідання, колегії, оперативні наради керівників із метою розгляду та вирішення проблем, що стосуються вчинення правопорушень ВПО в цілому або на окремих територіях, виявлення проблем у правоохоронній діяльності стосовно розслідування кримінальних правопорушень, учинених ВПО, прийняття спільних погоджених рішень (у тому числі й видання спільних актів) щодо розглядуваної вище проблематики; здійснення індивідуальної профілактики злочинної діяльності ВПО на місцевому рівні; взаємне інформування суб'єктами запобіжної діяльності один одного про виявлені у процесі реалізації своїх функцій причин та умов, що сприяють учиненню ВПО протиправних діянь, розслідування яких віднесено до компетенції інших правоохоронних органів; створення спільних баз даних щодо осіб, які займаються або можуть бути причетними до бандитизму, незаконних переправлень осіб через зону контролю з окупованою територією, незаконного обігу зброї та/або наркотичних засобів та прекурсорів через зону контролю з окупованою територією, іншої злочинної діяльності з використанням зони контролю з окупованою територією; посилене патрулювання у зонах, що є безконтрольними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. (зі змінами і доповн.) №1207-18. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 26. Ст. 892.
2. Міграція. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 440 с.
3. Ровенчак О. Соціологія міграції: міжнародні аспекти : навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2017. 208 с.
4. Ravenstein E. The laws of migration. *Journal of the Statistical Society in London*. 1885. № 48(2). P. 185–235. Stouffer S. Intervening Opportunities: A Theory Relating to Mobility and Distance. *American Sociological Review*. 1940. № 5(6). P. 845–867.
5. Чехович С. Б. Удосконалення засад регулювання міграційних процесів в контексті конституційної реформи. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 2. С. 179–184.
6. Ровенчак О. Визначення та класифікація міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент*. 2006. № 2. С. 127–139.
7. Економічна енциклопедія URL: <https://studentbooks.com.ua/content/view/50/39/1/31/#158116> (дата звернення: 03.02.2020).
8. Побулавець Н. Л. Концептуальні підходи до дефініцій поняття «міграція». *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2014. №1. С. 373–376.
9. Палагнюк О. В. Міграція як соціально-економічний феномен та геополітичний виклик розвитку сучасного суспільства. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Політологія. 2014. Т. 230. Вип. 218. С. 37–41.

10. Ярмистий М. М. Наукові підходи до визначення поняття «міграція» та «міграційна політика». Гілея: науковий вісник. 2015. Вип. 94. С. 387–391.

11. Соловійов Є. В. Внутрішня вимушена міграція як об'єкт державного регулювання. Теорія та практика державного управління. 2016. Вип.3. С. 146–150.

12. Petersen W. A General Typology of Migration. *American Sociological Review*. Vol. 23, No. 3 (Jun., 1958), pp. 256-266.

13. Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. №1706-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 10.07.2020).

14. Тарасенко Ю. М. Злочинність внутрішньо переміщених осіб в Україні як нове явище кримінальної дійсності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2018. Вип. 50. Т. 2. С. 91–95.

15. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 11.07.2011 року (зі змінами і доповн.) № 3671-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 61. Ст. 146.

16. Герасименко Є.С. Визначення притулку в законодавстві України: його співвідношення з правовим статусом біженців і внутрішньо переміщених осіб. URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-9-2014-jubilee/item/390-vyznachennya-prytulku-v-zakonodavstvi-ukrayiny-yoho-spivvidnoshennya-z-pravovym-statusom-bizhentsiv-i-vnutrishno-peremishchenykh-osib-herasymenko-ye-s> (дата звернення: 27.06.2018).

17. Тарасенко Ю. М. Внутрішнє переміщення осіб як вид міграції: вітчизняні та світові тенденції. Сучасний вимір держави і права: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 18-19 трав. 2018 р.). Львів: Західноукр. орг-я «Центр правничих ініціатив», 2018. С. 24–28.

18. Михайловський В. І. Історичні аспекти виникнення суб'єктивних прав внутрішньо переміщених осіб на території України. Південноукраїнський правничий часопис. 2015. №2. С. 220–223.

19. Гарчев П. І. Первісне суспільство і початок державотворення на території України (до розгрому скіфського царства). В.о. МВС України. Нац. ун-т внутр. справ. Сімферополь: Доля, 2001. 171 с.

20. Розовик Д., Розовик О. Переселенський рух в Україні: друга половина XVI ст. - 1930-і роки: монографія. Київ ; Вінниця : Нілан, 2013. 404 с.

21. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / [ред. рада: В.М. Литвин (голова), Г.В. Боряк, В.М. Геєць та ін.; відп. ред. В.А. Смолій; авт. кол.: Т.А. Балабушевич, В.Д. Баран, В.К. Баран та ін.]. НАН України. Інститут історії України. Київ : Ніка-Центр, 2011. Т. 2. 608 с.

22. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Закон України від 28.02.1991 року (зі змінами і доповн.) №796-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 16. Ст. 200.

23. Запорізькі чиновники привласнили 12 млн грн, виділених переселенцям. URL: https://ua.censor.net.ua/news/435490/zaporizki_chynovnyku_pryvlasnyly_12 mln_grn_vydilenyh_pereselentsyam_sbu (дата звернення: 25.01.2018).

24. Відповідь Міністерства соціальної політики України на запит Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України від 21.03.2017 р. №34/о/208-17/221.

25. Відповідь Міністерства соціальної політики України на запит Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України від 19.06.2019. №29/45 вих.

26. Відповідь Міністерства соціальної політики України на запит Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України від 20.02.2020 р. №2279/0/290-20/22.

27. Скільки в Україні переселенців і яку допомогу вони отримали в липні. URL:

<https://www.slovoidilo.ua/2021/08/26/infografika/suspilstvo/pereselenczi->

ukrayini-skilky-yix-ta-yakux-oblastyax-prozhyvayut (дата звернення: 15.01.2022).

28. Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): Указ Президента України № 133 щодо введення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850> (дата звернення: 12.11.2020).

29. Державна прикордонна служба України. Перелік пунктів в'їзду/виїзду для перетинання лінії розмежування в межах Донецької та Луганської областей. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/Perelik-KPVV/> (дата звернення: 12.11.2020).

30. Переміщені особи. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%B0_%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B0 (дата звернення: 01.08.2023).

31. Самчук У. Плянета Ді-Пі. Інститут Дослідів волині Накладом Товариства “Волинь”. Вінніпег, 1979. 355 с.

32. Лавер О.Г. Біженці, вимушені переселенці та нелегальні мігранти ХХ – початку ХХІ століть як глобальна проблема людства. Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Історія. 2014. №2. С. 92–100.

33. Що таке УВКБ ООН? URL: <http://unhcr.org.ua/uk/kontakti/osnovni-faktim/354-scho-take-uvkb-oon> (дата звернення: 20.02.2018).

34. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainia_n.pdf (дата звернення 12.12.2018).

35. Внутрішньо переміщені особи – УВКБ ООН. URL: <http://unhcr.org.ua/en/2011-08-26-06-58-56/news-archive/2-uncategorised/1293-vnutrishno-peremishcheni-osobi> (дата звернення: 20.02.2018).

36. Україна потрапила у кількість рекордсменів світу за кількістю внутрішньо переміщених осіб. URL: <http://www.dw.com/uk/a-19248485> (дата звернення: 20.04.2018).

37. У 2016 році в світі з'явилося понад 30 мільйонів внутрішніх переселенців. URL: <http://www.dw.com/uk/a-38930905> (дата звернення: 20.02.2018).

38. Wikipedia. Internally displaced person. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Internally_displaced_person (дата звернення: 12.11.2020).

39. Bulhakova Yuliia. Internally displacement as a type of migration: Ukrainian criminological aspect. Visegrad journal on human rights. 2020. № 3 (Vol. 1). P. 35–40.

40. Голина В. В., Маршуба М. О. Кримінологическая характеристика личности несовершеннолетнего корыстно-насильственного преступника в Украине: монографія. Харків : Право, 2014. 280 с.

41. Бондар В. С. Удосконалення понятійного апарата інформаційно-аналітичного забезпечення криміналістичної діяльності. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2015. № 4. С. 201–211.

42. Романчиков В. І. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Центр учбов. літ. 2007. 254 с.

43. Фоменко А. Є. Кримінологічна діяльність Національної поліції в системі забезпечення національної безпеки / А.Є. Фоменко // Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13 березня 2020 р.). - Дніпро : ДДУВС, 2020. – С. 14-15.

44. Шаблистий В. В. Про взаємозв'язок змін та доповнень до КК України та правового забезпечення охорони національної безпеки / В. В. Шаблистий, В.Д. Людвік // Міжнародна та національна безпека: теоретичні і

прикладні аспекти : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13 березня 2020 р.). - Дніпро : ДДУВС, 2020. – С. 304-306.

45. Юнін О.С. Мотив як ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Науковий вісник публічного та приватного права : Збірник наукових праць. Випуск 3-2. – К. : Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. – С. 214-219.

46. Мінченко С.І. Законотворчість і ціна злочинності. теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення [Текст] : матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22 берез. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. – С. 90-93.

47. Сидоренко Н.С. Кримінологічний моніторинг у діяльності органів кримінального судочинства. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. Випуск 9. – С. 213-215.

48. Гритенко О.А. Проблеми удосконалення системи покарань та ефективності роботи пенітенціарної системи України в умовах воєнного стану. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Юридичні науки". 2022. Випуск 11. – С. 87-92.

49. Копотун І., Місюра А. Методи протидії сепаратизму // Публічне право. 2017. Вип. 3 (27). С. 127-134.

50. Тарасенко Ю. М. Стан та перспективи розробки проблеми злочинності внутрішньо переміщених осіб в Україні. Треті Таврійські юридичні читання: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18-19 трав. 2018 р.). Київ: Таврійський нац. ун-т ім. В. І. Вернадського, 2018. С. 93–96.

51. Мозоль А. П. Кримінологічні проблеми нелегальної міграції в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2002. 212 с.

52. Огнев Т. Є. Незаконна міграція: кримінально-правові та кримінологічні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 20 с.

53. Батиргарєєва В. С. Завдання вітчизняної кримінології в умовах загострення криміногенної ситуації в Україні. Вісник кримінологічної асоціації України. 2016. №3. С.120–130.

54. Батиргарєєва В. С. Криміногенна ситуація в Україні та її вплив на розвиток вітчизняної кримінологічної науки. URL: jrn1.nau.edu.ua/index.php/UV/article/download/10839/14457 (дата звернення: 27.06.2018).

55. Бєсчєстний В. М. Кримінологічний аналіз сучасних тенденцій злочинності в Україні. URL: pgr-journal.kiev.ua/archive/2017/2/48.pdf (дата звернення: 27.06.2018).

56. Бєсчєстний В. М. Кримінологічне забезпечення протидії злочинності в Україні : монографія. Харків : В справі, 2017. 360 с.

57. Про облік внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-п#Text> (дата звернення: 20.11.2019).

58. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. №505. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-п#Text> (дата звернення: 20.11.2019).

59. Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2014, №637. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.11.2019).

60. Деякі питання здійснення соціальних виплат ВПО: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 р. №365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016> (дата звернення: 12.11.2020).

61. Про затвердження Порядку створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених

осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 р. №646. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/646-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.11.2019).

62. Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо підтримки територій, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту на сході України: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.02.2017 р. №88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.11.2019).

63. Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 р. № 909-р. URL: <http://mtot.gov.ua/5891-2/> (дата звернення: 7.08.2018).

64. Деякі питання забезпечення громадян доступним житлом: постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2018 р. №819. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2018> (дата звернення: 12.11.2020).

65. Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року. Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 28.10.2021 р. №1364-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-integraciyi-v-a1364r> (дата звернення: 03.10.2021).

66. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках. Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 7 квітня 2023 р. № 312-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.08.2023).

67. Аваков А. Злочинність в Україні провокує ситуація, а не переселенці з Донбасу. URL: <https://ua.112.ua/golovni-novyni/avakov->

zlochynnist-v-ukraini-provokuie-sytuatsiia-a-ne-pereselentsi-z-donbasu-345544.html (дата звернення: 27.06.2018).

68. Беловольченко Г. «Міграція людей і зброї – головні каталізатори злочинності. URL : <https://dyvys.info/2016/09/27/migratsiya-lyudej-i-zbroyi-golovni/> (дата звернення: 27.06.2018).

69. Троян В. Війна на кримінальному фронті. URL: <https://dt.ua/internal/viyna-na-kriminalnomu-fronti-.html> (дата звернення: 27.06.2018).

70. Захаров Є. Твердження про взаємозв'язок кількості злочинів із числом переселенців є хибним. URL: https://www.google.com.ua/search?ei=1u0zW6_PJ6qHmwW2ip24Cg&q (дата звернення: 27.06.2018).

71. Неймирок Д. Рост преступности и переселенцы. Есть ли связь? URL : <https://www.mediaport.ua/rost-prestupnosti-i-pereselency-est-li-svyaz> (дата звернення: 9.12.2016).

72. Філатов Б. А. Інтерв'ю «Gazeta.ua». URL : <http://dnepr.news/news/mer-dnepra-pozhalovalsya-hto-naplyv-doneckih-bezhencev-uvelichil-prestupnost-v-gorode-video> (дата звернення: 9.12.2016).

73. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: наказ Генерального прокурора України від 6.04.2016 р. № 139 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16#Text> (дата звернення: 13.11.2020).

74. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень: Рішення Вищої ради правосуддя від 19.04.2018 р. № 1200/0/15-18 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1200910-18#Text> (дата звернення: 13.11.2020).

75. Bayard Roberts. Factors associated with post-traumatic stress disorder and depression amongst internally displaced persons in northern Uganda. URL: <https://link.springer.com/article/10.1186/1471-244X-8-38> (дата звернення: 7.12.2020).

76. Lynn L. Amowitz, MD, MSPH, MSc; Chen Reis, JD, MPH; Kristina Hare Lyons, MALD. Prevalence of War-Related Sexual Violence and Other Human Rights Abuses Among Internally Displaced Persons in Sierra Leone. URL: <https://jamanetwork.com/journals/jama/article-abstract/194586> (дата звернення: 07.12.2020).

77. Gesetz über die Angelegenheiten der Vertriebenen und Flüchtlinge (Bundesvertriebenengesetz - BVFG). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bvfg/BJNR002010953.html> (дата звернення: 01.08.2023).

78. Qaçqınların və məcburi köçkünlərin (ölkə daxilində köçürülmüş şəxslərin) statusu haqqında. URL: <https://e-qanun.az/framework/4757> (дата звернення: 01.08.2023).

79. საქართველოს კანონი. საქართველოს ოკუპირებულ ტერიტორიებთან იძულებით გადაადგილებულ პირთა – დევნილთა შესახებ. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2244506?publication=7> (дата звернення: 01.08.2023).

80. Privind azilul în Republica Moldova. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=123117&lang=ro (дата звернення: 01.08.2023).

81. Forced displacement and violent crime: a humanitarian crisis in Central America? URL: <https://odihpn.org/magazine/forced-displacement-violent-crime/> (дата звернення: 12.12.2018).

82. Forced Displacement and International Crimes. URL: <https://www.refworld.org/docid/4e09a5622.html> (дата звернення: 12.12.2018).

83. Conflict, Violence Continue to Drive Displacement in Latin America: Report. URL: <https://www.insightcrime.org/news/brief/conflict-violence-continue-drive-displacement-latin-america-report/> (дата звернення: 12.12.2018).

84. Phil Orchard Regionalizing Protection: au and asean Responses to Mass Atrocity Crimes against Internally Displaced Persons in Global Responsibility to

Protect. URL: https://brill.com/abstract/journals/gr2p/8/2-3/article-p295_11.xml
(дата звернення 12.12.2018).

85. Кримінологія : навчальний посібник-практикум (для здобувачів вищої освіти, що навчаються на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти (081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність») / С.А. Шалгунова, А.М. Орлеан, О.С. Скок, Т.В. Шевченко, Ю.М. Крамаренко, Г.В. Барабаш, Ю.В. Волошина, І.В. Шило / За заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової / Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. – 332 с.

86. Зелінський А.Ф. Кримінологія: навч.посіб. – Х., 2000. – 239 с.

87. Кримінологія: Загальна та особлива частини: підручник./ В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська, О.В. Лисодєд та ін.; за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 513 с.

88. Фіалка М. І. До проблеми визначення змісту терміна «Кримінологічна характеристика злочинності». Сучасні та прикладні проблеми кримінології. 2015. №1. С. 237–246.

89. Колодяжний М. Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання : монографія / М. Г. Колодяжний ; за ред. В. В. Голіни. Х. : Кроссроуд, 2010. 288 с.

90. Батиргарєєва В. С., Дубович О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності осіб без визначеного місця проживання в Україні: монографія. Харків : Право, 20015. 260 с.

91. Кальман А. Г., Христич И. О. Понятийный аппарат современной криминологии. Терминологический словарь / под. общ. ред. В. В. Голины. Харьков : Гимназия, 2005. 272 с.

92. Батиргарєєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних із проникненням у житло. Харків : Одісей, 2003. с. 35.

93. Сметаніна Н. В. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології : монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2016. 192 с.

94. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання. Харків : Право, 2011. 432 с.

95. Батиргарєєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія. Харків : Право, 2009. 576 с.

96. Кримінологія. Загальна та Особлива частини: підручник / І.М. Даньшин, В.В. Голина, М.Ю. Валуйська та ін.; за ред. В.В. Голіни, 2-ге вид., Кримінологія. Загальна та Особлива частини: підручник / І.М. Даньшин, В.В. Голина, М.Ю. Валуйська та ін.; за ред. В.В. Голіни, 2-ге вид., перероб. і доп. Харків : Право. 2009. 288 с. перероб. і доп. Харків : Право. 2009. 288 с.

97. Про день початку роботи Офісу Генерального прокурора: наказ Генеральної прокуратури України від 23 грудня 2019 р. №351 URL: http://www.golos.com.ua/article/325727?fbclid=IwAR1lBqVnYUx_AOexYnM8nYhVMZkOxEi7i0RvA2USueZg-96rFZyAexu2-AQ (дата звернення: 04.01.2021).

98. Відповідь Генеральної прокуратури України на запит Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України від 01.02.2018 р. № 27/1-96 вих. 18.

99. Відповідь Генеральної прокуратури України на запит Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України від 11.07.2018 р. №27/1-397 вих. 18.

100. Відповідь Генеральної прокуратури України на запит Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України від 22.02.2019 р. № 27/1-158 вих. 19.

101. Відповідь Офісу Генерального прокурора на запит Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України від 4.07.2023 р. №25/1-124вих-23.

102. Статистична інформація Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat> (дата звернення: 11.01.2021).

103. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 4.01.2021).

104. ДонбасSOS». Внутрішньо переміщені особи (ВПО) найчастіше повертаються на окуповані території через неможливість «закріпитись» на новому місці проживання на підконтрольній території України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2678815-donbassos-poasnila-comu-deaki-pereselenci-povertautsa-na-okupovani-teritorii.html> (дата звернення: 09.01.2021).

105. Кримінальне право України: Особлива частина: підруч. / за ред. В. В. Сташиса, В. Я Тація. 3-є вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 624 с.

106. Тарасенко Ю. М. Географія злочинності внутрішньо переміщених осіб в Україні. Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 3-4 серп. 2018 р.). Харків: Східноукр. наук. юрид. орг-я. 2018. С. 100–102.

107. Кримінологія. Академічний курс / Бандурка О. М., Бесчасний В. М., Васильєв А. А. та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ: Вид. дім «Кондор», 2018. 588 с.

108. Оболенцев В.Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження. Харків : Вид-во СПД ФО Вапнярчук Н. М. 2005. 128 с.

109. Українська кримінологічна енциклопедія : за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка ; упоряд. О. М. Джужа, О. М. Литвинов. Харків – Київ : Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад внутр. справ, Кримін. асоц. України, Золота миля, 2017. 804 с.

110. Методологія та методика вивчення латентної злочинності: навч. посіб. / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. 48 с.
111. Кримінологія : підручник. / Б. М. Головкін, В. В. Голіна, О. В. Лисодєд та ін. ; за заг. ред. Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2020. 384 с.
112. Зелінський А. Ф., Оніка Л. П. Детермінація злочину : навч. посіб. Харків : УкраЮА, 1994. 52 с.
113. Зелінський А. Ф. Кримінологія (курс лекцій). Харків : Прапор, 1996. 260 с.
114. Маханьков Д. Г. Особистість злочинця як ключове поняття кримінології. Форум права. 2009. №1. С. 357–361.
115. Даньшин И. Н. О методологической роли особенного и отдельного в криминологии. Проблемы правоведения. 1987. Вып. 48. С. 79–86.
116. Тарасенко Ю. М. Соціально-демографічні та кримінально-правові ознаки внутрішньо переміщеної особи, яка вчиняє злочин. Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20-21 лип. 2018 р.). Харків: ГО «Асоц. аспірантів-юристів», 2018. С. 81–83.
117. Тарасенко Ю. М. Кримінологічні риси внутрішньо переміщеної особи, яка вчиняє злочини. Право і суспільство. 2018. № 4. Ч. 2. С. 210–215.
118. Кулик О. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини в Україні: сучасні тенденції. Юридична Україна. 2013. №7. С. 98–102.
119. Голіна В. В. Жіноча злочинність в Україні: характеристика і попередження. В. В. Голіна. Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. Харків, 1998. Вип. 33. С. 138–145.
120. Стасюк І. І. Зарплата жінок в Україні на 21% менша, ніж зарплата чоловіків. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2020/06/04/zarplata-zhinok-v-ukrayini-na-21-mensha-nizh-zarplata-cholovikiv/> (дата звернення: 31.01.2021).

121. Відповідь Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 12.12.2020 р. вих.763/25 вп.

122. Смаль В., Позняк О. Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/IDP_REPORT_by_V.Smal_09.06.2016_Ukr.pdf (дата звернення: 31.01.2021).

123. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18.01.2018 р. № 2268-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 10. Ст. 54.

124. Голіна В.В., Головкін Б.М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини. Навчальний посібник. - Х.: Право, 2014. - 513 с.

125. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.02.2021).

126. Калініна А. В. Злочинність іноземців та осіб без громадянства в Україні: кримінологічна характеристика і стратегія запобігання: монографія. Харків : Право, 2019. 304 с.

127. Закалюк А. П. Курс сучасної кримінології : теорія та практика : у 3 кн. Київ : вид. дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

128. Головкін Б. М. Теоретичні та прикладні проблеми детермінації і запобігання корисливій насильницькій злочинності в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 35 с.

129. Тарасенко Ю. М. Класифікація внутрішньо переміщених осіб, які вчиняють злочини. Правове регулювання суспільних відносин : актуальні проблеми та вимоги сьогодення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 27-28 лип. 2018 р.). Запоріжжя: Запорізь. міськ. громад. орг-я «Істина», 2018. С. 94–96.

130. Головкін Б. М. Причинність у системі детермінації злочинності. Теорія і практика правознавства. 2014. Вип. 1. URL: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/1.2014/11.pdf.
131. Колодяжний М. Г., Михалік О. І. Фальшивомонетництво: кримінологічна характеристика, детермінація, запобігання : монографія. Харків : Право, 2019. 232 с.
132. Тарасенко Ю. М. Особливості детермінації злочинів внутрішньо переміщених осіб в Україні. Правові новели. 2018. № 5. С.130–135.
133. Тарасенко Ю. М. Соціально-політичне протистояння у суспільстві – визначальна детермінанта злочинності внутрішньо переміщених осіб в Україні. Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24-25 серп. 2018 р.). Запоріжжя: Класич. приват. ун-т, 2018. С. 94–96.
134. В России приняли закон, по которому признание Крыма украинским грозит лишением свободы до 4 лет. URL: <https://rubryka.com/ru/2020/12/08/u-rosiyi-pryjnyaly-zakon-za-yakym-vyznannya-krymu-ukrayinskym-zagrozhuje-pozbavlennyam-voli-do-4-rokiv/> (дата звернення: 02.02.2021).
135. Грищенко Н. І., Мінчук Т. В. Проблема війни як соціально-політичного явища в умовах глобалізованого суспільства. Молодий вчений. 2014. № 5. С. 172–174.
136. Єдиний реєстр внутрішньо переміщених осіб запрацював у тестовому режимі. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249225479> (дата звернення: 07.08.2018).
137. Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб. URL: <http://mtot.gov.ua/category/proministerstvo/> (дата звернення: 7.08.2018).
138. Агенство ООН у справах біженців. URL: http://diversipedia.org.ua/sites/default/files/butketvich_idp_media_guidance_ukr_nov_2014.pdf (дата звернення: 07.08.2018).

139. Відтепер «Донбас» шукайте в Черкасах. URL: <http://procherk.info/resonance/2-cherkassy-news/30290-vidteper-donbas-shukajte-v-cherkasah> (дата звернення: 07.08.2018).

140. Виплати для ВПО: яку підтримку надає держава переселенцям. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1715589-viplati-dlya-vpo-yaki-pidtrimku-nadae-derzhava-pereselentsyam> (дата звернення: 07.08.2018).

141. З роботою, але в зйомній «брежнєвці» і за межею бідності: Проблеми українських переселенців. URL: <https://ua.112.ua/golovni-novyni/z-robotoiu-ale-v-ziomnii-brezhnevtsi-i-za-mezheiu-bidnosti-ukrainski-pereselentsi-rozprovily-pro-svoi-problemy-444659.html> (дата звернення: 07.08.2018).

142. Показники злочинності в розрізі областей України за 2011-2012 роки. URL: <http://infolight.org.ua/maps/pokazniki-zlochinnosti-v-rozrizi-oblastey-ukrayini-za-2011-2012-roki> (дата звернення: 27.02.2019)

143. Тарасенко Ю. М. Ставлення українського соціуму в містах концентрації внутрішньо переміщених осіб (переселенців) до проблеми злочинності внутрішньо переміщених осіб (переселенців) в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 1. Ч. 1. С. 161–167.

144. УВКБ ООН: ставлення до переселенців не змінилось за два роки з початку війни. URL: <https://www.unhcr.org/ua/uk/novini/novyny/1604-stavle> (дата звернення: 01.09.2018)

145. В российском Совбезе обвиняют переселенцев с Донбасса в росте преступности. URL: <https://ru.tsn.ua/svit/v-rossiyskom-sovbeze-obvinyayut-pereselencev-s-donbassa-v-roste-prestupnosti-626586.html> (дата звернення: 01.02.2019).

146. Новое Время. Присутствие большого количества украинских переселенцев осложняет криминогенную обстановку в Южном федеральном округе РФ, заявил секретарь Совета безопасности России Николай Патрушев на выездном заседании в Астрахани. URL: <https://nv.ua/world/geopolitics/v-sovbeze-rf-zajavili-cto-pereselentsy-iz-ukrainy-negativno-vlijajut-na-uroven-prestupnosti-116158.html> (дата обращения: 20.12.2020).

147. Зменшення можливостей вчинення злочинів: стратегічний підхід : монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2020. 284 с.
148. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.12.2018).
149. Житний О. О., Васильєв А. А., Мухамеджанова А. Р. Насильство над населенням у районі воєнних дій: кримінально-правовий аналіз та кваліфікація : монографія. Харків : Константа, 2017. 236 с.
150. Громадськість у запобіганні злочинності: вітчизняний та зарубіжний досвід : монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків : Право, 2017. 284 с.
151. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
152. Голіна В. В. Вибрані праці. Харків : Право, 2020. 592 с.
153. Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 2: М-Я / редкол. В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін. ; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків : Факт, 2021. 870 с.
154. План заходів з реалізації Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 р. : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.11.2018 №944-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/944-2018-%D1%80#Text> (дата звернення 01.08.2023).
155. Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя: Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 117/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1172021-37533> (дата звернення: 10.06.2021).
156. Регіональна програма інтеграції, соціальної адаптації та захисту внутрішньо переміщених осіб на 2018 рік : розпорядження Голови

обладміністрації – керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 06.03.2018 № 315/5-18 [Електронний ресурс] // Донецький обласний навчально-методичний центр психологічної служби системи освіти. URL: <https://dnmcps.com.ua/sites/default/files/inline-images/2018-10/2018-10-07-1/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D0%92%D0%9F%D0%9E%202108.pdf> (дата звернення: 20.11.2019).

157. Регіональна програма підтримки та інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Донецькій області на 2019-2020 роки: розпорядження Голови обладміністрації – керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 27.03.2019 № 326/5-19 <https://dn.gov.ua/npa/pro-regionalnu-programu-pidtrimki-ta-integraciyi-vnutrishno-peremishchenih-osib-v-doneckij-oblasti-na-2019-2020-roki> (дата звернення: 20.11.2019).

158. Люк І. Регіональні програми інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні у 2018-2019 роках. Звіт за результатами моніторингу. Київ, 2018-2019. 45 с. URL : https://radnyk.org/reports/monitoring_2018-2019.pdf (дата звернення: 1.02.2019).

159. Weis J. Citizens to Police: Let's Work Together. URL : https://www.huffpost.com/entry/citizens-to-police-lets-w_b_7126788 (дата звернення: 1.02.2019).

160. Тарасенко Ю. М. Зарубіжний досвід запобігання злочинам, що вчиняються вимушеними переселенцями. Вчені записки Таврійського нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського. Серія: Юрид. науки. Вип. 29. № 5. 2018. С. 102–106.

161. Тарасенко Ю. М. Заходи запобігання злочинам, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами в Україні. Вчені записки Таврійського нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського. Серія: Юрид. науки. 2018. Вип. 5. Т. 29. С. 102–106.

ДОДАТКИ

Додаток А

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА
ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ**

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Тарасенко Ю.М. Щодо впливу внутрішньо переміщених осіб на стан злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків: Право, 2016. Вип. 31. С. 265–273.
2. Тарасенко Ю.М. Ставлення українського соціуму в містах концентрації внутрішньо переміщених осіб (переселенців) до проблеми злочинності внутрішньо переміщених осіб (переселенців) в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 1. Ч. 1. С. 161–167.
3. Тарасенко Ю.М. Кількісні та якісні показники злочинності внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юрид. науки. 2018. № 3. Т.2. С. 127–131.
4. Тарасенко Ю.М. Злочинність внутрішньо переміщених осіб в Україні як нове явище кримінальної дійсності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2018. Вип. 50. Т. 2. С. 91–95.
5. Тарасенко Ю.М. Кримінологічні риси внутрішньо переміщеної особи, яка вчиняє злочини. *Право і суспільство*. 2018. № 4. Ч. 2. С. 210–215.
6. Тарасенко Ю.М. Стан злочинності серед внутрішньо переміщених осіб в Україні (за матеріалами анкетування співробітників Національної поліції). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018. № 1. С. 188–203. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/161681>.
7. Тарасенко Ю.М. Особливості детермінації злочинів внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Правові новели*. 2018. Вип. 5. С. 130–135.
8. Тарасенко Ю.М. Заходи запобігання злочинам, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами в Україні. *Вчені записки Таврійського*

нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського. Серія: Юрид. науки. 2018. Вип. 5. Т. 29. С. 102–106.

9. Тарасенко Ю.М. Стан злочинності серед внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. Вип. 3. С. 120–128.

10. Тарасенко Ю.М. Зарубіжний досвід запобігання злочинам, що вчиняються вимушеними переселенцями. *Вчені записки Таврійського нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського*. Серія: Юрид. науки. Вип. 29. № 5. 2018. С. 102–106.

11. Bulhakova Yuliia. Internally displacement as a type of migration: Ukrainian criminological aspect. *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 3 (Vol. 1). P. 35–40.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Міжнародна науково-практична конференція «Перспективні напрями розвитку сучасної юридичної науки» (м. Кривий Ріг, 29-30 січня 2016 р.). Форма участі – заочна.

2. Науковий семінар «Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування» (м. Дніпро, 9 грудня 2016 р.). Форма участі – заочна.

3. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Дніпро, 15 березня 2018 р.). Форма участі – заочна.

4. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний вимір держави і права» (м. Львів, 18-19 травня 2018 р.). Форма участі – заочна.

5. Міжнародна науково-практична конференція «Треті Таврійські юридичні читання» (м. Київ, 18-19 травня 2018 р.). Форма участі – заочна.

6. Міжнародна науково-практична конференція «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). Форма участі – заочна.

7. Міжнародна науково-практична конференція «Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування» : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 13-14 липня 2018 р.). Форма участі – заочна.

8. Міжнародна науково-практична конференція «Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні» (м. Харків, 20-21 липня 2018 р.). Форма участі – заочна.

9. Міжнародна науково-практична конференція «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (м. Запоріжжя, 27-28 липня 2018 р.). Форма участі – заочна.

10. Міжнародна науково-практична конференція «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку» (м. Харків, 3-4 серп. 2018 р.). Форма участі – заочна.

11. Міжнародна науково-практична конференція «Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах» (м. Запоріжжя, 24-25 серпня 2018 р.). Форма участі – заочна.

Таблиця 1

**Дані Єдиного державного реєстру судових рішень за 2015–2023 рр.
про структуру винесених обвинувальних вироків суду щодо ВПО,
які вчинили кримінальні правопорушення в Україні**

№ з/п	Роки Розділ Особливої частини КК України	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
		–	–	–	–	18 %	–	–	–	–
2	Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я	50 %	–	5 %	6 %	13 %	8 %	2%	–	25%
3	Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи	–	14 %	–	–	–	–	–	–	–
4	Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи	–	–	–	–	–	1 %	–	–	–
5	Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина	–	–	–	–	4 %	–	–	–	–
6	Кримінальні правопорушення проти власності	–	43 %	61 %	67 %	47 %	62 %	63%	66%	25%
7	Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності	–	–	5 %	4 %	–	–	2%	–	–
8	Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки	–	29 %	–	1 %	–	5 %	2%	17%	–

9	Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту	50 %	–	2 %	1 %	4 %	12 %	2%	–	–
10	Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності	–	–	2 %	–	–	1 %	–	–	–
11	Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення	–	–	18 %	4 %	5 %	5 %	9%	17%	–
12	Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації	–	–	–	–	–	–	–	–	–
13	Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів	–	14 %	5 %	12 %	5 %	5 %	12%	–	–
14	Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку	–	–	–	–	–	–	2%	–	–
15	Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг	–	–	–	4 %	–	1 %	6%	–	–

16	Кримінальні правопорушення проти правосуддя	–	–	–	–	–	–	–	–	–
17	Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)	–	–	2 %	1 %	–	–	–	–	50%
18	Кримінальні правопорушення проти миру та безпеки людства та міжнародного правопорядку	–	–	–	–	4 %	–	–	–	–

Таблиця 2

**Дані ГПУ щодо структури кримінальних правопорушень ВПО
за об'єктом кримінально-правової охорони у 2017–2020 рр.**

№ з/п	Роки		2017р. [29]	2018р. [30]	2019 р. [37]	2020 р. [36]
	Розділ Особливої частини КК України					
1	Кримінальні правопорушення проти власності		61,5 %	62 %	63,2 %	58,0 %
2	Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів		19,6 %	23 %	7,1 %	9,2 %
3	Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення		6 %	3,7 %	6,6 %	5,6 %
4	Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг		4 %	1,5 %	5,9 %	4,9 %
5	Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я		3 %	2,5 %	6,1 %	8,4 %
6	Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту		2 %	2,2 %	2,7 %	4,9 %
7	Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки		1,3 %	0,8 %	1,5 %	3,3 %
8	Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності		0,8 %	2,3 %	0,3 %	1 %
9	Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України		–	0,2 %	3,2 %	0,3 %
10	Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності		0,2 %	0,3 %	1,5 %	2,7 %
11	Кримінальні правопорушення проти правосуддя		0,2 %	0,5 %	0,3 %	0,7 %
12	Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислюваних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку		0,9 %	–	–	0,3 %

13	Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина	–	0,3 %	0,7 %	0,7 %
14	Кримінальні правопорушення проти довкілля	0,2 %	–	0,3 %	–
15	Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації	0,1 %	0,1 %	0,3 %	–
16	Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)	0,1 %	0,1 %	0,3 %	–
17	Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи	–	0,5 %	–	–
18	Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи	0,1 %	–	–	–

**Соціально-демографічна характеристика ВПО,
які вчинили кримінальне правопорушення**

Рік	Стать	Освіта	Сімейний стан	Рід занятя	Місце походження	Вживання алкоголю	Вживання нарк-х засобів
2015	75% чоловіки, 25% жінки	50% середня, 50% вища	75% не одружені/незаміжні, 25% одружені/заміжні	50% - власний бізнес, 50% - безробітні	50% Луганська область, 50% Донецька область	-	-
2016	77% чоловіки, 23% жінки	54% середня, 8% середня спеціальна, 38% вища освіта	60% не одружені/незаміжні, 40% одружені, заміжні	69% не працюють, 23% працюють, 8% пенсіонери	31% Луганська область, 31% Донецька область, 23% - уродженці інших областей України, 15% - уродженці інших держав	23% вживали	-
2017	65% чоловіки, 35% жінки	58% середня освіта, 22% середня спеціальна, 20% вища	63% - не одружені/незаміжні, 37% одружені, заміжні	46% не працюють, 26% працюють, 24% пенсіонери, 4% власний бізнес	42% Донецька область, 20% Луганська область, 17% - уродженці решти території України, 10% - уродженці інших держав	11% вживали	2% вживали
	61% чоловіки	57% середня, 24%	72% не одру-	48% не працюють,	46% Донецька область, 26% Луганська область,		

2018	ки, 39% жінки	вища, 19% середня спеці- альна	жені, /незаміжн і 28% одружені, заміжні	41% пенсіонери, 9% працюють, 2% власний бізнес	11% - уродженці решти території України, 17% - уродженці інших держав	4% вжи вали	—
2019	54% чолові- ки, 46% жінки	46% середня, 19% вища, 35% середня спеці- альна	65% неодру- жені, /незаміжн і 35% одружені, заміжні	54% не працюють, 15% пенсіонери , 27% працюють, 4% власний бізнес	62% Донецька область, 23% Луганська область, 7,5% - уродженці решти території України, 7,5% - уродженці інших держав	8% вжи- вали	—
2020	70% чолові- ки, 30% жінки	40% середня, 10% вища, 50% середня спеці- альна	70% неодру- жені, /незаміжн і 30% одружені, заміжні	75% не працюють, 25% працюють	55% Донецька область, 25% Луганська область, 15% - уродженці решти території України, 5% - уродженці інших держав	10% вживали	—
2021	50% чоловіки , 50% жінки	38% середня, 24% вища, 38% середня спеці- альна	50% неодру- жені, /незаміжн і 50% одружені, заміжні,	54% не працюють, 35% працюють, 4% власники бізнесу, 7% пенсіонери	48% Донецька область, 22% Луганська область, 15% - уродженці решти території України, 15% - уродженці інших держав	6% вживали	-

**Кримінально-правова характеристика ВПО,
які вчинили кримінальне правопорушення**

Рік	Форма вини	Мотив	Груповий характер кримінального правопорушення	Наяв-ть рецидиву
2015	50% прямий умисел; 50% необережність у формі злочинної самовпевненості	–	–	–
2016	100% прямий умисел	69% корисливий мотив	23% у складі групи за попередньою змовою	46% рецидив
2017	98% прямий умисел; 2% необережність у формі злочинної недбалості	74% корисливий мотив	6% у складі групи за попередньою змовою	18% рецидив
2018	98% прямий умисел; 2% необережність у формі злочинної недбалості	83% корисливий мотив	4% у складі групи за попередньою змовою	24% рецидив
2019	96% прямий умисел; 4% необережність у формі злочинної недбалості	50% корисливий мотив	–	19% рецидив
2020	90% прямий умисел; 10% необережність у формі злочинної недбалості	70% корисливий мотив	10% у складі групи за попередньою змовою	35% рецидив
2021	90% прямий умисел; 10% необережність у формі злочинної самовпевненості	63% корисливий	-	26% рецидив